T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI
YÖNETİM VE ORGANİZASYON BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇALIŞMA YAŞAMINDA FARKLILIKLAR BAĞLAMINDA AKADEMİSYEN KADINLARIN CİNSEL KİMLİKLERE YÖNELİK TUTUMLARI: FEMİNİZM PERSPEKTİFİNDE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

GONCA GÜNEŞ GÜNGÖR

TEZ DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ: SEYHAN BİLİR GÜLER

EDİRNE-2020

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÖNETİM VE ORGANİZASYON BİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

23/11/2020

Gonca GÜNEŞ GÜNGÖR

Tezin Adı: Çalışma Yaşamında Farklılıklar Bağlamında Akademisyen Kadınların Cinsel Kimliklere Yönelik Tutumları: Feminizm Perspektifinde Nitel Bir Araştırma

Hazırlayan: Gonca GÜNEŞ GÜNGÖR

ÖZET

Ataerkil toplumlarda erkeği üstün kılan cinsiyet ayrımcılığı, toplumsal yaşam, eğitim, iş yaşamı, sağlık hizmetleri gibi birçok alanda eşitsizlik doğurmaktadır. Eril bir bakış açısıyla inşa edilen sistem, aynı zamanda ikili cinsiyet sistemi yaratarak diğer tüm cinsellikleri yok saymakta, bu bakış açısı kadınlar ve LGBTİ bireylere karşı cinsiyetçi- homofobik tutumlar geliştirmektedir.

Bu çalışmanın konusunu, çalışma yaşamında farklılıklar bağlamında kadınların maruz kaldıkları ayrımcılıklar ve bu ayrımcılıkları tanımlama biçimleri, cinsiyet eşitliği algıları ve LGBTİ bireylere yönelik tutumları oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, ataerkinin sindirmeye çalıştığı iki grup olan kadınlar ve eşcinsellere aynı çalışma içerisinde yer vererek kadınların maruz kaldıkları cinsiyetçi tutumlar, bu konudaki bilinç düzeyleri ve haksızlığa uğrayan diğer cinsiyet gruplarına karşı tutumlarını incelemektir.

Çalışmada, öncelikle farklılık ve farklılık yönetimi kavramları ile toplumsal cinsiyet ile ilgili temel kavramlar açıklanmıştır. Ardından feminizm kavramı ve tarihsel gelişimine yer verilmiş ve LGBTİ hareketi ile ilgili bilgiler aktarılarak feminist kuram ile ilişkilendirilmiştir. Sonrasında araştırma bulgularına yer verilmiştir. 25 akademisyenle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular arasında yükselme zorluğu, sorumluluklardan doğan rol çatışması, öğrencilerde otorite kurma zorluğu ve kıyafetine karışılması, akademide kadınların en çok karşılaştığı durumlardandır. Katılımcıların büyük bir kısmı, cinsiyet temelli ayrımcılığa uğradığını belirtirken, bazılarının bu tarz yaşanmışlıkları dile getirmesine rağmen bunları cinsiyet ayrımcılığı olarak tanımlamaktan kaçınması, farkındalığın bazılarında daha az olduğunu göstermektedir. LGBTİ bireylere tutumlar incelendiğinde katılımcıların çoğunun eşitlik bilincine veya ılımlı bir görüşe sahip

olduğu görülse de bazı söylemlerde homofobik tutumlar fark edilmektedir. Bu durumun eril zihniyetin içselleştirilmesi ve konu hakkındaki bilgisizlik kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Farklılık, İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı, Feminizm, Queer Kuram, LGBTİ

Name of Thesis: Attitudes of Academic Women Towards Sexual Identities With in the Scope of Differences in Work Life: A Qualitative Research in the Femınism Perspective

Prepared by: Gonca GÜNEŞ GÜNGÖR

ABSTRACT

Gender discrimination that makes men superior in patriarchal societies causes inequality in many areas such as social life, education, business life and health services. The system, built with a masculine perspective, also ignores all other sexualities by creating a dual gender system, and this perspective develops sexist-homophobic attitudes towards women and LGBTI individuals.

The subject of this study, in the context of differences in working life, is the discrimination women face and the way they define these discrimination, their perceptions of gender equality and their attitudes towards LGBTI individuals. The aim of the study is to examine the sexist attitudes that women are exposed to and their level of consciousness in this regard and their attitudes towards other gender groups who have been injured, giving place to women and homosexuals, two groups that patriarchy is trying to suppress.

In the study, were explained the concepts of difference and difference management and the basic concepts about gender firstly. Then, were included the concept of feminism and historical development, and was explained information about the LGBTI movement and associated with feminist theory. Then, research findings were included. Interviews were made with 25 academicians. Among the findings, dificulty in rising, the role conflict arising from responsibilities, the difficulty of establishing authority over the students and the intervention of their clothes are the most common situations women face in academia. While most of the participants stated that they experienced gender-based discrimination, some of them refrained from defining them as gender discrimination although they expressed this type of experience, which shows that awareness is less in some. When attitudes

towards LGBTI people are examined, it is seen that most of the participants have a consciousness of equality or a moderate opinion, but some discourses show homophobic attitudes. This situation is thought to stem from the internalization of the masculine mindset and ignorance on the subject.

Keywords: Diversity, Gender discrimination in businesses, Feminism, Queer theory, LGBTI

ÖNSÖZ

Bu çalışma, kadınların ne tür ayrımcılıklar yaşadığını, bu ayrımcılıkları nasıl tanımladıkları ve bu konuda bilinç geliştirip geliştirmediklerini ve baskıya maruz kalan diğer cinsiyet gruplarına bakış açılarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışma süresince her konuda bana destek sağlayan, bilgi birikimi, deneyimi, hayata bakış açısıyla çalışmaya ışık tutan, çalışmanın her aşamasında elinden gelen hiçbir yardımı esirgemeyen ve her şeyden önce bana sonuna kadar güvenen sevgili danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Seyhan Bilir Güler'e emeklerinden dolayı teşekkürlerimi sunmak isterim.

Çalışmaya, fikirleriyle ve katılımlarıyla katkı sağlayan tüm akademisyenlere teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca fikirleriyle bana yardımcı olan kardeşime, her daim destekçim olan aileme ve bu süreçte beni asla yalnız bırakmayan, her konuda yanımda olan ve bana güvenen eşime çok teşekkür ederim.

Gonca GÜNEŞ GÜNGÖR

2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ v
TABLOLAR LİSTESİ ix
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 3
ÇALIŞMA YAŞAMINDA FARKLILIKLAR 3
1.1. Farklılık 3
1.2. Farklılıkların Yönetimi 4
İKİNCİ BÖLÜM 11
TOPLUMSAL CİNSİYET 11
2.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları 11
2.1.1. Cinsiyete Dair Kavramlar 11
2.1.2. Toplumsal Cinsiyet 14
2.1.3. Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık 18
2.1.4. Cinsiyet Ayrımcılığının İşletmelerdeki Yansımaları 21
2.2. Toplumsal Cinsiyetin Kuramsal Temelleri 22
2.2.1. Biyolojik Kuram 23
2.2.2. Sosyal Öğrenme Kuramı 23
2.2.3. Bilişsel Gelişim Kuramı 24
2.2.4. Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı 24
2.2.5. Psikanalitik Kuram 25
2.3. Toplumsal Cinsiyet Rolleri 26
2.4. Toplumda Patriarka Temelli Cinsiyet İnşası 30
2.4.1. Patriarka 30
2.4.2. Cinsiyetin Toplumsal İnşası 32
2.5. Toplumsal Cinsiyetin Heteroseksist Yapısı: İkili Cinsiyet Sistemi 36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 39
FEMİNİZM VE QUEER KURAM 39

3.1. Bir İdeoloji Olarak Feminizm Kavramı 39
3.2. Mücadele Tarihi Olarak Feminizm Ve Kuramsal Çerçevesi 40
3.2.1. İlk Feminist Dalga 42
3.2.2. İkinci Feminist Dalga 44
3.2.3. Üçüncü Feminist Dalga 50
3.3. Yöntem Olarak Feminizm 53
3.4. Feminizme Alternatif Bir Eşitlik İstemi: Queer Kuram 55
3.4.1. Queer Nedir 55
3.4.2. Queer Kuramın Doğuşu 57
3.4.3. Queer Bir Feminizmin Gerekliliği 60
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 64
LGBTİ HAREKET 64
4.1. Toplumda Genel Tutumlar: Kavramsal Bir Bakış 64
4.2. Ayrımcılığın Toplumsal Yaşamdaki Yansımaları 67
4.2.1. Şiddet 68
4.2.2. Eğitim 68
4.2.3. Askerlik 69
4.2.4. Sağlık 69
4.2.5. Çalışma Yaşamında LGBT Sorunsalı 70
4.3. Geçmişten Günümüze Lgbti Hareketi 73
BEŞİNCİ BÖLÜM 78
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ 78
5.1. Amaç 78
5.2. Yöntem 78
5.3. Örneklem Seçimi 78
5.4. Verilerin Toplanması 80
5.5. Verilerin Analizi 80
ALTINCI BÖLÜM 82
BULGULAR 82
6.1. Akademisyen Kadınların Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin Bulgular 82
6.1.1. Direkt Deneyimlenen Ayrımcılıklara İlişkin Bulgular 82

6.1.2. Akademide Hissedilen Cinsiyet Kalıp Yargılarına Ait Bulgular 89
6.2. Akademisyen Kadınların Cinsiyet Eşitliği ve Feminist Bilinç Düzeyi ile İlgili Bulgular 93
6.2.1. Kadınların Cinsiyet Eşitliği Görüşleri ile İlgili Bulgular 93
6.2.2. Toplumsal Cinsiyet Rolleri Hakkındaki Görüşleri ile İlgili Bulgular .. 97
6.2.3. Feminist Bilinç Düzeyi ile İlgili Bulgular 99
6.3. Lgbt+ Bireylere Yönelik Tutumlara Dair Bulgular 104
6.3.1. Lgbt+ Bireylere Yönelik Önyargılara Ait Bulgular 104
6.3.2. Lgbt+ Bireylere Yönelik Genel Tutumlara İlişkin Bulgular 108
6.3.3. Yakını veya Yakın İlişkide Olması Halinde Lgbt+ Bireylere Yönelik Tutumlara İlişkin Bulgular 118
6.3.4. Eşcinsel Evliliklere Yönelik Tutumlara İlişkin Bulgular 124
TARTIŞMA VE SONUÇ 130
KAYNAKÇA 134
EKLER 157

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri 79
Tablo 2. Akademisyen Kadınların Ayrımcı Tutumara Maruz Kalma Oranı..... 82
Tablo 3. Ayrımcılık Deneyimlerine Dair Tekrarlanan Cevaplar..... 83
Tablo 4. Maruz Kalınan Cinsiyet Kalıp Yargılarına Dair Cevaplar..... 90
Tablo 5. Cinsiyet Eşitliği Konusunda Tekrarlayan Cevaplar..... 93
Tablo 6. Feminizme Bakış Açısı Konusunda Tekrar Eden Cevaplar..... 99
Tablo 7. Lgbt Bireylere Yönelik Önyargılar 105
Tablo 8. Yakın İlişki Kurulması Halinde Tutumlar 118
Tablo 9. Eşcinsel Evlilik ve Çocuk Yetiştirme ile İlgili Tekrarlayan Görüşler 124

GİRİŞ

Geçmişten günümüze değin farklı toplumlar, farklı kültürler ve bu doğrultuda farklı toplumsal pratikler oluşmuşsa da değişmeyen bir şey vardır ki o da bazı sınıf ve grupların çeşitli nedenlerle ayrımcılığa maruz kalmasıdır. İnsanlar sınıfsal, etnik, dinsel ve buna benzer birçok kategoriye ayrılmışlar ve toplumsal normların dışında kalan veya azınlık olan gruplar diğer gruplar tarafından dışlanmıştır. Bu eşitsiz durum, tarihin belli dönemlerinde, adil davranılmayan grupların haklarını aramalarına ve böylece eşitlikçi özgürlükçü düşünce sisteminin ve bazı ideolojilerin doğmasına yol açmıştır. Toplumda ezilen gruplara karşı duyarlılığın gelişmesi sonucunda birtakım yasal düzenlemeler oluşturulmuş, bazı azınlık gruplar zamanla birtakım haklarını elde etmeye başlamıştır. Toplumdaki bu gelişmeler ve yasal düzenlemeler, küreselleşen pazarlar, kadınların daha fazla işgücüne katılması, köylerden kentlere yaşanan göçlerle farklı kültürden insanlarla bir arada bulunma zorunluluğu sonucunda yönetim alanında da yeni bir yaklaşımı benimsemek işletmeler açısından zorunlu hale gelmiştir. Yeni, eşitlikçi bir yönetim paradigması ve bir rekabet avantajı olarak farklılıkların yönetimi; insan kaynakları alanına yeni bir soluk kazandıran ayrımcılık karşıtı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok eski dönemlerden bugünlere kadar varlığını koruyan bir ayrımcılık türü de cinsiyete dayalı ayrımcılıktır. Tarihin çeşitli dönemlerinde, dönemin koşullarına bağlı olarak çeşitli gerekçeler ve inanış biçimleriyle desteklenerek oluşturulan kalıp yargılar, toplumda erkek ve kadını belli bir kimliğe hapsetmiş ve kadını toplumda erkekten daha değersiz bir varlık olarak konumlandırmıştır. Bu nedenle kadın, gerek aile içinde gerekse çalışma yaşamında cinsiyetçi uygulamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu konu uzun yıllar önce çalışmalara dahil edilmeye başlamış ve kadınların eşitlik istemi, feminizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kavram gün geçtikçe değişikliğe uğrayarak farklı anlamlar kazanmış ve kadını konu edinen çalışmalar giderek artmıştır. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, yalnızca kadınları değil, farklı cinsel yönelimlere sahip bireyleri de yok saymakta ve ötekileştirmektedir. Topluma hakim olan patriarkal ideoloji, kadın ve erkek olarak yalnızca iki cinsiyeti meşrulaştırmakta, kadını da erkeğe tabi olacak şekilde

biçimlendirmektedir. Böylece erkek ve kadın dışındaki diğer cinsiyetler, toplum tarafından kabul edilmemektedir.

Kadının uğradığı haksızlıkları dile getiren ve yaşadığı problemlere ışık tutan çalışmalar son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Feminist araştırmacılar, kadını toplumda görünür kılarak gerek toplumsal gerek siyasal anlamda birçok değişimin ve düzenlemenin getirilmesini başarmış olsa da hala toplumsal yapı açısından köklü bir değişikliğe ihtiyaç vardır. Bu nedenle bu tür çalışmalara hala ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı şekilde LGBTİ hareketi siyasi anlamda birtakım hakların kazanılmasında yardımcı olmuş ve artık akademik çalışmalarda da kendine yer bulmaya başlamıştır. Ancak bu konudaki değişmeyen bazı yargılar bu kişilerin dışlanmasına, şiddet görmesine ve hatta ölümlerine yol açmaktadır. Bu algıyı değiştirmek için günlük yaşantımızda ve akademik camiada daha çok ses getiren, fark yaratacak yöntemler bulmak gerekmektedir. LGBTİ, bazı akademik çalışmalara konu olmakla birlikte işletme alanında bu konuda yazılmış bir teze rastlanmamıştır. Aynı zamanda bu konuyu, kadın sorunuyla birlikte ele alan ve feminizm ile ilişkilendirerek inceleyen sınırlı sayıda yazı bulunmaktadır. İşletme alanında farklılıkları ve cinsiyet ayrımcılığını ele alan çalışmalar bulunsa da cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konularının çalışmalara dahil edilmediği, daha çok ikili cinsiyet sistemi üzerinden yalnızca kadın-erkek eşitsizliğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın okuyanlara farklı bir bakış açısı sunması, literatüre bu anlamda katkı sağlaması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA YAŞAMINDA FARKLILIKLAR

"Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar."
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,

1.1. Farklılık

Farklılık veya alan yazındaki diğer karşılığı olan çeşitliliğin birçok tanımı ve birçok boyutu vardır (Schmidt, 2009: 299). Temelde bireylerin birbirinden farklı özelliklerini ifade etmektedir. Söz konusu farklılıklardan bazıları doğuşta sahip olunan ve sonradan değiştirilme ihtimali bulunmayan, bazıları ise bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamlardan veya aldığı eğitim vasıtasıyla kazanılan özelliklerdir (İnce, Gül, Candan, Çakıcı, 2015: 292).

En genel tanımıyla farklılık, bir bireyi çeşitli özellikleri bağlamında diğer bireylerden farklı kılan (Demirel, Özbezek, 2016: 3; Podsiadlowski, Gröschke, Kogler, Splinger, Zee, 2013: 160) kişilere özgü içsel veya dışsal tüm özellikleri tanımlamakta (Sürgevil, Budak, 2008: 67) ve sosyal anlamda insanlar arasındaki yaş, cinsiyet, etnisite, kültür, dil, din, ırk, cinsel yönelim, yetenek, hayat tarzı, sosyal ve ekonomik sınıf, eğitim durumu, meslek, medeni durum, fiziksel, ruhsal veya zihinsel yetenekler gibi bir dizi özelliği içermektedir (Tani, Yıldız, 2018; Demirel, Özbezek, 2016: 3; Podsiadlowski, Gröschke, Kogler, Splinger, Zee, 2013: 160; Güneş, 2012; Lumby, 2009; Schmidt, 2009: 299; Sürgevil, 2008: 113; Sürgevil, Budak, 2008: 67; Basset-Jones, 2005: 169; Thomas, Russell, Schumacher, 2001; Dagher, D'Netto, Sohal, 1998: 177). İşletme açısından ise farklılık kavramı, bir kuruluşun çalışanları arasındaki karakter ve bakış açılarındaki zıtlıklar veya benzerliklerin yanı sıra (Jauhar, Kaur, 2016; Demirel, Özbezek, 2016:3), kurumsal geçmiş, kuruluştaki görev süresi, statü (Thomas, Russell, Schumacher, 2001) gibi özellikleri kapsamaktadır. Thomas ve Ely farklılığı, çeşitli kimliklere sahip bireylerin çalışma ortamına kattıkları farklı deneyimler ve yaklaşımlar şeklinde tanımlamakta, Hubard, işletme amaçları doğrultusunda kabul edilen benzerlik ve farklılıklarca belirlenen kolektif bir harman olarak ifade etmektedir (Majidli, Budak, 2018). Cox ise (2011), çeşitlilik

kavramını "tanımlanmış bir istihdam veya piyasa ortamında birlikte var olan bireyler arasındaki sosyal ve kültürel kimliklerin çeşitliliği" şeklinde tanımlamıştır (Byrd, 2014).

Daha kapsamlı bir tanım yapacak olursak farklılıkların çeşitli boyutları bulunmaktadır. Birinci boyutu doğuştan veya doğal yollarla sahip olunan, açık bir şekilde kendini belli eden özellikler iken, ikinci boyut bireyin kendi kazanımları olan ve diğerleri kadar görünür olmayan çeşitli durumları ifade etmektedir. Genel anlamda yaş, ırk, cinsel yönelim, fiziksel yetkinlik durumlarındaki farklılıklar birinci boyutu oluştururken, özellikle psikolojik ve kariyer durumları ve bunlara ek olarak eğitim, medeni durum, ekonomik durum, dini inançlar, gibi daha az görünür olan durumlar ikinci boyutu oluşturmaktadır (Tani, Yıldız, 2018: 1101; Güneş, 2012; Balyer, Gündüz, 2010; Burgess, French, Strachan, 2009).

Farklılık veya çeşitlilik kavramı, bir dizi niteliği kapsayacak şekilde evrimleşmiş olsa da; ırk, etnik köken, cinsel yönelim, engellilik gibi sosyal kimlikleri sebebiyle marjinalize edilen grupları tanımlamak için sık sık başvurulan bir kavramdır (Byrd, 2014). Cox, benzer bir yaklaşımla çeşitlilikle ilgili sorunların tipik olarak çoğunluk ve azınlık gruplarının varlığında meydana geldiğini belirtmiştir. Çoğunluk grupları, tarihsel olarak büyüklüğü, gücü veya ekonomik avantajı bulunan baskın grubu, azınlık grupları ise daha az üyesi bulunan grupları ifade etmektedir (Schmidt, 2009: 299). Araştırmanın konusunu oluşturan lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireyler için de cinsel azınlıklar terimi kullanılmaktadır (Byrd, 2014).

1.2. Farklılıkların Yönetimi

Örgütlerin hemen hepsinin temel yapı taşı insandır ve örgütsel araştırmalar söz konusu olduğunda insan unsurunu göz ardı etmek imkansızdır. Fakat insan birçok anlamda değişkendir. Bu değişkenlik hali farklılıkları meydana getirmektedir. Söz konusu farklılıklar hayatın her alanında yönetim gerektiren bir durum olmakla beraber özellikle örgütsel yaşam içinde önem arz etmektedir (Gültekin, Şencan, 2019). Çünkü belli sebeplerle bir araya gelerek ortak bir amacı paylaşan insanların çalışma uyumu, örgütsel çıktılar üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Örgütsel amaçlar doğrultusunda bir araya gelen insanlar, diğer çalışanlara ve örgüte uyum

sağlarken diğer yandan sahip oldukları özellikleri özgürce yaşayabilmek ve saygı görmek istemektedirler (Taşlıyan, Çiçeklioğlu, Afşar, 2017: 102). Bu bağlamda farklılıklar, kaçınılması gereken bir olgu olarak değil, bireysel yeteneklerin ortaya çıkarılması ve çalışanların birbirleriyle sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlayan fırsatlar olarak değerlendirilmelidir (Sürgevil, 2008: 113).

Her birey, örgütte bazı beklentilerin etkisiyle hareket eder. Bu beklentiler karşılanmadığı taktirde birey kendini o örgüte ait hissedemez ve verimi düşebilir. Diğer yandan farklılıklara saygı duyulmayan baskıcı bir ortamda çalışanlar görüşlerini dile getirmekten çekinebilir. Bu durum örgütsel gelişim için önemli bir engel oluşturmaktadır (Güneş, 2012: 619). Bu doğrultuda yönetim alanında farklılıkların yönetimi, yeni bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır. Gagnon ve Cornelius'a (2002) göre farklılıkların yönetimi, eşitliği sağlamadaki odak noktası olarak benzerlik yerine farklılıkları benimsemesi ile farkını yeterince ortaya koymaktadır (Gültekin, Şencan, 2019).

Farklılık anlayışı, bu terime işgücü içerisindeki azınlıkları, bilhassa kadınları nitelemek için başvurulan yetmişli yıllardan günümüze önemli bir değişime uğramıştır. Uzun bir dönem bu kavram, yöneticiler tarafından örgüt yapısında çeşitliliği sağlamak ve işletmede yeterince temsil edilmeyen gruplara istihdam sağlanması olarak kullanılmıştır. ABD hükümeti yetmişli yıllarda, azınlık grupları ve kadın çalışanları daha fazla sayıda işe almaları ve yükselmeleri için fırsat yaratmaları bakımından işletmelere baskı uygulamaya başlamıştır. İlerleyen dönemde uzmanlar, bu sözde pozitif ayrımcılık hakkındaki görüşlerini dile getirerek çabaların çok dar kapsamlı olduğunu, insan kaynakları departmanından öteye geçip işletmenin tümüne yayılmadığını dile getirmişlerdir (Keil, Amershi, Holmes, Jablonski, Lüthi, Matoba, 2007). Dolayısıyla farklılık yönetiminin temelini oluşturan mantık, pozitif ayrımcılık uygulamalarının örgütsel yapıyı tamamıyla dönüştürmek için yetersiz olmasıdır. Thomas, pozitif ayrımcılık yaklaşımının dar bir anlam ifade ettiğini ve yeni bir yönetim modelinin gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlamda farklılıkların yönetimi yaklaşımı, pozitif ayrımcılık yaklaşımının evrimsel halefi olarak görülmektedir ((Ashkanasy, Hartel, Daus, 2002: 312).

Farklılıkların yönetimi, tüm bireylerin işletme uygulamalarına dahil edilmesini içeren, dezavantajlı gruplar da dahil tüm çalışanların liyakate göre konumlandırıldığı, gönüllülük esasına dayalı bir stratejik yönetim anlayışını ifade etmektedir (Meşe, Bayraktar, 2020; Demirel, Özbezek, 2016 Ashkanasy vd, 2002). Çalışan farklılıklarını kabul edip değer veren, bu farklılıklardan doğan olumsuzlukları birey, grup ve örgüt boyutunda değerlendirerek çözüm önerileri geliştiren, birey farklılıklarını şirket amaçları doğrultusunda çeşitli avantajlara dönüştürmeye ve işgücü potansiyelini maksimize etmeye çalışan, tüm bireylerin eşit şartlara sahip olmasını amaçlayan (Özdemir, 2020; Tani, Yıldız, 2018; Taşlıyan, Hırlak, Çiftçi, 2016; Sürgevil, 2008; Sürgevil, Budak, 2008; Keil vd, 2007; Gilbert, Stead, Ivancevich, 1999; Dagher vd, 1998), , farklı geçmişlere ve becerilere sahip çalışanları işe almak ve elde tutmayı içeren politikaların tümü olarak tanımlanabilir (Podsiadlowski vd, 2013; Basset-Jones, 2005).

Richard, örgütün kaynak temelli yaklaşımını esas alarak çeşitliliği; değerli, kıt ve taklit edilemez bir kaynak şeklinde nitelendirir. Dolayısıyla işgücü çeşitliliği günümüzde bir seçenekten ziyade modern kuruluşların kaçınılmaz bir gerekliliği olmuştur. İş gücünün çeşitliliği, işletmelerin uluslararası faaliyette bulunmasından doğan çeşitli pazarlara yanıt oluşturmada ve yaratıcılıkta değerli bir kaynak olarak görülmektedir ((Ansari, Jabeen, Baig, Salman, 2016: 294).

Farklılıkların yönetimi kavramının temeli, özellikle çeşitli bir kültüre sahip olan ABD'de hızla değişen işgücü demografisi bağlamında 1960larda yaşanan ayrımcılık karşıtı hareketler neticesinde oluşan politik ve felsefik tartışmalara dayanmaktadır (Özdemir, 2020; Kevser, 2019: 88; Seçkin, Özdener, Özdener, 2017: 44; Taşlıyan, Çiçeklioğlu, Afşar, 2017; Soysal, Yalçın, 2016: 29; İnce, Gül, Candan, Çakıcı, 2015: 293; Burgess, French, Strachan, 2009: 78; Sürgevil, 2008). Ancak bu eşitlik fikrinin yönetim literatürüne girmesi ve insan kaynakları anlayışına farklı bir bakış açısı kazandırması 1990lı yıllarda başlamıştır (Doğan, Uğurlu, Topçu, Yiğit, 2015: 122; Güneş, 2012: 618; Sürgevil, Budak, 2008: 67). Atılan en büyük adımlardan biri, Roosevelt Thomas'ın 1983te Amerika Farklılıkların Yönetimi Enstitüsünü kurması olarak görülmektedir (Seçkin vd., 2017: 44). Böylece Thomas, "diversity management" kavramını literatüre kazandırmıştır (Özdemir, 2020: 69).

ABD'deki ilk çalışmalar ırk ve cinsiyet farklılıklarının örgütsel sonuçlarına odaklanmış, zamanla araştırmacılar tarafından bu farklılık kategorileri eğitim, din, inanç, sosyal statü, engellilik, demografik özellikler ve cinsel yönelimi kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Öztürk, Tatlı, 2016:784). Amerika ve sonrasında Kanada'da ilgi gören bu çalışmalar, zamanla diğer birçok ülkede de benimsenerek küresel dünyada faaliyette bulunan tüm işletmeler için geçerli bir yaklaşım halini almıştır (Tani, Yıldız, 2018; İnce vd., 2015; Merilainen, Tienari, Katila, Benschop, 2009: 231). Günümüzde farklılıkların yönetimi, köklü bir araştırma alanı olmanın yanı sıra insan kaynakları uygulamalarında önemli bir yere sahiptir (Öztürk, Tatlı, 2016: 784; Memduhoğlu, 2010; Sürgevil, Budak, 2008: 68).

Farklılıkların yönetiminin insan kaynakları uygulamalarında bu denli önemli bir yere sahip olması konusunda bazı itici güçler bulunmaktadır. Özellikle küreselleşen pazarlar ve buna bağlı olarak artan rekabete ayak uydurabilmek için heterojen bir işgücünün gerekli olduğu görülmektedir. Farklı yetkinlikler ve farklı bakış açıları günümüz iş dünyasında rekabet avantajı sağlamak için oldukça önemlidir (Kevser, 2019; Seçkin vd., 2017; Ansari, Jabeen, Baig, Salman, 2016: 294; Podsiadlowski vd, 2013; Güneş, 2012). Ayrıca zaman içinde etnik çeşitlilik ve kadın işgücü istihdamının artışı, köyden kente göçlerin yaşanmasıyla birlikte farklı siyasi, dini ve kültürel kimliklere sahip bireylerin işgücünde yarattığı çeşitlilik, ayrımcılık karşıtı yasal düzenlemeler ve istihdamda fırsat eşitliği gibi konuların tüm dünyada etkili olması gibi faktörler de işletmelerin farklılıkları yönetmek konusuna yönelmesinde oldukça etkili olmuştur (Alay, Can, 2019; Özkaya, Özbilgin, Şengül, 2018; Seçkin vd., 2017; Memduhoğlu, 2010; Sürgevil, Budak, 2008; Cox, Blake, 1991). Thomas, Russel ve Schumacher (2001) ise işletmelerin doksanlı yıllarda üç büyük gelişmenin farkına vardığını ve sonrasında bu anlayışı benimsediğini ifade etmiştir. Birincisi, şirketlerin küreselleşmesi; ikincisi, günümüzün iş gücünde görülen büyük çaplı çeşitlilik ve üçüncüsü, çalışanların asimile olma konusundaki isteksizliğidir.

Farklılıklar konusu yakın geçmiş zamana kadar ayrımcılığın hukuki ve ahlaki açıdan yanlış olduğu düşüncesiyle değerlendirilmiş fakat son yıllarda farklı bir bakış açısı dile getirilmeye başlamıştır. Yöneticilerin, farklılığın işletmenin geleceği

için önemi konusunda hemfikir olduğu görülmektedir (Keil vd., 2007; Thomas, Ely, 1996, aktaran: Taşlıyan, vd., 2017). Farklılıkların etkin bir şekilde yönetilmesi sonucunda örgütlerin ciddi anlamda rekabet avantajı sağladığı yönünde ampirik bulgular mevcuttur (Özkaya vd., 2008). Örgütlerde cinsiyet, etnik kimlik, kültür, din bakımından heterojen bir çalışan grubunun varlığı ve herhangi bir ayrımcı uygulamaya maruz kalmadan kabul görmeleri (Seçkin vd., 2017), örgütlere farklı bakış açıları, bilgi, yetenek ve çeşitli deneyimler katmakta (Meşe, Bayraktar, 2020), böylece sorunları çözmede daha geniş ve eleştirel yaklaşımlarla çözüm alternatifleri geliştirmekte ve etkin kararlar sunmakta; küresel pazarlara ulaşmada yardımcı olmakta (Hubbard, 2004: 23, aktaran: Özdemir, 2020) çalışanların iş performansını arttırarak tüm enerjilerini işe yansıtmalarını sağlamakta (Tani, Yıldız, 2018) ve böylece verimliliği arttırarak işletme hedeflerine ulaşmada rekabet avantajı yaratmaktadır (Keil vd., 2007; Basset-Jones 2005).

Cox ve Blake (1991: 45)'e göre sosyal sorumluluk hedefleri, çeşitliliğin yönetimi yararlarından yalnızca bir tanesidir. Sağlam bir yönetimin sağlayacağı rekabet avantajlarını altı başlıkta sıralamak mümkündür (Kevser, 2019; Gilbert vd., 1999; Cox, Blake, 1991: 45):

1. Maliyet: işgücü devir oranının azalmasına bağlı maliyet düşüşü,
2. Kaynak edinme: kalifiye işgücünü işletmeye çekme ve insan kaynağının kalitesini arttırma,
3. Pazarlama: farklı kültürlere hitap edebilme,
4. Yaratıcılık: iş süreçlerinde yenilik ve yaratıcılığın artması,
5. Problem çözme: farklı bakış açıları ile problemleri değerlendirebilme ve çözüm önerileri sunma,
6. Organizasyonel esneklik: çevresel değişimlere daha hızlı ve maliyetsiz uyum sağlayabilme

Fortune 100 şirketinin katıldığı bir ankette çeşitlilik yönetimi uygulamalarının beş faydasından bahsedilmektedir. Bunlar; yeteneklerin daha aktif kullanılması, genişleyen pazarlara ulaşabilme, liderlik pozisyonlarında daha geniş anlayış, gelişmiş yaratıcılık ve takım problem çözme kalitesinin artması şeklinde sıralanmıştır (Ansari vd., 2016). Avrupa Komisyonu'nun *The Costs and Benefits of*

Diversity (2003:3) isimli çalışmasına göre, "etkin farklılık politikaları olan şirketlerin" en önemli beş avantajı şunlardır (Keil, vd., 2007):

1. Şirket içinde kültürel değerlerin güçlendirilmesi
2. Kurum itibarının artırılması
3. Yetenekli kişilerin şirkete çekilmesi ve şirkette kalmalarının sağlanması
4. Mevcut çalışanların motivasyonunun ve verimliliğinin artırılması
5. Çalışanlar arasında yenilikçiliğin ve yaratıcılığın geliştirilmesi

Farklılıkların örgüt içinde etkin yönetilemediği durumlarda ise bazı olumsuz sonuçlar meydana gelebilmektedir. İşletmeler tarafından çalışanların birbirlerine saygı göstermek konusunda duyarlılığı sağlanamadığı durumlarda bireyler arasında ayrımcılık, psikolojik şiddet ve çatışmaların oluşması, örgüt içi iletişimin zayıflaması, kendini dışlanmış hisseden çalışanların daha az katılım sağlaması, verimliliğinin ve işletmeye olan bağlılığının düşük olması gibi olası sonuçlar söz konusudur (Kevser, 2019; Taşlıyan vd., 2017; Ansari vd., 2016).

İşletmelerdeki cinsiyet eşitsizliği, diğer bütün ayrımcılık halleriyle birlikte varlığını koruyan sorunlardan biridir. Cinsiyet eşitliği konusunda çokça konuşulmasına rağmen pratikte böyle olmadığı görülmektedir. Günümüz organizasyonlarında daha fazla kadın, yönetici rollerinde yer alırken, liderlik pozisyonundaki kadınlarla ilgili yanıltıcı varsayımlar yıllar içinde pek de değişmiş değildir. Kadınların güçsüz olduğuna ve erkeklerle eşdeğer olamayacağına dair bu kalıplaşmış algı, uzun yıllar daha varlığını sürdürecek gibi görünmektedir (Jauhar, Kaur, 2016).

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, işin organize edilme, tanımlanma, ödüllendirme ve temsil edilme yolları da dahil olmak üzere, açıktan en görünmez olana kadar değişen organizasyon yapılarının ve uygulamalarının birçok düzeyinde uygulanmaktadır. Moss Kanter (1977), "Örgütler cinsiyetten bağımsız makineler olarak tanımlanırken, otorite yapılarına eril ilkelerin hakim olduğunu" ifade etmektedir (aktaran: Ansari vd., 2016). Bu bağlamda işletmelerde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği kapsamında da ciddi ayrımcılıklar söz konusudur. Kampüslerde yapılan bir çalışmaya göre LGBTQ + öğrencilerin fiziksel ve cinsel saldırıya uğrama

riski daha yüksektir; ayrıca geçmiş ve devam eden ayrımcılığın bir sonucu olarak depresyon, anksiyete, travma ve kendini kabul etmeme gibi fiziksel ve zihinsel sağlık sorunları geliştirme olasılıklarının da yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Lindsay, Porter, Yendt, 2019).

İşletmelerde farklılıkların yönetimi alanında sınırlı sayıda uygulama gerçekleştirilmekte, söz konusu uygulamalar yetersiz kabul edilmekte ve gelişime açık alanlar bulunmaktadır (Tani, Yıldız, 2018: 1102). McPhail, McNulty ve Hutchings (2014, aktaran: Öztürk, Tatlı, 2016: 781) geçtiğimiz günlerde, LGBT grubunun küresel yetenek havuzunun önemli bir parçasını oluşturması nedeniyle İKY araştırma ve uygulamasının cinsel azınlık çalışanlarının benzersiz işyeri deneyimlerine daha fazla dikkat etmesi gerektiğini belirtti. Genel olarak, LGBT çeşitliliği, marjinalleştirilmiş bir çeşitlilik yönetimi kolu olmaya devam etmektedir ve bu nedenle yeterince araştırılmamıştır. Cinsiyet kimliğinin çeşitlilik yönetimi araştırmalarında önemli bir kategori olarak daha iyi entegrasyonu; alanın kendisini genişletmesi, çeşitliliğin ve farklılığın tanımlanması ve daha fazla teorik olgunluk kazanması açısından önemlidir. (Öztürk, Tatlı, 2016: 785).

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET

İkinci bölümde cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dair kavramlar, cinsiyet ayrımcılığı, toplumsal cinsiyetin kuramsal temelleri, toplumdaki cinsiyet inşası ve ikili cinsiyet sistemine dair temel bilgilere yer verilecektir.

2.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları

2.1.1. Cinsiyete Dair Kavramlar

Cinsiyet; biyolojik cinsiyet anlamına gelmekte olup kişilerin genetik ve fizyolojik özelliklerine vurgu yapmaktadır (Kapoor, 22.04.2019). Neredeyse tüm canlıların üreme organlarına bağlı olarak temelde dişi ve erkek şeklinde ayrılması, cinsiyet tanımına örnektir (Şafak, 2014: 4). Bireyin doğumunda üreme organları baz alınarak kendisine tanımlanan kimliklerdir. Belirlenmesi çok kolay görülen bir kavram olmakla birlikte kesin sınırlar çizmek esasen zordur (Altunpolat, 2017). Biyolojik ve genetik özelliklerden temel alan cinsiyet tanımlamaları, doğal ve dolayısıyla kesin kabullere dayanmaktadır (Kayır, 2015: 74).

Cinsel yönelim, kişilerin cinsel veya duygusal anlamda gerek kendi cinsinden gerekse karşı cinsten kişilere yönelme durumunu açıklayan kavramdır (Kaos GL, 2014). Cinsel yönelimler üç şekilde ifade edilir. Bireyin karşı cinse ilgi duyması heteroseksüellik, kendiyle aynı cinsiyete ilgi duyması eşcinsellik ve her iki cinsiyete de ilgi duyması biseksüellik şeklinde tanımlanmaktadır (Ekitli, Çam, 2017; Kaos GL, 2016: 11; Güner, 2015: 23; Şahin, 2015; Duyan, Gelbal, 2004).

Eşcinsel, duygusal veya cinsel anlamda kendi cinsiyetinden kişilere ilgi duyan kadın veya erkek olarak tanımlanmaktadır. Eşcinsellik uzun bir dönem bilim çevrelerince hastalık, sapıklık, bozukluk şeklinde açıklanmıştır. 1973'de Amerikan Psikiyatri Birliği ve 1992'de ise Dünya Sağlık Örgütü, eşcinselliği hastalık kategorisinden çıkarmıştır (Şahin, 2015: 11; Yalçınoğlu, Önal, 2014: 101). Eşcinsellik bir şemsiye terim olarak kullanılmakta, kadın ve erkek eşcinselleri nitelemek için farklı terimler bulunmaktadır (Çelik, Şahin, 2012).

Gey, erkek eşcinsel anlamına gelmekte olup eşcinsel hareketleri ile kullanılmaya başlamıştır. Bir tıp terimi olan homoseksüellikten kopuşu ifade etmek amacıyla eşcinsellerin ortaya attığı bir kavramdır. İlk zamanlar erkek ve kadın eşcinseller için kullanılmakla birlikte son zamanlarda yalnızca erkek eşcinselleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Kaos GL, 2016; Şahin, 2015: 11; Çelik, Şahin, 2012: 15).

Kadın eşcinsel anlamına gelen lezbiyen kelimesinin kökeni, M.Ö. yaşamış Yunanlı bir şair olan Sappho adında bir kadının yaşadığı Lesbos isimli adadan gelmektedir (Kaos GL, 2016: 12; Şahin, 2015: 12; Wittig, 2013: 85).

Biseksüel, duygusal ve cinsel anlamda iki cinsiyete de ilgisi olan kadın ve erkekleri ifade etmektedir. Bu ilgi, iki cinsiyete farklı ölçülerde olabilmekte ve zamanla da değişebilmektedir (Şahin, 2015: 12).

Cinsel tercih kavramının cinsel yönelim yerine kullanılması, çok sık karşılaşılan bir durumdur ve bazı kesimlerce gayet normal bir ifade olarak algılanır. Fakat cinsel yönelimin bir tercih meselesi olmadığı, herhangibir cinsel deneyim neticesinde meydana gelmediği ve isteğe bağlı olarak veya tedavilerle değiştirilemeyeceği göz önünde bulundurularak "tercih" ifadesinden kaçınılmalıdır (Altunpolat, 2017; Güler, 2016).

Cinsiyet kimliği ise, bireyin cinsiyetine yönelik hissettiği ve kendini hangi cinsiyete ait duyumsadığı ile ilgilidir. Fakat bu durum, doğumda atanan cinsiyete denk düşmeyebilir (Ekitli, Çam, 2017; Şahin, 2015: 12). Bir başka ifadeyle bireyin biyolojik ve psikolojik cinsiyeti bağlamındaki uyumluluk algısı (Kaos GL, 2014), kendini kadın, erkek ya da transgender şeklinde tanımlama eğilimidir (Yalçınoğlu, Önal, 2014: 101). Biyolojik cinsiyeti değil, bireyin kendini ait hissettiği cinsiyeti ifade etmektedir (Kayır, 2015: 75). Toplumun beklentileri, fizyolojik cinsiyet ile cinsiyet kimliğinin uyumlu olmasından yanadır fakat her zaman bu uyum söz konusu olmayabilir. Uyumun sağlanamadığı durumlar ise trans bireyleri ifade etmektedir (Altunpolat, 2017).

Travesti, dış görünüşü ve hareketleri ile karşı cins olmak isteyen kişileri ifade eden kavram olarak erkek ve kadınlar için de kullanılmaktadır ve bir cinsel yönelim değil, cinsiyet kimliğidir. Transseksüel, kendisini doğumunda sahip olduğu şekilde değil karşı cins şeklinde tanımlayan bireylere verilen addır. Yine erkek ve kadınlar için kullanılmaktadır. Trans veya transgender olarak literatürde yer bulan kelime ise doğumdaki cinsiyet ile toplumsal cinsiyet kimliği arasında bir süreksizliği ifade eden; atanmış olan cinsiyete, hissedilen cinsiyet kimliği doğrultusunda müdahalede bulunan, cerrahi bir operasyon geçiren veya geçirmeyen tüm bireylerin ortak adıdır. Ayrıca travesti ve transseksüel kavramlarını da kapsar niteliktedir. Trans kadın, doğumda atanmış olanın aksine kendini kadın olarak tanımlayan, bu şekilde sunan ya da kadın olarak yaşayan bireyleri ifade etmekte, trans erkek ise doğumda algılandıklarının aksine, kendilerini erkek olarak tanımlayan ve bu şekilde yaşayan bireyler için kullanılmaktadır (Doan, 2016: 147; Koyama, 2016: 364; Şahin, 2015). Bunların dışında insanlar kendilerini "belirsiz" bir cinsiyet, "cinsiyetsiz" veya "üçüncü cinsiyet" şeklinde tanımlayabilmektedir (Robertson, Light, Walter, Lipworth, 2016).

Son olarak interseks, üreme organları veya sistemleri bakımından diğer insanlardan farklılıklar taşıyan, tıp dünyasında anatomiye göre erkek veya kadın bedeninin geleneksel tanımlarına uymayan biyolojik veya fiziksel cinsiyet özellikleri ile dünyaya gelen bireylerdir (Browne, 2019; Şahin, 2015). Bilimsel anlamda "anormal üreme organlarıyla dünyaya gelen" demektir (Kaos GL, 2016: 16). Literatürdeki bir diğer karşılığı da hermafrodit olan interseks kavramı, doğumda erkek ve dişi üreme organlarının ikisine birden sahip olma durumu yani çift cinsiyetlilik olarak ifade edilmektedir (Kayır, 2015: 76; Şeker, 2011: 125).İnterseksi aslında cinsel kimlik veya yönelim şeklinde tanımlamak ya da bu bireyleri üçüncü cinsiyet olarak belirlemek yanlış olacaktır. Çünkü sınıflandırma yapmak oldukça zordur ve interseks birey kendini bir cinsiyete veya ikisine birden ait hissedebilir ve hatta hiçbirisi olarak da tanımlayabilir. Aynı şekilde bu bireyler cinsel yönelimlerden herhangi birine de sahip olabilirler. Esasında bu kavram, içinde barındırdığı çeşitlilikle birçok bireyi ve birçok genetik durumu kapsayan şemsiye bir terimdir. Belirli bir interseks beden tanımlaması mümkün değildir (Özküralpli, 2016: 217;

Şahin, 2015: 14). Bir başka deyişle interseks, kimlik algısından ziyade fiziksel cinsel özellikleri ifade etmektedir (Kaos GL, 2018). Bu bağlamda interseksüel tabiri oldukça yanlıştır ve bunun yerine interseks bireyler şeklinde ifade edilmesi daha yerinde bir kullanımdır (Kaos GL, 2016: 20).

2.1.2. Toplumsal Cinsiyet

Biyolojik cinsiyet, insanın doğasını kadın-erkek şeklinde sınıflamakta ve anatomik değişikliklere işaret etmekte iken toplumsal cinsiyet kadınsı (feminen)-erkeksi (maskülen) arasındaki farka dikkat çekmektedir (Ekitli, Çam, 2018: 180 ; Kundakcı, 2013: 73). Bir başka ifadeyle cinsiyet farklılığı denildiğinde kadın-erkek arasındaki biyolojik farklar, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı denildiğinde ise kadınlık ile erkeklik arasındaki algısal farklılıklar söz konusu olmaktadır. Biyolojik cinsiyet kalıtım yoluyla geçmekte ve çoğunlukla evrensel kabul edilmekte, toplumsal cinsiyet kültürel olarak belirlenmektedir (Ulusoy, 1999: 50). Genel anlamda cinsiyet belirlenimi, toplumsal cinsiyet ise etkileşimi ifade etmektedir (Türk, 2008).

Cinsiyet- toplumsal cinsiyet ayrımı öncelikle "biyoloji kaderdir" algısına tepki olarak kullanılmış, ayrıca biyolojik olanın aksine toplumsal cinsiyetin kültürel olduğu ve ne cinsiyetin direkt bir sonucu ne de onun gibi sabit bir olgu olduğunu açıklamak için başvurulmuştur (Butler, 2018: 50).

Toplumsal cinsiyet, bir toplumdaki kadın ve erkeğin, o toplum tarafından dayatılmakta olan kadınlık ve erkeklik rollerini içeren kültürel normları ifade eder ve sorumlulukları, güç ilişkilerini ve toplumsal statülerini belirleyen bir işleve sahiptir. Bu normlar, erkek ya da kadının dış görünüşü, davranış biçimleri ve aralarındaki ilişkileri kapsayıcı niteliktedir (Şafak, 2014: 4; Yılmaz, 2007:144). Kültürel olarak üretilmekle birlikte politik ve ekonomik uzantısı da olan bir kavramdır (Şafak, 2014: 4) ve kişilerin yalnızca erkek ya da kadın oluşlarından dolayı varlıklarına yüklenen anlamlar, davranışlarının nasıl olması gerektiğine dair yargılar bütünüdür. Sonuç olarak toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetlerin kültürel farklılaşımı anlamına gelen, kendiliğinden doğada bulunmayan, toplumca devamlı olarak üretilen ve öğrenilen bir durumdur (Metin, 2011; Kalan, 2010: 77).

Batı dillerinde “sex” biyolojik cinsiyeti, “gender” ise cinsiyetlere yüklenen anlamları ifade eden toplumsal cinsiyeti karşılayan kelimelerdir. İkisi arasındaki en önemli ayrım, yukarıda da belirtildiği üzere doğa/kültür ayrımıdır ve Ann Oakley’in yorumundan hareketle, toplumsal cinsiyet kavramı toplumsal eşitsizliğe vurgu yapmaktadır. İlk olarak 1972 yılında dile getirilen “gender” kavramı, biyolojik farklardan temel alarak oluşturulmuştur (Özkan, Gündoğdu, 2011: 1136; Ökten, 2009:73).

Cinsiyetler arası farkların salt biyolojik etmenlerle açıklanmasının yeterli olmayacağını vurgulayan toplumsal cinsiyete dair çalışmalar, bu durumun toplumsal araçlarla üretildiğini dile getirerek kültüre dikkat çekmektedirler. Buna bağlı olarak bir toplumdaki kadınların ve erkeklerin topluma katılma ve kendini ifade etme şekli, topluma katılma düzeyi, görünür olması ve kabul görmesi, tamamen o toplumdaki cinsiyet algısıyla bağlantılıdır. Sonuç olarak kadın ve erkeğin sahip olduğu toplumsal statü ve roller, çoğunlukla bu şekilde belirlenir. Sosyal, kültürel ve ekonomik birçok unsurdan etkilenen toplumsal cinsiyet algıları, buna bağlı olarak tarihsel dönemde, coğrafya, zaman dilimi, sosyal sınıf veya ırk bağlamında da çeşitlilik gösterebilmektedir (Ökten, 2009).

Toplumsal cinsiyet, yani erkeklik ve kadınlığı tanımlayan roller, özellikler, davranış kalıpları, farklı araçlarla oluşturulmuş olan kategorilerdir ve toplumsal süreçlerle meydana getirilmeleri sebebiyle katı ve evrensel bir yapıya sahip olamazlar, tarihsel süreçlerde toplumsal pratiklerle birlikte değiştirilip dönüştürülebilirler (Dedeoğlu, 2000). Bir başka deyişle toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin değişmez yapısına karşılık, toplumsal düzlemde üretilmesi nedeniyle yalnızca kültürel bağlamda değil, tarihsel süreçlerle de değişebilme özelliğine sahip bir cinsiyet konumlandırmasıdır (Gürhan, 2010).

Tüm bunların yanı sıra toplumsal cinsiyet, günümüz geleneksel toplumlarında sabit ve katı görüşlerle biyolojik cinsiyete indirgenip istisnaları görmezden gelen bir söyleme sahip çıkarken daha modern toplumlarda iki cinsiyetli düşünce yapısını diretmeyen ve çeşitliliğe saygı duyan, bireyleri iki cinsiyetten birine ait olmaya zorlamayan bir yapıya sahiptir (Ekitli, Çam, 2017: 180). Esas olarak

toplumsal cinsiyet, kesin bir cinsiyet kimliği veya cinsel yönelim algısının ötesinde algılanması gereken farklı cinsel kimliklere de içerisinde yer veren, çeşitliliğe ve gerçekliğe dayalı bir kavramdır (Şahin, 2015).

Toplumsal cinsiyet kavramı yalnızca cinsiyet temelli farklılıklardan ibaret olmayıp cinsiyetler arası eşitsiz erk ilişkilerini de düzenlemektedir. Toplum tarafından üretilen bu yapay değer yargıları, sembolik anlamda erkekliğe ve kadınlığa dair birtakım idealleri, yapısal anlamda ise cinsiyet odaklı iş bölümünü kapsayacak şekilde geniş bir alanda etkisini sürdürmektedir (Gürhan, 2010). Mevcut kurumsal güçlerin meydana getirdiği eşitsizliklerin yanında toplumdaki cinsiyetler arası işbölümü temelli eşitsizlikler, erkekler açısından bir avantaj oluşturmaktadır. Bu durum maçoluk, heteroseksüellik gibi özelliklerin kabul görmesini sağlarken, diğer bireylerin dışlanmasına yol açmaktadır (Dedeoğlu, 2000: 143). Bunun yanında cinsiyete dayandırılan iş bölümü, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların ve rollerin cinsel yönü dışında kültürel yönünü de içermektedir. Bu durum kadınlara ev içi işlerle üreme gibi rolleri, erkeklere ise kamusal alanda üretim rollerini uygun görmektedir. Ayrıca bahsedilen iş bölümü yalnızca teknik iş bölümü şeklinde algılanmamalıdır. Eşitsiz iş bölümü erkeği güç sahibi, kadını ise erkeğe tabi olarak konumlandırmakta, kadınların çalışma yaşamına girmesi halinde daha düşük ücretlerle çalışmasına yol açmakta ve bu durum da ekonomik anlamda kadını erkeğe bağımlı kılmaktadır. Kadınlara karşı düşük ücret uygulaması, hem erkeklerin maddi gücünü devamlı kılmakta hem de kadınların meslek olarak ev işlerini, anne olmayı seçmesine yol açmaktadır (Özçatal, 2011: 24).

Gerek kamusal gerekse özel hayatın birçok alanında fark edilen cinsiyete dayalı eşitsizlikler, çoğunlukla biyolojik cinsiyet farklılıklarından yola çıkarak temellendirilmektedir (Şahin, 2010). Özkazanç'ın ifadesiyle (2010: 17) cinsiyete dayalı fiziksel farklılıklar, cinsiyetle alakası bulunmayan bir dizi toplumsal ilişkinin meşruiyetini sağlamak için başvurulan bir araçtır. Toplumdaki erkek egemen algının yarattığı normlar tarafından gerekliliği ve değiştirilemez olduğu kabul ettirilmeye çalışılarak, cinsiyetlere belirli roller yüklenmektedir. Bu eşitsiz konumlar, biyolojik farklılıklardan yola çıkarak, kimi zaman doğal, kimi zaman doğaüstü bir gerekçeyle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Ancak söz konusu meşrulaştırma çabaları, bu

ilişkilerin toplumsal düzlemde yapılandırıldığı, iktidar araçlarıyla düzenlendiği ve değiştirilebilir olduğu gerçeğini örtmeye yeterli değildir (Şahin, 2015: 10).

Butler'ın ifadesiyle toplumsal cinsiyet erillik ve dişilliğin üretilip meşrulaştırıldığı bir sistemdir. Aynı zamanda bu kavramların yapısöküme uğratılarak bozulabileceğine dikkati çekmiş ve normları inşa etmede kullanılan aracın, aynı şekilde o inşayı bozmakta da kullanılabileceğini ifade etmiştir (Butler, 2009: 76). Eril ve dişil kategorileri, erkek ve kadın kategorilerinden ayrı düşünülmelidir. Eril ve dişil daha evrensel tanımlardan oluşurken, erkek ve kadın daha zengin ve komplike bir kategoridir (Connell, 2017: 204).

Simone de Beauvoir'in meşhur sözünde kavram netlik kazanmaktadır: "Kadın doğulmaz, kadın olunur." (Bora, 2012: 2; Kapoor, 22.04.2019). Dolayısıyla cinsiyetin çevresel etkenlerle bağlantılı olduğu kabul edilmelidir. Böylece kız çocuklarının içinde annelik, hoşgörülülük, sevgi doluluk gibi özelliklerin, erkek çocuklarının içinde ise savaşçı ruh, sert mizaç ve eşya tamiri becerilerinin doğuştan bulunmadığını, böyle bir durum varsa bile bu özelliklerin erkek ve kız çocuklara rastgele dağıtılmış olabileceğini kabul etmek gerekmektedir. Bu dünyada savaşçı kadınlar olduğu gibi en tanınmış aşçıların da erkek olduğu unutulmamalıdır (Bora, 2012: 2).

Toplumsal cinsiyet, cinsel eşitsizliğin meşrulaştırılmasına bir tepki getirmek amacıyla 1970'li yıllarda ortaya çıkmış bir kavramdır (Kundakcı, 2013: 73). Kavramın literatüre kazandırılmasında feminist yaklaşımların ve çalışmaların büyük payı vardır. Feminist araştırmaların en mühim analiz aracı olarak kullanılan kavram, toplumsal olanı doğal olandan ayırma işlevi görmektedir (Başak, 2010: 61).

Toplumsal cinsiyet kavramının feminist araştırmalar açısından önemi, cinsiyetler arası eşitsizlikleri araştırmada kullanılabilecek bir kavram olmasından dolayı artmıştır. Ortaya çıktığı andan günümüze kadarki süreçte toplumsal cinsiyet çalışmaları, büyük bir ilerleme kaydederek literatüre anlamlı katkılar sağlamıştır (Ecevit, 2011: 4).

2.1.3. Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Ayrımcılığın genel olarak kabul görmüş bir tanımı bulunmamasına rağmen, daha çok *"herhangi bir kamu yararı veya mantıklı bir gerekçe bulunmaksızın, bir bireye, benzer durum ve koşullardaki diğer bireylerden farklı ve eşit olmayan bir muamele"* şeklinde tanımlanmaktadır (Doğan, 2015: 60; Öner, 205: 556). Başka bir tanıma göre ise, "*kişi veya grupların ırk, cinsiyet, din, dil, politik veya felsefi görüş, mensubiyet, kalıtım, yaşlılık, engellilik, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği gibi nedenlerle diğer kişi ve gruplara kıyasla haksız muamelelerin odağı olmasıdır.*" Dolayısıyla ayrımcılık, bireyin özgürlüğünü ve haklarını gasp eden ve bireyi mensubiyeti sebebiyle mağdur kılan bir uygulamadır (Güler, 2017: 18). Beauvoir'in "Kadın erkeğin olumsuzudur, kendini geliştirirken karşısına koyduğu eksiktir." İfadesinden hareketle cinsiyetin en güçlü ayrımcılık kategorilerinden birisi olduğu söylenebilir (Alptekin, 2014).

Cinsiyete dayalı ayrımcılık, cinsiyetçilik şeklinde de ifade edilmekte ve bir cinsiyeti bir başkasından üstün kılmak anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, erkeklerin avantajlı konumda olduğu bir hiyerarşi oluşturmaktadır. Cinsiyetçiliği meydana getiren üç temel etken, cinsiyet farklılıkları, patriyarka (ataerkillik) ve heteroseksizmdir. İlki cinsiyete dayalı kalıp yargıların biyolojik farklılıklardan kaynaklandığını vurgularken patriarka erkek egemen düzeni ifade eder ve son olarak heteroseksizm ise kadın ve erkek olmak üzere iki cinsiyeti normal kabul eden cinsiyetçilik boyutudur (Alptekin, 2014).

Yalnızca olumsuz tutumlar değil, olumlu yargıların da cinsiyet ayrımcılığına neden olabileceği bazı kuramcılar tarafından ortaya konmuştur. Düşmanca cinsiyetçilik, kadına karşı olumsuz tutumların görünür olduğu, kadının zayıflığını ve erkeğe göre ikincil konumunu vurgulayan, kadını cinsel nesne sayarak erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü meşrulaştıran bir ideoloji şeklinde tanımlanabilir. Korumacı cinsiyetçilik ise ataerkil sistem temelli kadına yönelik daha ılımlı tutumları ve davranış biçimlerini ifade etmektedir. Kadınların kırılgan, hassas ve duygusal olduğu yönünde birtakım düşüncelerle yine erkeğe bağımlılığını doğallaştıran bir tür ayrımcılıktır. Korumacı cinsiyetçilik her ne kadar görünürde olumlu düşünceleri

içeriyor olsa da esasında iki cinsiyetçilik türü de eşitsiz bir yapıya zemin oluşturmaktadır (Yalçın, Öztürk, 2018; Üzümçeker, Akfırat, 2018; Alptekin, 2014; Okutan, Büyükşahin-Sunal, 2011).

Erkeğin üstün konumu, farklı dil ve kültürlerde benzer şekilde görülmektedir. İngilizce'de "man" Fransızca'da ise "homme" kelimeleri erkek, adam ve insan anlamlarının hepsine karşılık gelmektedir. Bu durumda insan hakları evrensel bildirgesi olarak çevrilen cümlede "insan" kelimesi aynı zamanda "erkek" anlamına da gelir. Buradan yola çıkarak, eril düzenin tüm mantıklı açıklamaların ötesinde kendini var ettiği bir gerçektir. Böylece kendini normal ve evrensel kabul ettirmeye çalışır (Wittig, 2013; Demez, 2005: 38-39).

Kadınlar, felsefe tarihinin başlangıcından itibaren imgesel anlamda akıl dışı olanla, örneğin tanrıçaların karanlık gücü veya gizemli bir kadının gizli güçlerinden zarar görme gibi simgelerle bağdaştırılmış ve kadınlık bu tarz düşüncelere indirgenmiştir (Kalan, 2010: 78). Newton'a göre akılla, matematiksel ilkelerle ilişkisi olmayan şeyler ikincil ve ötekidir. Kadın da bu ikinci kategoriye dahildir (Donovan, 2007: 18). Barbara Hill "Bizans İmparatorluk Kadınları" isimli eserinde bu konuya değinmiştir. Ona göre, bir işin kabul görüp görmemesi ya da değerli sayılması o işi meydana getiren kişinin cinsiyetiyle doğrudan ilişkilidir. Öyle ki erkeklerin gerçekleştirdiği işler, çocuk bakımı, avlanma, yemek pişirme veya dokuma da olsa değerli olarak algılanmakta; kadınların yaptığı işlerse, her ne olursa olsun toplum tarafından değersiz addedilmektedir (Gürhan, 2010: 60; Bora, 1998: 64). Kadın işi olarak bilinen işlerin erkeklerce sahiplenilerek özel alan dışında gerçekleştirilmesi, bu işlerin yüce görülmesinde yeterlidir (Bourdieu, 2018: 80).Bir başka deyişle herhangi bir davranış, bir kadın ya da erkek tarafından meydana getirilmesine bağlı olarak farklı bireysel ve toplumsal anlamlar kazanacaktır (Yuval-Davis, 2003: 33)

Bu durum uzun yıllar önce bir anlamda bilimsel temellere dayandırılmaya çalışılmıştır. Birçok ünlü psikolog ve filozof erkek ve kadın arasındaki farkları beyin yapılarıyla açıklamaya çalışmıştır. Kadın beyninin empatiye, erkek beyninin ise sistemleri algılayıp kurmaya yatkın oluşundan yola çıkılarak kadın beynine sahip kişilerin danışman, öğretmen, hemşire, terapist olabileceği inancı ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte eski dönemlerde beyin uzmanları tarafından beyin ölçüm teknikleri geliştirilmekte ve beynin büyüklüğüne verilen nicel değerlerle beyin kapasitesi hakkında yorum yapılmaktaydı. Hatta kadının düşük zekasının daha ufak bir beyne sahip olmasından kaynaklandığına dair bir inanç yaygındı. Bu durum Viktorya döneminde halk arasında "kadın beyninin eksik beş onsu" şeklinde ifade edilen bir fenomen halini almıştı. Fakat ilerleyen dönemlerde beyin uzmanları, zekanın beyin büyüklüğüne bağlı olmadığını, erkeklerin büyük beyinlerinin daha büyük bir vücuda sahip olmalarıyla açıklanabileceğini kabul etmişlerdir (Fine, 2011).

Kadınlar her daim erkeğin zıttı konumunda değerlendirilmiştir. Bunlardan biri de erkek uygarlığı temsil ederken kadının doğayı temsil ettiği düşüncesidir. Kadının doğayla eş tutulması, yalnızca kamusal alandan uzak tutulmasının nedeni değil, ayrıca kadınların birçok kültürde erkekten aşağı konumda olmasının açıklaması olarak değerlendirilmektedir. Beauvoir, insanın hayvandan üstün nitelenmesinin sebebinin hayatı riske atma özelliği olduğunu düşünür. Bu nedenle insanlarda doğuran yerine öldüren cinsiyet üstün konumda bulunmaktadır (Aktaran: Yuval-Davis, 2003). Kürtçede kadın sözcüğü (jin), acı (jan) ve yaşam (jiyan) sözcüklerine benzerdir. Erkek sözcüğü ise (mer) ölüm (mırin) sözcüğüne benzemektedir. Buna dayanarak bu kültürde kadının acılı bir yaşamın öznesi, erkeğin ise iktidar ve ölümle eşdeğer olduğu sonucuna varılabilmektedir (Özbudun vd., 2007: 54).Paglia'ya göre kadın eski inanış ve eserlerde hem tanrıça hem de tutsaktır. Kadının şişkin bedeni doğurganlığı ve bu da bereketi simgeler, dolayısıyla kadın doğaya eş kabul edilir, kutsal ve gizemli olarak nitelenir. Bu şekilde yüceltilen kadın, aynı zamanda da tutsaklaştırılır (Aktaran: Demez, 2005). Wittig ise kadının yalnızca cinsel bir varlık şeklinde kabul gördüğünü, toplumsal anlamda görünmez olduğunu belirtmektedir. Yaşamsal pratiklerde birçok söylem bu durumu kanıtlamaktadır. Gazetelerdeki "üç yolcu ve bir kadın" gibi ifadeler, kadının ötekiliğini kanıtlayan önemli ayrıntılardır. Kadın sadece bir cinsiyet, bir bedenden ibarettir ve bütün davranışları, maruz kaldıkları şiddet ve üstelik ölümleri dahi cinseldir (Wittig, 2013: 41).

Birbirinden tamamıyla farklı birçok kadının sonuç olarak esas erkeklerden farklı oluşuna dair inanç oldukça güçlüdür. Aynı şekilde, birbirinden oldukça farklı

tüm erkeklerin esas olarak tüm kadınlardan farklı hatta üstün olduğuna da inanılır. Bu nedenle "erkek gibi kadın" ifadesi bir övgü gibi algılanırken, bunun tam tersi erkekler tarafından hakaret olarak algılanmaktadır (Bora, 2012: 2). Erkekler toplum içinde eril özelliklerini ön plana çıkarırken dişil özelliklerini gizlemeye çalışmakta, kadınlar ise toplumda daha fazla kabul görmek adına bunun tam tersini yapmaktadır (Demez, 2005: 41).

Cinsiyetçilik ilk olarak aile içerisinde başlamaktadır. Toplumsallaşma sürecinde çocuklar cinsiyetlerine göre farklı yönlendirilmeler sonucu, cinsiyet eşitsizliğini kabul eden ve bunu onaylayan kadın ve erkeklere dönüşmektedirler (Kahraman, 2010: 30). Cinsiyet temelli iş bölümü, kadınlar ve erkekleri farklılaştırmanın yanında, her türlü kaynağa erişimde bir eşitsizlik yaratır. Ülkemizde bu eşitsizlik ve ayrımcılık, eğitim, iş hayatı, sağlık ve karar sistemlerine katılımı kapsayacak şekilde geniş bir alana yayılmış durumdadır (Özaydınlık, 2014: 94).

Cinsiyet ayrımcılığı çalışmaları genellikle kadınları konu edinse de, mevcut sistem bazen erkekleri de mağdur etmekte, ayrıca farklı cinsel yönelimli bireyler de ayrımcılığa fazlaca maruz kalmaktadır (Alptekin, 2014: 204). Bu nedenle cinsiyet ayrımcılığı yalnızca iki cinsiyet bağlamındaki eşitsiz durumlar olarak algılanmamalıdır. Ancak eşcinsel bireylerin maruz kaldığı ayrımcılık uygulamalarına üçüncü bölümde yer verilecektir.

2.1.4. Cinsiyet Ayrımcılığının İşletmelerdeki Yansımaları

Woolf, kadınların iş ve toplumsal yaşamda ne derece etkisiz olduklarını açıklamak için "Erkekler bir istekleri doğrultusunda bir araya gelerek talepleri karşılanmadığı sürece artık çalışmayacaklarını dile getirseler, yasaların uygulanması sekteye uğrar. Eğer kadınlar aynı şeyi söylerse bu durum yasalar için bir fark yaratmaz" ifadelerini kullanmıştır (Woolf, 2015: 18). Günümüzde ise kadınlar iş yaşamında büyük başarılar elde etmiş, yönetim kurullarına kadar çıkmış olmakla beraber Fortune 500 içinde üst kademe yöneticilerinin yalnızca onda birini oluşturmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığı çoğunlukla açıkça sergilenmek yerine önyargı içermiyor gibi görünen örgütsel pratikler ve normlarda gizlidir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, iş dünyasının açıkça anlaşılamayacak şekilde derinlerine işlemiş

durumdadır. Her türlü örgütsel politikanın içine gizlenmesinden dolayı çalışanlar bu durumu sorgulamak şöyle dursun, bazen farkına dahi varamamaktadır (Meyerson, Fletcher, 2006).

Çalışanlarının büyük oranda kadınlardan oluştuğu örgütlerde dahi üst pozisyonları erkekler işgal etmektedir. Hastanelerde hemşire ve hasta bakıcıların büyük bir çoğunluğu kadın olmasına rağmen yönetim pozisyonları erkeklere ayrılmış durumdadır. Bunun dışında kadınlar erkeklere oranla çok daha düşük ücretlerle çalışmaktadır. Üst pozisyonlarda görev yapan kadınlar bile kendileriyle aynı düzeydeki erkeklere kıyasla daha az ücretle yetinmek durumunda kalmaktadır (Moir, Jessel, 2002).

Kadınların iş dünyasında önlerine çıkan engellerin temelini, erkek bakış açısına sahip örgütler oluşturmaktadır. Kuruluşlar çoğunlukla erkekler tarafından kurulup erkeklerce yönetilirken doğal olarak erkek deneyimi önemli sayılmaktadır. Kadınların uzun dönemdir elde ettikleri başarılar inkar edilemese de, yöneticilik ve liderlik rolleri ile örgütsel yetkinliğe dair birçok özellik erkeklere atfedilmeye devam etmektedir. Kısacası, örgütsel pratikler, toplumsal değerlerin bir yansımasıdır (Meyerson, Fletcher, 2006: 80).

2.2. Toplumsal Cinsiyetin Kuramsal Temelleri

Toplumsal cinsiyet kavramı ortaya çıkışından itibaren, ilgilendiği cinsiyet farklılıklarının sebeplerinin saptanmasıyla alakalı çeşitli kuramlara dayandırılmıştır. Bu kuramlar içinde en çok bahsedilenler, temelini Fraud'un görüşlerinden alan Psikanalitik Kuram, çevredeki insanların davranışlarının izlenmesi ve öğrenilmesiyle cinsiyet rollerinin biçimlendiğini savunan sosyal öğrenme kuramı, bunun aksine bireylerin cinsiyet kimliklerini çevrelerine göre değil de kendi istekleri doğrultusunda belirlediğini iddia eden bilişsel gelişim kuramı ve kadın ve erkeklere biçilen rollerin kültüre dayalı olduğu düşüncesini ileri süren toplumsal cinsiyet şeması kuramıdır ve bu bölümde sırasıyla incelenecektir (Kalan, 2010: 78).

2.2.1. Biyolojik Kuram

Tarih boyunca cinsiyetlere dair farklılıklara bilim insanları tarafından çeşitli açıklamalar getirilmiştir. Özellikle biyologlara göre kadın ve erkek arasındaki davranışsal farklılıklar, biyolojik özellikler bağlamında açıklanabilmekte (Pehlivan, 2017; Güldü, Kart, 2009) ve boy uzunluğu, kasların gelişimi, doğum ve emzirme gibi özellikler cinsiyetler arası davranış farklılıklarını etkilemektedir (Yıldız, Alhas, Sakal, Yıldız, 2016).

Biyolojik kuram esas olarak üreme özelliğine dayandırılmaktadır. Kadınlar doğum yapabiliyorken erkekler yapamamakta ve bu da onları farklılaştırmaktadır. Bu nedenle insanların bir arada yaşamaya başladığı tarihlerden günümüze kadar erkekler dış dünyayla sorumlu olurken kadınlar ev işleri ve çocuk bakımıyla sorumlu tutulmuşlardır. Yani erkekler başat işlerden sorumlu, kadınlar ise daha edilgen bir konumdadır (Pehlivan, 2017: 503; Güldür, Kart, 2009: 101). Kadınların doğum yapma, emzirme gibi biyolojik özellikleri, tarih boyunca aklın dışında değerlendirilmiş ve erkek bedeninin denetimli görünüşü karşısında kadın bedeninin anlaşılmaz olduğuna ve denetlenmesi gerektiğine dair inanca yol açmıştır. Kadınlar toplumda erkeklerden daha çok bedenleriyle ilişkilendirilmekte ve bunun sonucu olarak biyolojik anlamda erkekten daha aşağı konuma mahkum edilmektedirler (Berktay, 2009: 59).

2.2.2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramı, kadın ile erkek arasındaki davranış farklarının, öğrenilmiş farklı davranışlardan kaynaklandığı fikrine dayanmaktadır (Pehlivan, 2017: 504). Bandura tarafından geliştirilen kuram, iki öğrenme sürecini içermektedir. Birincisi edimsel koşullanma, diğeri model alma ve taklit etmedir. Edimsel koşullanma, çocuğun doğru davranışları ödül-ceza yöntemiyle öğrenmesine dayanmaktadır. Diğer öğrenme süreci ise çevredeki herhangi bir kişiyi model alıp, onu taklit ederek öğrenmeyi ifade etmektedir (Kalan, 2010).

Kadınlar ve erkekler farklı rollere sahip olmaları dolayısıyla günlük hayatta birbirlerinden farklı davranışlar sergilemektedirler. Aile içerisinde cinsiyeti

bağlamında her bireyden farklı beklentiler oluşmaktadır. Örneğin anne ile babadan beklenilen davranışlar veya erkek ve kız çocuktan beklentiler farklıdır. Bu durum aile içinde başlayarak iş hayatına da yansımakta ve mesleki roller de cinsiyetlere göre belirlenmektedir. Örneğin hemşirelik, sekreterlik gibi yarı profesyonelleşmiş meslekler kadınlara uygun görülürken, doktorluk, mühendislik, yöneticilik, avukatlık gibi profesyonelleşmiş meslekler ekeklere aittir (Yıldız vd. 2016; Arıkan, 1998: 55).

Sosyal öğrenme kuramına göre ebeveynler çocuklarını doğumlarından itibaren cinsiyetleri bağlamında farklı algılarlar ve davranışları buna göre şekillenir. Sonuç olarak çocuklar doğumlarından itibaren ilişkilendirildikleri rollere uygun eğitilerek uygun davranmaları için teşvik edilirler. Çocuklar ise çevreden öğrendiklerini uygulayarak bu rolleri benimserler (Güldü, Kart, 2009).

2.2.3. Bilişsel Gelişim Kuramı

Kolhberg'in ortaya attığı bilişsel gelişim kuramı, bireylerin tutarlı davranışları sürdürebilmeleri için bilişsel tutarlılığa ihtiyaç duyduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu tutarlılığı sağlamanın yolu ise kişinin toplumun onayladığı özelliklere sahip bir kız ya da erkek çocuğu olduğunun farkına varması, kendini keşfetmesidir (Güldü, Kart, 2009: 105).

Kurama göre cinsiyet belirlenimi bazı aşamalardan oluşur. Öncelikle çocuklar kendi cinsel kimliklerini öğrenerek daha sonra diğerlerini algılarlar. Yani ilk başta cinsiyetlerin farklılaştığını algılayıp, bu cinsiyetlerden birisiyle kendilerini eşleştirir, sonrasında da bireylerin farklı özelliklerini öğrenirler. Ardından cinsiyet kalıp yargılarının ayrımına vararak son aşamada beklentilere uygun davranışlar sergilerler. Sosyal öğrenme kuramından farklı olarak bilişsel gelişim kuramı, çocuğun cinsiyetinin belirlenmesinin, çevre tarafından öğretilen davranışlar ve ödüllendirmeye değil, kendini bir cinsiyete ait hissetmesine dayandırır (Pehlivan, 2017: 505).

2.2.4. Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı

Toplumsal cinsiyet şeması adı verilen kuram, bireyde iki cinsiyet özelliklerinin aynı anda bulunduğunu ileri sürmektedir. Cinsiyet rollerine dair bazı

toplumsal ve bilişsel şemalar bulunmaktadır ve bu şemalardan yararlanarak bireyler kadınsı ya da erkeksi tavırlar sergiler. Yüksek düzeyde erkeksi fakat daha az düzeyde kadınsı özelliklere sahip erkekler erkeksi olurken, aynı şekilde yüksek kadınsılık ve daha az düzeyde erkeksilik özelliklerine sahip kadınlar ise kadınsı olarak nitelendirilir (Özbay, Terzi, Erkan, Çankaya, 2011: 60).

Bern'in öne sürdüğü kuramın temeli, sosyal öğrenme ile bilişsel gelişim kuramlarına dayanmaktadır. Çocukların öğrenme sürecinde geliştirdiği cinsiyet şemaları, cinsiyetlere dair özellikleri içerir. Şema bilişsel bir sistemi ifade etmektedir. Birey öğrenilen davranışları kadınsı veya erkeksi şeklinde kategorilere ayırır, örneğin fiziksel güce sahip olmak erkeksi özellikken, çekicilik kadınsı bir kategoridir. Böylece çocuklar, toplumun erkeksi ve kadınsı tanımlarına uyacak şekilde kendi davranışlarını oluşturmaya çalışmaktadır. Sonuç olarak çocuklar kendilerine uygun olan davranışları şemadan seçip uygulamakta ve benlik kavramı meydana gelmektedir (Pehlivan, 2017).

Kurama göre birey kadınsı ve erkeksi özelliklerin her ikisine birden sahip olabilmekte, çeşitli durumlar sonucu bu eğilimler farklı düzeylerde ortaya çıkabilmektedir. Bu durumu ifade eden androjenlik kavramı, geleneksel cinsiyet kalıplarının ötesine geçen, erkeksi olarak kabul gören olumlu özelliklerle kadınsı olarak kabul gören olumlu özelliklerin birleşiminden meydana gelen kişilik tipine verilen addır. Hemen her kültürde kabul edilen tipik erkeksilik ve kadınsılık algılarına ve geleneksel cinsiyet kriterlerine karşı gelmesi ve insanca bir alternatif ortaya koyması nedeniyle fazlasıyla desteklenen bir kavramdır (Güldü, Kart, 2009).

2.2.5. Psikanalitik Kuram

Freud'un görüşlerinden yola çıkarak geliştirilen kuram, toplumsal cinsiyete yönelik ilk kuramsal temellendirmelerden biridir. Freud'a göre bireyler beş aşamada psikoseksüel gelişimlerini tamamlamaktadır (Pehlivan, 2017: 507; Kalan, 2010: 78).

Oral dönem 0-18 ay arası olup, ilgi ağız bölgesinde toplanmaktadır. Ağızla gerçekleştirilen emme gibi davranışlar bebeğe haz verir. İkinci evre olan anal dönem, 1,5 ile 3,5 yaş arasındadır ve ilgi bu dönemde anüstedir. Üçüncü aşama fallik dönem,

3 ile 5 yaş arasında gerçekleşir ve cinsel organa ilgi başlamaktadır. Latent dönem 5 ile 13 yaş arasını ifade eder ve cinsel ilgiler kaybolacak kadar azalır. Genital dönem 12- 13 yaş döneminde ise cinsel ilgi tekrar ortaya çıkmaktadır.

Bilinçaltına yönelik özdeşleşme ve içselleştirme gibi işlemlere dikkat çeken kurama göre, çocuk ebeveynlerinden kendi cinsiyetinden olanla özdeşleşerek onun davranışlarını benimser ve böylece erkek çocukları babalarını, kız çocukları da annelerini izleyerek nasıl davranmaları gerektiğini öğrenmiş olurlar (Pehlivan, 2017: 507).

2.3. Toplumsal Cinsiyet Rolleri

Rol sözcüğü, Fransızca'da tiyatro oyuncularının sözlerinin yazıldığı kağıt rulosu anlamını taşıyan "rolle" kelimesinden gelmektedir. Bugünkü anlamı ile bireyin hayattaki yerini ifade etmektedir (Demez, 2005: 24). 1930'lu yıllarda ortaya atılan toplumsal rol kavramı, toplumsal olarak hazırlanan, önce öğrenilen sonrasında sahnelenen bir senaryo şeklinde tanımlanmış ve 1940'lı yıllarda ise cinsiyet rolü, erkek ve kadın rolü kavramları kullanılmaya başlamıştır (Connel, 2017: 61). Bireyin kadın veya erkek şeklinde kendi kimliğini tanımlayıp bu cinsiyete uygun görülen davranışları gerçekleştirmesini ifade eden cinsiyet rolü, bireye toplum tarafından öğretilmekte olup bu cinsiyet rollerine uygun hareket etmesi beklenmektedir (Özbay, Terzi, Erkan, Çankaya, 2011: 60).

Rol, toplum içinde bireyin davranışlarını ve konumunu belirleyen normlara verilen addır. Cinsiyet rolleri erkek ve kadınların davranışlarının sınırlarını çizen toplumsal beklentileri ifade etmektedir (Kalan, 2010: 77). Normlar, toplumsal pratikler içerisinde örtük şekildeki normalleştirmeler şeklinde tanımlanabilir. Toplumsal cinsiyet, bireyin kendiliğinden sahip olduğu bir şey değil, eril ve dişilin toplumsal düzenlemelerle üretilmesi ve aynı zamanda normalleştirilmesidir (Butler, 2009). Tayin edilen tüm davranışlar ve tüm belirlemeler, egemen sınıf tarafından türetilmiş ve güzellenmiştir (Travelet, 2016: 34).

İnsanlar bir cinsiyete sahip olarak dünyaya gelmekte ve cinsiyet rollerini yetiştirilme esnasında öğrenmektedirler (Kahraman, 2010: 30). Cinsiyet rolleri,

toplumun belirlediği belli kalıp yargılara göre şekillenmektedir. Cinsiyetlere karşı tutumlar farklı toplumlarda değişiklik göstermektedir (Şafak, 2014: 5). Bora ve Üstün'ün (2008: 39) yapmış oldukları çalışmada görüşmeciler, bir erkek veya kadının nasıl olması gerektiğini tanımlarken klişe ifadelere başvurmuşlardır. Bu cevaplara göre kadın anaç, yuvasına bağlı, cana yakın ve güzel olacak; erkek ise evine sahip çıkarak dışarıdan gelecek tehlikelere karşı özel yaşamını ve ailesini koruyacaktır.

Toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan ayrım, tarih boyunca hemen her kültürde görülen ve günümüzde de mevcut olan bir durumdur. Bu durum, biyolojik farkların zamanla toplumsal farklara evrilmesi ve cinsiyetlere göre farklı roller belirlenmesi sonucu meydana gelmektedir (Turan, Öztürk, Kaya, Aştı, 2011: 167; Kapoor, 22.04.2019). Böylece gerek kadını gerekse erkeği sınırlandırmakta, bu kalıplara uyulmadığı takdirde bireyler toplum içinde hoş karşılanmamaktadır (Kalan, 2010: 79). Toplumun erkekler için belirlediği roller, kamusal alanda aktif olma, akılcı davranma, duygusallıktan kaçınma gibi davranışları içerir. Kadınlar için uygun görülen ise, duygusal ve zayıf olmaları, ev içinde faaliyet göstermeleri ve çocuklarıyla ilgilenmeleridir. Aile içi iş bölümü, bu durumun bir sonucudur ve "mutfak önlüğü kadının üniforması" düşüncesi veya kadının her zaman uysal ve uyumlu olması gerektiği inancı bundan ileri gelmektedir (Gümüşoğlu, 2008).

18. yüzyıldan itibaren meydana gelen tarihsel gelişmeler, bilhassa sanayi devrimi, her ne kadar önceki dönemlerde de görülüyor olsa da işin kamusal alanı ile evin özel alanını tamamen birbirinden ayırmıştır. Bu gelişmeler, akılcılığı kamusal, akıl dışılığı ise özel dünyayla eşleştiren bir düşünceyi ortaya çıkarmıştır (Donovan, 2007: 19). Erkekler dışarda para kazanmak adına çalışırken kadınlar eşlerinin ve çocukların bakımıyla yükümlü hale gelmiş, bu iş bölümü, kadın ve erkek doğasına dair bazı algıları güçlendirerek kadını narin, erkeği ise mücadeleci ve korumacı gibi kategorilerle sınırlandırmıştır. Modern dönem, kadının ev dışında çalışmasını tasvip etmeyen toplulukların zeminini hazırlamıştır (Bora, 2012: 5) Dolayısıyla erkekler ailesini himayesine alarak kamusal alanda hakimiyet kurmuş, kadınlar ise eş, anne gibi rollere bürünerek ev içine hapsedilmiş ve böylece hayatları boyunca

kazandıkları deneyimler farklılık göstermiş, farklı bir sosyal kategori meydana gelmiştir (Woolf, 2015: 77; Ulusoy, 1999: 50).

Toplumsal cinsiyete dair en mühim sorun farklılıklardan ziyade kadın ile erkeğin eşitsiz konumlarıdır (Ulusoy, 1999: 50). Günümüzde tüm dünyada toplum tarafından kadına biçilen roller dolayısıyla eğitim ve ekonomik kaynaklardan yararlanma konusunda bir eşitsizlik mevcuttur. Kadınlar toplumsal gelişmeye her ne kadar katkıda bulunuyor olsalar da hak ettikleri statüyü elde etmeleri bu koşullar altında zor olmaktadır. Araştırmalara göre kadınların erkeklere oranla maddi kaynak, sosyal statü, güç ve kendini ispatlama gibi konularda daha az imkanlara sahip oldukları görülmektedir (Woolf, 2015; Turan, Öztürk, 2011; Ulusoy, 1999). Ailenin ekonomik yetkinliği her çocuğun eğitimi için yeterli değilse çoğunlukla erkek çocuk okutulmakta, çünkü erkeklerin meslek sahibi olmasının daha önemli olduğu ve kızların evleneceği ve çalışmaya ihtiyacı olmadığı düşünülmektedir. (Woolf, 2015; Bora, 2012: 7; Kapoor, 22.04.2019).

Erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü üreme özelliğine dayandıran (Wittig, 2013: 39); kadınların doğumu mecburi bir üretim gibi algılamak yerine, doğum yapmaya programlandığını göz ardı ederek bu durumu doğal, biyolojik bir gereklilik şeklinde yorumladığını söyleyen Wittig (2009), doğumun savaştan sonra en fazla ölüm riski taşıyan faaliyet olduğunu ve kadının zorunlu hale getirildiği bu bağımlılığa kendi iradesiyle son vermesinin ve bu üretimin kontrolünü sağlamasının önemli bir gelişme olacağını belirtir. Emma Goldman benzer şekilde kadının övülen ve kutsanan annelik görevinden daha korkunç bir şey olmadığını dile getirmiştir (Galeano, 2017: 97).

Cinsiyet temelli iş bölümü sonucunda hane içinde doğurmak, büyütmek, bakım sağlamak ve ev işleri gibi faaliyetleri gerçekleştiren kadınlar, yalnızca yeniden üretim faaliyetlerini üstlenmiş olmakta, böylece üretimde sayılmamaktadırlar. Tüm bu emeğin piyasada bir karşılığı olmadığı gibi, hane içi işler gelir sağlayan işlerde çalışmayı da engellemektedir (Toksöz, 2015: 37). Kadınların ücretli işlerde faaliyet göstermeleri sonucunda ise, kendilerine güvenleri artmakta fakat bir yandan da ev içindeki sorumlulukları değişmediği sürece bu durum çok daha yıpratıcı olmaktadır

(Toksöz, 2015: 37; Bora, Üstün, 2008: 79). Kariyer sahibi kadınlar, hayatlarının bir döneminde benzer nedenlerden dolayı iş dünyasından uzaklaşmaktadır. Çocukların ve yaşlıların bakımı gibi mecburiyetlere iş yoğunluğu da eklenince işi bırakmayı seçen kadınların, kariyerlerine geri dönme oranları oldukça düşüktür (Hewlett, Luce, 2006: 11).

Özçatal'ın kadın işçiler üzerinde yapmış olduğu araştırmaya göre, kadınların çoğu maddi problemlerden dolayı çalışmaya başlamışlar ve kocalarından veya babalarından izin almışlardır. İş yeri seçiminin de baba, koca veya diğer aile büyükleri tarafından yapıldığı görülmektedir. Kadınların düşük pozisyonlarda ve asgari ücretten daha düşük ücretlerle çalışmakta olduğu görülmüştür. Kadınlar kazandıkları parayı kullanmada bir özgürlüğe sahip değillerdir ve kazançlarını evdeki erkeğe vermektedirler. Bu durum ise erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetini ve karar verici pozisyonunu güçlendirmektedir. Bunların yanı sıra kadınlar, dışarda bir işte çalışıyor olmalarına rağmen evde kendilerine biçilmiş olan görevleri yerine getirmeye devam etmekte ve sonuç olarak iki vardiya çalışmış olmaktadırlar (Özçatal, 2011). Bebel'e göre de kadınların çalışma nedenleri çoğunlukla erkeklerin kazancının yeterli olmamasına bağlıdır. Ayrıca kadının erkekten daha düşük ücretle çalıştırılabiliyor olması, kadınları işverenler için tercih edilir kılmaktadır (Bebel, 1991: 249).

Yapılan bir başka çalışmada işe alımlardaki cinsiyet temelli tutumları ölçmek adına, yüz üniversite hocasına idari işleri yürütmek üzere işe alınacak biri kadın diğeri erkek olmak üzere birbirine eş iki özgeçmiş sunulmuş, fakat hem kadın hem de erkek katılımcılar tarafından erkek aday daha deneyimli olarak değerlendirilmiştir. Eril diye nitelenen işlerde kadın erkeğe eşdeğer olsa da erkek daha olumlu değerlendirilmekte, bunun yanı sıra kadınlara atfedilen işler için başvuruda bulunan erkeklere de önyargılı yaklaşılmaktadır (Fine, 2011: 76). İşe alımlardaki bu önyargılı tutum, çalışma sürecinde de hissedilmeye devam etmektedir. İş dünyası, büyük ölçüde erkeğe özgü özellikleri benimsemiş kadınların barınmasına müsaade etmektedir. Genel kabul gören normlara uyan kadınlar değil, daha güçlüler, daha hırslı ve dayanıklı olanlar yükselme şansı yakalamaktadır (Kollontai, 2001: 85).

2.4. Toplumda Patriarka Temelli Cinsiyet İnşası

Doğanın tüm cinsiyetlere eşit imkanlar sunmasına rağmen toplumda fırsat eşitsizliği oluşturan patriarkal (aterkil) zihniyet, toplumdaki cinsiyet rollerinin ve cinsiyet temelli iş bölümü sonucu meydana gelen eşitsizliklerin sebebi olarak nitelendirilmektedir. Bu geleneksel anlayış sebebiyle söz konusu eşitsizliklerin inşası cinsiyet bağlamında erkeğin kadına, toplumsal cinsiyet bağlamında ise erilin dişile hakimiyetini meşrulaştıracak şekilde olmaktadır (Yıldız vd., 2016).

2.4.1. Patriarka

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkek arasındaki ilk iş bölümüne, kadınların doğurma özellikleri dolayısıyla toplayıcılığa, erkeklerin ise avcılığa yöneldiği eski dönemlere dayanmaktadır (Özbudun vd., 2007: 21). Bir tahakküm şekli ve iktidar formu halinde sömürüyü içeren ilişkilere temel oluşturan ataerki, büyük oranda esnekliğe sahip olup (Özbudun vd., 2007: 22), genel itibariyle erkek egemenliği anlamına gelmekte, zamansal ve mekânsal anlamda farklılık göstermekte ve kültüre göre biçimlenmektedir. (Ökten, 2009: 304). Hartmann patriarkayı, erkeklerin maddi dayanaklarla kadınlar üzerinde tahakkümlerini meydana getiren toplumsal hiyerarşiler veya erkeklerin dayanışmasına dayanan toplumsal ilişkiler bütünü şeklinde tanımlamaktadır (Özçatal, 2011: 25).

Toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekleri sınırlayan rolleri ifade eden bir kavram olsa da patriarka ile ilişkilendirilmeden incelenmesi, feminist araştırmalar açısından sınırlı bir bakış açısı yaratmaktadır. Feminist kuramda sıkça ele alınan ve tartışılan konulardan biri patriarkadır. Patriarka kavramı, ilk olarak erkek hakimiyetinin bulunduğu toplumsal yapıyı tanımlamak için kullanılır ve bu haliyle evrensel bir nitelik kazanmaktadır. Benzer biçimde cinsiyetlere biçilen özellikleri öğrenme aşamasında rol oynayan ideolojik bir yapı anlamında da kullanımı mevcuttur. Bir başka yaklaşım ise bu kavramı kapitalizmle birlikte alan ve iç içe olduklarını öne süren yaklaşımdır. Bu çerçeve içerisinde bir taraftan cinsiyet hiyerarşisi ve üreme süreçlerini, aynı zamanda üretim ilişkileri, maddi kaynaklara ulaşım ve tüm kurumları etkisi altına alan erkek egemenliğini içeren bir sistem olarak kavramsallaştırılmıştır (Kuzu, 2012).

Patriarka, toplumdaki her kurum, tabaka ve tüm sosyal ilişkilerin derinine işleyerek kadınların aleyhinde sistemleştirilen bir rejimdir. Temelleri ise toplumda var olan ve erkeklerin kadınlara karşı üstünlüğünü kabul eden geleneksel normlar ve değer yargılarıdır. Bu eril tahakkümü üreten ve toplumda yer etmiş olan normlar örtük bir şekilde işleyebildiği gibi gayet açık biçimde de görülebilmekte (Alptekin, 2014: 204; Tan, 1979) ve kişiler arası anatomik farklılıklardan doğan cinsiyete dayalı iş bölümünden temellenmektedir (Bourdieu, 2018: 23). Connell de benzer şekilde, Dorothy Dinnerstein'den alıntıladığı argümandan yola çıkarak gerek erkeklerin iktidarını, gerek kadınların bu duruma boyun eğmesini, çocuk büyütme işinin tarih boyunca kadınların tekelinde bulunmasıyla açıklamıştır (Connell, 2017: 68).

Connell'e göre hegemonik erkeklik, ikincil konumdaki erkeklikler üzerinde de inşa edilmektedir ve bu patriarkal düzenin bir parçasıdır. Hegemonyayı ise yaşamın her alanına işleyen toplumsal bir üstünlük olarak tanımlamakta, hegemonik erkekliğin heteroseksüel olduğuna dikkat çekmektedir. İkincil konumdaki erkekliğin en bariz biçimi ise eşcinselliktir (Connell, 2017). Sonuç olarak da eğitim, ekonomi, adalet, siyaset ve her alanda eşitsizlik yaratarak kadınların eve hapsolmasına, eşcinsellerin ötekileştirilmesine, şiddet ve homofobi gibi sonuçlara sebebiyet vermektedir (Bozok, 2011: 5). Bunun yanı sıra erkeğe atfedilen cesaret özelliği kimi zaman paradoksal bir alam ifade ederek çevrenin saygısını yitirme, zayıf görülme, kadınsı özelliklerle veya "ibne gibi" ifadelerle anılma korkusundan kaynaklanmaktadır. Sonuçta cesaretin altında yatan, çoğunlukla bir tür korkaklıktır ve erkeklik bir tür dişil korkusu içerisinde yapılanmıştır (Bourdieu, 2018:71).

Patriarka hem tahripkar hem de muhafazakardır. Tahripkardır; çünkü bir egemenlik türüdür ve mutlaka bir öteki yaratır. Devamlılığı ise bu yarattığı öteki'nin sömürüsüne bağlıdır. Yalnızca kadın değil birçok grup üzerinde ırksal, dinsel ve cinsel bir tahakkümü içeren bu sistemin muhafazakar oluşu ise mevcut egemenliği korumak istemesinden kaynaklanmaktadır, bu nedenle değişime karşı direnir, varlığını devam ettirmek için mücadele eder (Özbudun vd., 2007: 56). Zaten günümüze kadarki egemenliklerden en dirençlisi, her şekle girerek mevcudiyetini koruyanı da şüphesiz ki patriarkadır. Eski dönemlerin hükümdarlarından günümüzün CEO'larına varıncaya kadar tüm statü sahipleri erkekti ve öyle olmaya devam ediyor.

Siyasetin, bilimin ve dinin cinsiyeti hep erkek olagelmiştir (Özbudun vd., 2007: 78). Bourdieu'nun tabiriyle (2018: 22) toplumsal sistem, amacı, üzerine kurulduğu eril iktidarı meşrulaştırmak olan çok büyük ve sembolik bir makine şeklinde işler. Eril iktidarın gücü ve devamlılığı ise bir tahakküm ilişkisini, kendisi de doğallaştırılmış bir inşa olan biyolojik doğanın içinde konumlandırarak meşrulaştırmasından gelir.

2.4.2. Cinsiyetin Toplumsal İnşası

Toplumdaki cinsiyet inşası, sosyalleştirme süreçleri ile gerçekleştirilmekte, bu durum doğum öncesinde eşya seçiminden başlayarak ömür boyu sürmekte ve cenaze işlemlerinde dahi etkisini göstermektedir (Şafak, 2014; Gürhan, 2010: 60; Theodore, Basow, 2000). Connell'e göre bu inşa süreci, toplumsal rolleri öğrenme, toplumsallaşma ve içselleştirmeyi içerir (aktaran: Ügümü, Aydın, Aydın, 2017: 243;). Bireyler bu düzen içinde çocukluktan itibaren gözlem yoluyla cinsiyetlere ilişkin özellikleri benimseyerek kendilerinden beklenen, kendilerine uygun olarak tanımladıkları davranışları biçimlendirmektedir (Özbay vd., 2011: 61; Tan, 1979: 181). Bu süreç aileden başlayarak okul, arkadaş çevresi ve medya gibi aktörlerin yardımlarıyla şekillenmektedir (Kalan, 2010; Kapoor, 22.04.2019). Çocukların giyim kuşamından oyuncaklarına, çizgi filmlere ve ders kitaplarına varana kadar cinsiyet yargılarına dair imgeler kendini göstermektedir. (Gümüşoğlu, 2008: 50). Cinsiyete dair algıların kültürümüzü yansıtan atasözlerinde ve dini öğretilerde de yansımalar bulduğu gözlenmektedir. (Şafak, 2014; Özkan, Gündoğdu, 2011). Davranışların şekillenmesinde cinsiyete dayalı beklentilerin güçlü bir temsilcisi de henüz küçük yaşlardaki çocuklardır. Örneğin bir anekdotta, bir erkek çocuğun okula giderken pembe toka takması üzerine bir erkek arkadaşı onunla alay etmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: "Jeremy bir erkek değil, kız olmalı. Çünkü yalnızca kızlar toka takar" (Sullivan, Moss-Racusin, Lopez, Williams, 2018). Bu durum çocukların toplumsal değerleri içselleştirme düzeylerinin ne kadar yüksek olduğunu açıklar niteliktedir.

Sosyalleşme sürecini ele alan çalışmalar, farklı cinsiyetlerde biyolojik açıdan birtakım farklılıklar olduğunu söylese de bu farklılıkların toplumsal eşitsizliği açıklamak ya da meşrulaştırmak için yeterli olmadığını ortaya çıkarmıştır (Ecevit, 2011: 5). Mesela erkeklerin harita okuma veya yer tespiti gibi konularda daha iyi

olduğu düşünülebilir, ancak kadınlar da erkeklere göre daha iyi karakter okuma yeteneğine sahiptirler. Sonuç olarak erkeğin ve kadının birbirinden çok ayrı, birbirini tamamlayan ve birbirinden daha değerli olamayacak özelliklere sahip olduğu gerçeğini kabul etmek gerekmektedir (Moir, Jessel, 2002: 15). Bu alandaki bazı araştırmalar göstermektedir ki bazı ülkelerdeki çocuklar diğerlerine oranla daha çok cinsiyete dayalı oyuncak seçimi yaparken, genel olarak kız çocukları daha esnek davranmaktadır. Sonuç olarak erkek çocuklarının kız gibi davranmamak konusunda daha sıkı eğitildiği anlaşılmaktadır (Demez, 2005: 54).

Fıne, psikolojik ve nörobilimsel araştırmaların sonuçlarından yola çıkarak toplumsal cinsiyet çevre tarafından dayatıldıkça, psikolojik olarak kişinin kendini toplumsal cinsiyet yargıları üzerinden var etmeye çalıştığını ifade eder (Fine, 2011: 21). Bununla bağlantılı olarak cinsiyet değişikliği sonrası yaşadıklarını anlatan bir kadın, kendisine ne kadar kadın gibi davranılırsa o kadar kadın olduğunu dile getirmiştir: "Arabayla geri geri gitmeyi başaramayacağım düşünüldüğünde ya da bir kasanın benim taşımam için çok ağır olduğu söylendiğinde ilginç bir biçimde gerçekten de bu işleri beceremiyordum" (Bourdieu, 2018: 81; Fine, 2011: 27).

2.4.2.1. Kadınlık İnşası

"Kadın doğulmaz, kadın olunur."
Simon De Beauvoir

Geçmişten günümüze eşitsizlik içeren cinsiyete dair uygulamalar, her zaman zor kullanılarak değil, bir nevi kadınların onayıyla da gerçekleşmektedir. Zira kadınlar zamanla boyun eğmeyi içselleştirmekte ve yadırgamamaktadır (Kahraman, 2010). Toplumun ürettiği kimlikler, içselleştirme, nesnelleştirme ve dışsallaştırma ve yeniden üretim şeklinde tekrarlanmaktadır. Kadınların öğrendikleri rolleri dışsallaştırmaları sonucu tarih boyunca kadın kimliği kurumlaşmıştır. Bir kız çocuğu, annesinin daha önceden öğrendiği ve dışsallaştırdığı rolleri, içselleştirerek öğrenmektedir. Sonrasında ise, kendi annesinden öğrenerek içselleştirdiği rolleri dışsallaştırarak kendi çocuklarına iletir. Bu noktada toplumsal cinsiyet yeniden üretilmektedir ve şaşırtıcı olan ise bunu yapanlar kadınlardır. Bunun sebebi ise içselleştirme ve nesnelleştirmedir. Bu bir tür yabancılaşmadır ve insanın inandığı

gerçekleri kendi ürettiğinin farkına varamadan doğada kendiliğinden bulunduğunu kabullenmesi ve sonuç olarak değiştirilemeyeceğini kabul etmesidir (Metin, 2011).

Simone de Beauvoir, İkinci Cins isimli eserinde iki tezi savunur. Bunlardan biri bedenin doğal değil, tarihsel bir olgu olduğu, ikincisi ise "kadın doğulmaz, kadın olunur" fikridir. Bu düşünce, bireyin doğarken yalnızca biyolojik cinsiyete sahip olduğunu ancak sonrasında toplumsal değerleri içselleştirerek, tarihsel bir nitelik taşıyan kadınlığı cisimleştirmesini ifade etmektedir. Bu şekilde toplumsal cinsiyet kazanılmış olur. Kadın olmak kültürel değerleri hayata geçirmektir ve bu, sürekli tekrarlanan bir eylemdir (Berktay, 2009: 62).

Geleneksel roller kadınlara erkekten geride ve erkeğe yardımcı konumda olmaları, otoriye karşı gelmemeleri, önceliklerinin insanları mutlu etmek olması ve hallerinden memnun olmaları gerekliliğini dayatmaktadır. Böylece çocukluklarından beri bu öğretilerle büyüyen bireyler ilerde itaatkar kadınlar halini almaktadır (Kahraman, 2010 :30). Masallar, filmler, kitaplar, cinsiyet kimliğinin oluşmasında büyük bir rol üstlenmektedir. Henüz çok küçük yaşlarda okutulan masallardaki prensesler, ideal kadın tipini yansıtarak kazanabilecekleri en büyük statünün evlilik olduğu mesajını verir. Evlenmeyen ve bağımsız yaşayan kadınlar ise cadı olarak resmedilir, elbette ki kız çocuğu tarafından itici ve olumsuz bir durum şeklinde algılanır (Yılmaz, 2012: 552). Cinsiyet inşası sürecinde dinin de önemli bir katkısı vardır. Din, cinsiyet eşitsizliğinin gerekçesi olarak gösterilmekte, böylece kadının ikincil konumu meşrulaşmaktadır (Gürhan, 2010: 62). En eski dönemlerden günümüze kadar dinlerin geneli, kadınları değersiz kılacak şekilde yorumlanmıştır (Gürhan, 2010).

Toplum eril düşünce tarafından temsil edilirken kadın da yine erkek tarafından tanımlanmaktadır. Kadın ancak anne, kardeş ve yenge şeklinde kodlanmasıyla korunması ya da saygı duyulması gereken bir bireye dönüşerek anlam kazanabilir. Sonuç olarak kadının yeri kadın tarafından değil, erkek tarafından belirlenir. Bu koşulda özne olan erkektir, kadınsa ötekidir (Demez, 2005).

2.4.2.2. Erkeklik İnşası

Erkeklik de kadınlık gibi, toplumsal ve tarihsel süreçlerin üretimidir, yani erkeklik bireylerin doğuştan ve biyolojik bir özelliği değil, kültürel bir inşa sürecidir. Her ne kadar değişmez ve ebedi olarak algılansa da bireysel veya tarihsel boyutta değişebilme özelliği taşımaktadır (Kimmel, 2013; Türk, 2008).

Kız çocukları için geçerli olan süreç, erkek çocukları için bazı farklılıklar gösterse de benzer şekilde işlemektedir. Genel anlamıyla erkeklik imajı, bir işe sahip olma, kaslı ve güçlü olma, heteroseksüel olma gibi özelliklerden oluşan bir settir (Çelik, 2016: Türk, 2008). Erkeklik, eril davranışları öğrenmek, toplumda bu davranışları tekrarlamak, kendini kanıtlamak gibi yollarla kazanılır ve benimsenir (Eren, 2015). Kız çocuklarından farklı olarak, erkeklerin toplumsallaşma sürecinde bazı dönüm noktaları söz konusudur. Selek (2018: 19), bu dönüm noktalarını sünnet, askere gitme, iş bulma, evlenme şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla erkekliğin toplumsal biçimlendirilmesi belli dönemlerdeki olayların ritüelleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir (Selek, 2018: 21; Bourdieu, 2018: 40).

Erkeklik inşası konusunda özellikle askerliğe ve baba olma zorunluluğuna (karşı cinsle evlilik) dikkat çeken Selek (2018), askerliği tüm dişil özelliklerden uzaklaştırıcı bir ortam ve babalığı da heteroseksüelliğin ispatı olarak tanımlayarak, cinsiyet inşasının heteroseksüel yargılara dayanan yönünü vurgulamaktadır. Connell ise hegemonik erkekliğin tarih ve kültür üstü tek ortak noktasının heteroseksüellik olduğunu savunur. Böylece heteroseksüel olmayan herhangibir erkeklik biçiminin, bir şekilde hegemonikleşmesi, takdir görmesi, toplumdaki diğer erkeklere bir model teşkil etmesi mümkün değildir (Eren, 2015).

Çocukluktan itibaren özel alanda inşa edilmeye başlanan erkeklik, kamusal alanda da devam etmektedir. Çocuklar annelerinden erkek olmayı öğrenirler, ilerleyen zamanlarda yetişkinliğe geçen erkeğin biyolojik yeniden üretimi özel alanda ve kadınlar tarafından gerçekleştirilir. Kamusal alan ise bilindiği üzere erkeklerin hakimiyet alanıdır. Kamusal alanda elde edilen üstünlük sayesinde erkekler toplum üzerinde tahakküm kurarlar (Bozok, 2011).

Matthew Gutmann (1997), erkeklik nedir sorusuna farklı kullanımları açısından dört şekilde yanıt vermektedir. Birincisi; erkeklerin yapıp düşündüğü şeyler, kincisi; erkeklerin erkekliklerini kanıtlamak adına yaptıkları şeyler, üçüncüsü; erkeklerden bazılarının diğerlerine göre daha erkek olması, dördüncüsü ise kadınların olmadığı veya yapmadığı şeylerdir (aktaran: Baliç, Özbay, 2004:93)

Erkek egemenliği, yalnızca kadınların değil, toplum tarafından ikincil konuma itilen erkekler üzerinde kurulan tahakküm yoluyla inşa edilmektedir. Ayrıca kadınlar, kabul gören erkeklikle bağdaşmayan farklı erkeklikler ve eşcinsellere yönelik ayrımcılığın içselleştirilmesini sağlayan bir algıyı güçlendirmektedir (Çelik, 2016; Özdemir, 2010: 84). Patriarka temelli ilişkilerin sürdürülmesinde kadınların büyük rolü vardır. Kadınlar yalnızca bu sistemin kurbanı değil, aynı zamanda destekleyicisi konumundadır (Yavuz, 2015). Kadınların dilindeki eril söylemler, erkeğin otoritesini yeniden ve sürekli olarak inşa etmektedir. "Ben senden daha erkeğim", "Mutfağa giren erkekten şüphe duyarım" gibi ifadeler, kadınların erkeğin üstün konumunu ne kadar içselleştirdiklerinin ispatı olmakla birlikte bu durumu meşrulaştırmaktadır (Özbudun vd., 2007: 122).

2.5. Toplumsal Cinsiyetin Heteroseksist Yapısı: İkili Cinsiyet Sistemi

"Bize öyle geliyor ki bir ya da iki cinsiyet değil, birey sayısınca cinsiyet var."

Guattari, Deleuze

Toplumsal cinsiyet kavramı, genel kabul gören kuramlar çerçevesinde kadın erkek arasındaki eşitsiz ilişkileri konu edinmektedir. Toplumsal cinsiyeti ele alan araştırmalar, yalnızca kadınların güçsüz konumunu değil, farklı cinsel yönelimlerin de dikkate alınmasını ve bu bireylere karşı ayrımcı uygulamaların da incelemeye katılmasını gerektirmektedir (Özaydınlık, 2014: 93). Yaşamın her alanına kültür ve doğayı, zihin ve bedeni, akıl ve duyguyu birbirinden kesin çizgilerle ayıran ikili (düailst) bir düşünce yapısı egemendir (Berktay, 2018: 10). Bu ikili karşıtlıklardan birisi de cinsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

1970'li yıllardan beri feminist kuramcılar, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı konusunda tartışmalara yol açmış, biyolojik ve kültürel olanın net bir şekilde ayrılmasının imkansızlığına ve biyolojik cinsiyetin toplumsaldan bağımsız düşünülemeyeceğine dikkat çekmiştir. Bu tartışmalar, bireyleri kadın ve erkek şeklinde sınırlandıran ikili cinsiyet rejimine de bir eleştiri getirmiştir (Altunpolat, 2017; Özkazanç, 2010: 16). Oakley, kadın ve erkek ayrımının biyolojik değil de toplumsal olarak kurulduğunu ifade etmiş, Wittig ise aynı görüşü sürdürerek bu toplumsal inşanın gerek kadınların ikincil konumuna gerekse heteroseksüel sistemin devamlılığına hizmet ettiğini vurgulamıştır. Butler da cinsiyetin biyolojik olduğu fikrini eleştirerek bedenin doğal bir kimliği olmadığına ve inşa edildiğine dikkat çekmiştir (Altunpolat, 2017). Butler'a göre iki tane cinsiyet olduğu varsayımından yola çıkılsa bile, bu durum, erilliğin yalnızca erkek bedeninde, kadınlığın da yalnızca kadın bedeninde ortaya çıkacağı fikrini doğurmaz. Ayrıca cinsiyetler ikiliymiş gibi görünse de (ki Butler böyle olmadığını düşünür) toplumsal cinsiyetin de bu şekilde sınırlandığını düşünmek için bir neden yoktur. Hatta belki de cinsiyetin de kültürel bir inşa olduğunu, esasında en başından beri toplumsal olduğunu ve dolayısıyla biyolojik ve toplumsal anlamda bir cinsiyet ayrımının olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Beauvoir'in ünlü sözünden yola çıkarak, cinsiyetin sonradan kazanıldığına ve bu nedenle kişinin bir başka toplumsal cinsiyeti üstlenmesinin de mümkün olduğuna dikkat çekmektedir (Butler, 2018).

Heteroseksizm, cinsiyet ayrımcılığının en önemli araçlarından birisidir (Alptekin, 2014: 204). Patriarkal ideoloji, heteroseksizmden büyük ölçüde beslenmektedir. Genel anlamda kadınlara karşı erkekleri, aslında tüm bireylere karşı heteroseksüel erkekleri üstün kılmakta, yalnızca karşı cinsle olan ilişkiye müsaade etmenin yanı sıra bu ilişkilerin nasıl işleyeceğine dair kuralları da kendisi koymaktadır (Barker, Scheele, 2018; Özsoy, 2012: 8; .Bozok, 2011: 27). Öner (2017: 29), heteroseksizmi cinsiyetlerin yalnızca heteroseksüel kadın ve erkek şeklinde kabul gördüğü, bunun dışında kalan tüm davranış biçimleri, kimlik ve ilişki hallerini yadsıyan ve damgalayan bir ideolojik sistem şeklinde tanımlar. Böylece heteroseksüelliği insani birlikteliğin esas biçimi ve cinsiyetler arası ilişkilerin tek normal modeli (Warner, 2016: 165), eşcinselliği ise anormal kabul eden ideoloji,

bunun yanı sıra heteroseksüel ilişkileri belli sınırlarla hapseder (Özküralpli, 2016: 214). Heteroseksüellik tek cinsel yönelim kabul edilir ve erkeğin kadından üstün tutulması gibi heteroseksüel olmayan yani yalnızca karşı cinse ilgi duymayan insanlar da toplumda baskı gören konumdadır (Şafak, 2014: 11; Güler, 2016; 187).

Heteroseksizm, cinsiyetleri erkek ve kadın olarak belirlerken, arzuyu ise karşı cinsle kodlayarak sadece heteroseksüel ilişkileri, üreme amaçlı cinselliği normalleştirir, diğer tüm cinsel yönelimler sapkınlık olarak nitelendirilir (Bolat, 2016: 1094; Şafak, 2014: 11; Wittig, 2013: 85). Cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve arzu arasında ilişkisel bir bağlantı kurmaya çalışan heteroseksüel matris, cinsiyetten kaynaklanmayan toplumsal cinsiyeti ve arzu pratiklerini yok saymaktadır (Butler, 2018: 66). Oysaki kadınlık yalnızca kadın bedeninde, erkeklik ise erkek bedeninde var olmaz. Bu noktada, diğer cinsellikleri de toplumda görünür kılmayı sağlayacak çalışmalarla geleneksel toplumsal cinsiyet yargılarına ezber bozan bir eleştiri getirmek büyük önem taşımaktadır (Kundakcı, 2013). Butler (2009: 76), ikili cinsiyet sistemine alternatif olarak toplumsal cinsiyetlerin çoğaltılmasını önermektedir.

İnterseksler in anormal olduğuna dair algı, bireyin normalleştirilme çabalarını beraberinde getirir ve heteroseksüel bir ilişki için uygun hale getirilmek üzere düzeltmeler yapılır. Cerrahi operasyon anlamında "erkek yapmak" zor olduğundan, cinsiyetler çoğunlukla kadın olarak belirlenir. Dolayısıyla interseks bireyler, cinsiyetin doğal olmadığının ve toplumca belirlendiğinin bir kanıtıdır. Herhangi bir cinsiyetin atanması kararı, biyolojik özelliklerden ziyade kültürel değerlerin bir yansımasıdır. Benzer şekilde trans bireyler de cinsiyetin yapaylığının yanı sıra biyolojik/toplumsal cinsiyet ilişkisinin her zaman tutarlı olamayacağının bir göstergesidir (Özküralpli, 2016: 218; Kapoor, 22.04.2019). Ayrıca interseks bireylerin cerrahi operasyonlarıyla ilgili tıbbi makaleler, bu operasyonların amacını çocuklara net bir cinsel kimlik kazandırmak ve onları acımasız insanlardan korumak olarak belirtse de esasında bütün bu çabalar, ebeveynlerin çocuklarını toplumsal normlara uydurma isteklerinden kaynaklanmaktadır. Buradaki yanlış ise "normal" bir görüntüye sahip kadın ve erkeklerin tümünün fiziksel görünüşleriyle cinsiyet kimlikleri arasında bir fark olmadığı düşüncesidir (Holmes, 2011: 110).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEMİNİZM VE QUEER KURAM

Bu bölümde feminizm kavramı, kuramsal temelleri, tarihsel gelişimi ve queer kuram hakkında bilgi verilecek, böylece feminist hareket ve LGBTİ hareketi arasında bir bağlantı kurulmuş olacaktır.

3.1. Bir İdeoloji Olarak Feminizm Kavramı

Tarihsel süreçlere bakıldığında, erkek egemen toplumların kadınlar üzerinde çeşitli tahakküm biçimleri fark edilmektedir (Savran, 2010: 23). Gardiner'e göre (2005: 36), erkeklerin kadınlara üstünlüğü, dünyadaki monoteizmin temel prensibidir. Kadınların özel alanda ailenin ve de toplumun yeniden üretimine hizmet eden, toplumsal fayda sağlayan fakat piyasa değeri bulunmayan çalışmaları, üretimden sayılmamakta ve değersizleştirilmektedir. Kadınların kamusal alanda çalışmaya katılmaları durumunda ise evdeki diğer faaliyetler hala kendi sorumluluğunda olmakta ve bu nedenle de kadınlar daha az oranda, belirli meslek gruplarında, yükselme imkanı sağlamayan pozisyonlarda ve erkeklere oranla daha düşük ücret karşılığında çalışabilmektedir (Özçatal, 2011: 22; Durakbaşa, 2008: 22; Özbudun vd., 2007).

Modern toplumlar kadınları özel alanla sınırlayan ayrıca üretim süreçlerinde ikincil konuma iten bu tür pratikler neticesinde kayda değer eşitsiz koşullar meydana getirmiştir. Oysa ki modernizm, tüm insanların doğuştan özgür ve eşit haklara sahip olduğu savını öne sürmekteydi fakat bu haklar esasında mülk sahiplerine aitti. Eşit şartlara sahip olmayan ve ezilen diğer sınıflar gibi kadınlar da kendi ezilmişliklerine dikkat çekmeye ve bu düzene karşı çıkmaya başlayınca kadın hakları ve kadın sorunları meselesi gündeme gelmiştir (Akis, Özakın, Sancar, 2009). Böylece bir kadın mücadelesi (Dikici, 2016: 524), bir siyasal hareket (Aktaş, 2013: 59) veya oluşumu itibariyle sistem karşıtı bir kuram (Aslan, Gambetti, 2009) şeklinde nitelendirilebilecek olan feminizm, kadınları baskılayan düzene dikkat çekilmesi, tanımlanması ve buna yönelik mücadele stratejilerinin geliştirilmesine yönelik (Çakır, 2008: 185) erkek egemenliğinin son bulması ve kadınların eşit şartlara

kavuşmasını amaçlayan bir harekettir (Law, Sikora, 2018; Eliuz, 2011: 222). Feminist kuram, kadınların durumunu analiz ederken, toplumsal cinsiyetin hiyerarşik yapısına ve patriarkanın bu hiyerarşiyi tanzim eden bir sistem şeklinde işlediğine vurgu yapmaktadır (Özçatal, 2011: 25).

Feminizm, Latince "femine" (kadın) sözcüğünden türetilmiş (Taş, 2016: 165), ilk kez Fransa'da 1837 yılında kullanılmaya başlanmış ve kadınların toplumdaki haklarını elde etmeyi amaçlayan bir doktrin olarak tanımlanmıştır (Yörük, 2009: 63; Doğan, 2008: 32).

Feminizm yalnızca kadınların belli haklara ve kamusal alana ulaşımını sağlamayı değil, dişil olanın ikincilleştirilmesine yönelik ideolojiyi meşrulaştıran düzeni dönüştürecek bir eleştiriyi içermekte ve böylelikle kamusal alanın ve kültürel ideolojilerin eril yapısının kadın değerleri yönünde dönüştürülmesi, kadın merkezli bir perspektiften bakılması ve kadınların bilinç düzeyinin yükseltilmesini hedeflemektedir (Şen, Kök, 2017: 77; Eliuz, 2011: 222; Aslan, Gambetti, 2009; Gardiner, 2005). Berktay'ın tabiriyle feminizm, tıpkı Marksizm gibi devrimci bir potansiyele sahiptir, ayrıca bir yorumlama aracı olmasının yanı sıra dönüştürmeye zemin hazırlayabilecek eleştirel bir perspektiftir (Berktay, 2018: 12).

3.2. Mücadele Tarihi Olarak Feminizm Ve Kuramsal Çerçevesi

"Hikayeler anlatan kahin kadın,
kasaba meydanında direğe bağlanınca suçunu itiraf etti.
Onu şeytani tariflerle pasta yapmakla suçladılar
ve suçunu itiraf edene kadar kırbaçladılar.
...
Ve darağacı hiç durmadan çalıştı."
Eduardo Galeano, Kadınlar (2017)

Sanayi alanındaki teknolojik gelişmeler, bilim dünyasındaki ilerlemeler (Turan, Öztürk, vd. 2011: 170) ve 1789'da Fransız Devriminin yerleştirdiği doğal haklar doktrininin ve eşitlikçi özgürlükçü düşünce akımının da temelini oluşturduğu toplumsal hareketlerin ardından 18. yüzyılın İngiltere'sinde feminizm kavramı ilk

olarak ortaya çıkmıştır (Yıldız vd. 2016: 1124; Taş, 2016: 165; Yılmaz, 2010: 127; Gardiner, 2005; Dinçkol, 1998: 46). Bu dönemde elde edilen insan hakları yalnızca erkekleri kapsayarak kadınları dışarda bırakmıştır (Yılmaz, 2015: 108). Böylece toplumdan dışlandığını hisseden orta sınıf kadınlarının öncülüğünde, burjuvazinin özgürlük taleplerini referans alarak kadın hakları talep edilmiş (Aktaş, 2013: 60), İngiliz feministler burjuvazinin görüşlerini kadınlar için uyarlamıştır (Yörük, 2009). Feminizm başlangıçta yerel bağlamda bir toplumsal hareket olarak doğmuş, sonrasında daha geniş bir alana yayılarak toplumsal olmasının yanında politik bir harekete evrilmiştir (Taş, 2016: 164).

Mary Wollstonecraft'ın Kadın Hakları Savunması (1792) adlı eseri, feminist teorinin ilk modern eseri olarak literatüre geçmiş ve feminizm kavramı böylece akademik alana girmiştir (Taş, 2016: 165; Yılmaz, 2015: 108; Yılmaz, 2010: 127; Çak, 2010: 102). Wollstonecraft metninde insan olmalarından dolayı, erkeklerin sahip olduğu hakların kadınlara da tanınması üzerinde durmaktadır (Aktaş, 2013: 60).

İş dünyasında eşit pozisyon istemini ilk kez Fransa'da D. Diderot gündeme getirmiş, Olympe De Gouges önderliğindeki bir kadın grubu, İnsan Hakları Bildirisine (1789) bir eleştiri getirerek "Kadın Hakları Bildirisi" şeklinde uyarlamıştır (Heper, 2014). Olympe De Gouges, bu mücadelesinin sonucunda "kadına yakışmayacak şekilde siyaset yaptığı" gerekçesiyle yargılanmış, *"kadınlara giyotine çıkma hakkı veriliyor fakat kürsüye çıkma hakkı verilmiyor"* ifadesiyle kadınlara yasal hak verilmesini talep etmesinden dolayı 1792 yılında giyotine gönderilmiştir. Bu olaydan çok sonra 1944'de Fransa'da kadınların seçme ve seçilme hakkı yasallaşmıştır (Tavuz, 2012: 3). Bununla ilgili olarak Berktay, "Tarih, kadınları özel alandaki rollerinden ayrılmadıkları sürece olumlu bir güç olarak nitelendirir" demiştir. Öyle ki kadınlar 1789'da ekmek için isyan ettiklerinde bu bir sorun olarak görülmezken Fransız Devrimi aşamasında hak mücadelesi ile kamusal alana müdahale ettiklerinde bu durum hoş karşılanmaz (Berktay, 2018: 22).

Tarihte belgelenen ilk kadın hareketi New York'da Kasım 1909'dan Şubat 1910 tarihine kadar devam eden tekstil işçilerinin grevidir. Grev, kısa zamanda yirmi

bin işçi kadının katılımında büyük çaplı bir mücadele haline gelmiştir. Bu aşamada yüzlerce kadın tutuklanırken binlercesi şiddete ve hakarete maruz kalmıştır. Bu eylemin sonucunda ise 1909'da Amerika'da Şubat ayının son Pazar'ı Ulusal Kadınlar Günü ilan edilmiş, daha sonra Kopenhag'da bir konferansta kadınlar uluslararası kadınlar günü talebini kabul ettirmiş ve 1911'de Avrupalı kadınlar tarafından uluslararası bir gün olarak kutlanmıştır. En nihayetinde UNESCO 1977'de 8 Mart'ı Dünya Kadınlar Günü ilan etmiştir (Tavuz, 2012).

Feminist hareket toplum dinamiklerinin değişimine paralel olarak dönemsel farklar göstermektedir (Doğan, 2008: 32). Feminizmin tek bir tanımı mümkün olmadığı gibi tarihsel süreçlerle ilgili olarak da sabit bir fikir yoktur. Kimi yazarlar feminizmin tarihsel gelişimini iki temel ayrımla açıklarken, kimisi üç ya da dört bölümde ele almaktadır. Ancak genel anlamda feminist hareket, üç ayrı dönem, üç tarihsel dalga olarak açıklanmaktadır (Taş, 2016: 166).

Feminizmin birinci dalgası, 19 yy. sonu ve 20. yy. başında gelişerek, kadınların oy hakkı, eğitimde eşitliğin sağlanması gibi temel haklara odaklanmıştır. 1960'larda gelişen ikinci dalga, cinsellik, doğurganlık konuları ve kürtaj hakkı talepleri üzerinde yoğunlaşmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren gelişen akım ise üçüncü dalgayı ifade etmektedir. Bu dönemde feministler, daha geniş bir perspektif kazanarak toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, politika gibi konulara önem vermişlerdir. Üçüncü dalga, postmodern kuramların feminizmde etkisinin görüldüğü bir dönemdir (Şen, Kök, 2017: 76).

3.2.1. İlk Feminist Dalga

"Bunlar erkekler için yapılan, onlar tarafından yorumlanan,
kadınlara karşı erkeklerin lehine uygulanan yasalardır."
Susan Anthony (Galeano/Kadınlar)

20. yüzyıl başlarına doğru, o zamana kadar özel alana hapsedilmiş olan kadınlar, sanayi toplumu ile birlikte kamusal alana yedek işgücü şeklinde entegre edilmiştir. Düşük ücret politikaları, belli işlerde çalıştırılmaları ve durgunluk dönemlerinde ilk olarak işten çıkarılmaları gibi uygulamalar, 1. Dalga feminizmin

doğmasına zemin hazırlamıştır (Doğan, 2008: 33). Bu dönemde kadınların özgürleşmeleri, oy verme, yönetimde karar alma, eğitimde eşitlik ve mülkiyet hakları gibi konulara dair çok sayıda eser kaleme alınmıştır (Taş, 2016: 168).

Feminizmin ilk dalgası, kadının erkek gibi bir insan olduğu ve eşit olması gerektiğine vurgu yapan (Aktaş, 27.08.2018; Gardiner 2005), mevcut eşitsiz durumu gidermeye çalışan ve siyasal anlamda Amerika, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde oy hakkı talebiyle yoğunlaşan bir harekettir (Aktaş, 27.08.2018).

3.2.1.1. Liberal Feminizm

"Kadının idam sehpasına çıkma hakkı varsa,
kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır."
Olympe De Gouges

Kronolojik sıraya bakıldığında ilk feminist kuram liberal feminizmdir. Bir 19. yüzyıl fenomeni olan liberal feminizm, liberal politikadan "insanlar eşittir" fikrini alarak kadın ve erkeğin düşünme ve eylem kapasitelerinin aynı olduğunu savunmaktadır. Birincil amacı kadınları kamusal alandan dışlayan yasa ve uygulamaları yok etmektir. Yalnızca ekonomik özgürleşmeye değil, siyasi ve hukuki eşitliğe de kavuşmayı amaçlar (Berktay, 2018: 43; Yılmaz, 2012: 553; Ecevit, 2011: 12; Conway, 2000: 12). Feminist kuramların çoğu, liberal feminizme bir tepki olarak doğduğundan dolayı, bu kuram feminist düşüncenin temel zeminini oluşturmaktadır (Tong, 2006: 10).

Literatürde klasik feminizm şeklinde de ifade edilen liberal feminizm, aydınlanmacı ve reformist özelliğe sahiptir. En önemli savunucusu veya öncüsü ise Mary Wollsonecraft olarak bilinmektedir (Dikici, 2016: 524). Dönemin şartlarında modernist ve pozitivist düşüncenin de etkisiyle aklın önemine dikkat çekerek kadınlarla erkeklerin bu anlamda farklı olmadığını ve kadınların akılcı yetenekleri sayesinde eğitimle kendilerini geliştirerek bu itaate bir son vereceklerini öne süren, doğal haklar ve özellikle de oy verme hakkı üzerinde odaklanan bir yaklaşımdır (Çetinel, Yılmaz, 2016: 123; Aktaş, 2013: 63; Donovan, 2007: 27-28). Connell'a göre (2017: 66) kadınların dezavantajlı konumunun temelinde kadınların bu durumu

içselleştirmesi bulunmaktadır. Çözüm olarak kız çocuklarına iyi bir eğitim verilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması ve ayrımcılık karşıtı yasalar düzenlenmesini önermiştir.

Özetleyecek olursak liberal feminizmin talepleri; eğitimde fırsat eşitliği, kadınların kamusal alana çıkışı, ekonomik eşitlik, siyasal ve hukuksal eşitlik, özel alanın yeniden düzenlenmesi (erkeğin kadına terkettiği işleri paylaşması) şeklinde sıralanabilir (Demir, 2014).

Liberal feminizm, öncelikle toplumsal cinsiyeti ifade eden bir feminizmden ziyade bu konuya odaklanmayan bir hümanizmi benimsediği gerekçesiyle (Ecevit, 2011: 14), ikinci olarak da yasalar ve eğitim gibi alanlarda biçimsel eşitlik konusundaki ısrarcılığı vurgulanarak, yasanın etkisinin yetersizliğini ve kültürel etkenlerin bu mücadeleyi sekteye uğrattığını görememekle eleştirilmiştir (Berktay, 2018: 45; Ecevit, 2011: 14).

3.2.2. İkinci Feminist Dalga

"...kabul görmek için kadınların hükümet ve kilise kararlarında söz sahibi olması gerekmektedir. Yalnızca kilisede yemek pişirmek değil, vaaz da vermek için; yalnızca sanayinin ev işini yapmak değil, yönetim kararlarına da katılmak için..."

Betty Friedan (Conway, 2000: 14).

Kadınlar liberal feministlerin mücadeleleriyle yasal haklar elde etmiş olmalarına rağmen, toplum içinde ayrımcı pratikler devam etmekteydi. Bu durumu dile getiren ve temelinde patriarkanın bulunduğunu söyleyen feministler yeni bir döneme imza atmışlardır (Taş, 2016; Yıldız vd. 2016: 20). Sosyalist feminist olan Mitchell, eşit hakların, asıl gövdesi altta kalan buzdağının önemli fakat yalnızca uç kısmı olduğunu ifade etmiştir (Yılmaz, 2015: 110).

Böylece 1960'larda doğan ikinci dalga, 1990'lı yıllara dek devam etmiştir. Bu dönemim en ünlü sloganlarından "kişisel (özel) olan politiktir" ifadesi, mücadelenin ikinci dalgasını en güzel şekilde özetlemektedir. Bu söylem, kadınların sınırlandırıldıkları özel alandaki faaliyetlerin ve eşitsiz konumlarının, her türlü güç ve ezme-ezilme ilişkisinin aslında politik olduğunu vurgulayarak ezber bozan önemli

bir slogan haline gelmiştir (Saylıgil, 2016: 15; Şafak, 2016). Bu dönemin feminizmi, yapıbozumcu eleştirel duruşuyla toplumsal yapıların dönüştürülmesini amaçlayan radikal ve kapsamlı bir harekettir. Kız kardeşlik söylemi de bu dönemde ortaya çıkmış ve 1968 sonrasında bir tür geleneğe dönüşmüştür (Aktaş, 27.08.2018; Taş, 2016). Klasik feminizme getirdiği eleştirilerle bu dönem feminizmi modern feminizm olarak da anılmaktadır (Conway, 2000: 12).

İkinci dalga feminizm özellikle özel alana, cinsiyet rolleri ve bu bağlamdaki eşitsizliklere, üreme ve cinsellik konularında özgürlüğe dikkat çekmiştir (Şafak, 2016). 1970'lerden itibaren kürtaj, doğum kontrolü, kadın şiddeti konularını gündeme getirdikleri bilinmektedir (Doğan, 2008: 33). Ayrıca kadınlar bu dönemde akademik alanda daha çok tanınmak için mücadele vermişlerdir (Arslantepe, 2010).

Türkiye'de ikinci dalga, Batı'daki hareketlerden biraz gecikmeli olarak toplumsal ve akademik hareketliliğin yaşandığı 1980'li yıllarda doğmuştur. Bu yılların başlarında bazı feminist gruplar ve bilinç yükseltme grupları kurulmuş, 1980'lerin ikinci yarısında ise daha kapsamlı ve büyük katılımlar sağlanan eylemler düzenlenmiş, 1986'da Türkiye, BM Kadınlara Karşı Her Ayrımcılığın Engellenmesi Anlaşması (CEDAW) içerisinde yer almıştır. 1990'lı yıllarda ise üniversiteler kadın araştırma merkezleri kurmuş, devlet bünyesinde kadın sorunlarıyla ilgili bakanlıklar ve sivil toplum kuruluşları kurulmuştur (Tekvar, 2017: 541-542).

3.2.2.1. Marksist Feminizm

"Aile içi iş bölümü, bir insanın diğerine efendiliğinin ve mülkiyetin ilk biçimidir."

Karl Marx

Marksist feminizm, Karl Marx ve Friedrich Engels'in fikirlerinin üzerine inşa edilmiştir. Cinsiyet farklılığından ziyade kadının ezilmesini sınıfsal farklılığa bağlamaktadır (Dikici, 2016: 526). Marksist feministler, toplumsal sınıfların oluşmadığı dönemlerde kadınların aleyhine bir güç hiyerarşisi bulunmadığını; endüstri toplumu ile ev iş ortamı ayrımının, patriarkal aile yapısının ve mülkiyet kavramının oluşmasıyla kadınlar üzerindeki tahakkümün de kurulmaya başladığını

ve yalnızca karşılığı para olan işlerin üretimden sayıldığını iddia etmektedir. Hatta patriarkal evlilik ilişkileri içinde kadın erkek arasındaki çatışmanın tarihteki ilk sınıf çatışması ve ilk iş bölümü olduğunu savunmaktadırlar (Çetinel, Yılmaz, 2016; Tan, 1979). Dolayısıyla Marksist feministlerin en çok vurguladığı kavramlar kapitalizm, sınıfsal ayrım ve ekonomidir (Demir, 2014: 57). Bu bağlamda Marksist düşünce, kadınların kurtuluşunu kapitalizme karşı sınıf mücadelesine dayandırmaktadır (Connel, 2017: 76). Marksist feminizm, kadının özgürleşmesi anlamında tek çözümün sınıfsız toplum olduğunu ileri sürmekte ve pratik anlamda bilinç yükseltme kavramına dikkat çekmektedir (Yılmaz, 2012: 554; Özsöz, 2008).

Delphy'ye göre (1988), *"Evde çalışan kadınlar ekonominin bir parçası değildirler. Onlar, klasik iktisat çerçevesinde tanımlanmayan bir üretim biçimi içerisinde bulunuyorlar"* (Aktaran: Durakbaşa, 2018). Bir ordu komutanı, bir polis veya postacı yaptığı iş karşılığında maaş almaya layık görülürken, sürekli çalışan ve çalışmamaları halinde devletin çökmesine sebep olacak eşler, anneler ve kızların emekleri maaşa değer görülmemektedir (Woolf, 2015: 78). Bunun yanı sıra kadınlar her şekilde ev işlerinden sorumlu tutulacakları için ve hamilelik gibi nedenlerden dolayı işe ara verme ihtimalleri nedeniyle yarım günlük işlerde çalışmayı tercih etmekte, bu durum düşük ücrete boyun eğecekleri için işverenler tarafından onaylanmakta, eşleri tarafından ise ev işleri, yalnızca yarım günlük iş buldukları gerekçesiyle kadınlara yıkılmaktadır. Sonuç olarak iki taraf da bu durumdan faydalanmaktadır (Connell, 2007: 201; Bebel, 1991: 233-234). Bu bağlamda Marksist feministlerin iki talebi vardır, bunlar; ev işlerinin toplumsallaşması ve ev işlerinin ücretlendirilmesidir (Demir, 2014).

Mackinnon, feminist kuram açısından kadını tanımlamak için Marksist düşünceden esinlenerek mühim bir çıkarım yapmıştır. Marksizm için emek neyi ifade ediyorsa feminist düşünce açısından da cinsiyet aynı şeyi ifade etmektedir. Tıpkı emek gibi cinsellik de toplumun inşa ettiği bir kavram olup aynı zamanda toplumu da düzenlemektedir. Ayrıca Mackinnon feminist hareketin önemli pratiklerinden bilinç yükseltme üzerinde durmuştur. Marksizmdeki diyalektik materyalizmin feminizmde bilinç yükseltmeye evrildiğini belirtmiş, bilinç yükseltmenin ise kadınların

deneyimlerinin eleştirel bakışla tekrardan anlamlandırılması açısından önemini vurgulamıştır. (Işıkçı, 2015: 334-335).

Marksist feminizm, cinsiyet temelli eşitsizlikleri ekonomik ilişkilere ve Marksist teorinin argümanlarına indirgediği ayrıca kapitalizme odaklanıp patriarkayı yeterince dikkate almadığı gerekçesiyle eleştiriye tabi tutulmuştur (Kartal, 2016: 63; Ecevit, 2011: 16).

3.2.2.2. Radikal Feminizm

Liberal feminizm liberalizm düşüncesinden, Marksist feminizm ise Marksist düşünürlerin fikirlerinden doğmuştur. Ancak radikal feminizm bu şekilde herhangi bir kurama dayanmaz. Dolayısıyla teori yerine pratikten doğmuş bir yaklaşımdır. Bu nedenle de feminizmin en saf biçimi şeklinde nitelendirilmektedir (Ecevit, 2011: 14).

Radikal feminizm, 1960'lı ve 1970'li yıllar arasında eylemci kadınlar öncülüğünde ilk olarak New-York ve Boston'da ortaya çıkmıştır. Aslında bu tarihler tesadüf değildir. 1960'lı yıllar, Batı'da toplumsal hareketlerin geliştiği bir dönemdir. Bu tarihe damgasını vuran 68 öğrenci hareketleri, nükleer karşıtı ve çevreci protestolar, Vietnam savaşının ardından savaş karşıtı eylemlerin artması sonucunda bu mücadelelerde yer alan kadınlar, sol gruplar içerisindeki arkadaşlarının dahi cinsiyetçi yaklaşımlarına tanık olmuşlar ve böylece radikal feminizm doğmuştur. En sert feminist hareket olarak nitelenen radikal feminizm, liberaller gibi reformist düzenlemeler yerine, tüm toplumsal düzeni alt üst edip yeniden düzenleyecek bir değişimi önermektedir (Çetinel, Yılmaz, 2016: 125; Dikici, 2016; Demir, 2014; Yörük, 2009). Erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarı dolayısıyla kadın kurtuluşunun, bu iktidara karşı savaşılması, ve tüm iktidar ilişkilerinin yıkılması ile gerçekleşeceğini savunmaktadır. Bu varsayımların kabulü akademik alanda çok sınırlı olmakla birlikte toplumsal anlamda hareket alanı daha geniş olmuştur (Connell,2017: 66-67).

Radikal feminizm, liberal düşüncenin eşitlik söylemine karşı çıkmakta ve kadınla erkeğin eşit olduğuna dair iddiaların cinsiyet rollerini doğallaştırmak anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre Liberal feministler bütüncül

bir perspektif yerine yalnızca siyasal hedeflere odaklanarak esas problemi kaçırmışlardır. Radikal düşünceye göre kadınlar erkeklerden tamamen farklıdır ve ataerkil yapıya son verilmesi için kadınlar kendilerini ezilen bir sınıf olarak algılamalı ve kadınların lehine, kadın kültürünün egemen olduğu bir toplumun inşası için hep birlikte mücadele vermelidirler (Kapoor, 22.04.2019; Yapar, 2017: 262; Dikici, 2016: 529; Ecevit, 2011; Özsöz, 2008: 52).

Marksistlere yönelik eleştirileri ise, kadının ezilmesinin temelinde kapitalizm olgusunun değil, patriarkanın yattığı düşüncesidir (Aktaş, 2013: 63). .Hartmann, Marksist feminizmi mutsuz bir evlilik olarak tanımlamış ve Marksist analizi kadınların ikincil konumunu açıklaması anlamında yetersiz bulmuştur (Saylıgil, 2016: 15). Radikal feministlere göre asıl üzerinde durulması gereken konu sınıf çatışmasından çok cinsiyetler arasındaki çatışmalardır. Bu çatışmanın temelinde ise üretim değil üreyim, yani yeniden üretim bulunmaktadır (Demir, 2014: 64). Kadının özgürleşmesi ise patriarkal sistemin (Yılmaz, 2012: 554), geleneksel aile kavramının tamamen ortadan kaldırılmasına ve bu da kadının cinsel özgürlüğüne tam anlamıyla ulaşmasına bağlıdır (Dikici, 206: 529). Bu bağlamda gebeliğin kontrolünün kadınların elinde olması, ayrıca bu önlemlerin yeterli olmadığı durumlarda kürtaj hakkının bulunmasını talep etmişlerdir (Yörük, 2009: 69).

Radikal feministler, biyolojik anlamdaki indirgemeci söylemleri, ırk ve sınıf bağlamında ayrımları hesaba katmadıkları ve beyaz orta sınıf kadınların sorunlarını gündeme getirdikleri gerekçesiyle eleştirilmektedir (Kartal, 2016: 63; Koyama, 2016: 367).

3.2.2.3. Sosyalist Feminizm

"Erkek burjuvazidir ve karısı proleteryayı temsil eder."

F. Engels

Kimi zaman yeni Marksist feminizm şeklinde de tanımlanan sosyalist feminizm, 1960'lı yıllarda, Marksist teorinin ışığında fakat radikal feministlerin marksizme eleştirileri doğrultusunda kendini var etmiştir (Dikici, 2016: 528; Yörük, 2009; Çakır, 2008: 185). Sosyalist feminizm, Marksist kuramın sınıf vurgusunu ve

radikal feministlerin ataerkilliğe yönelik açıklamalarının her ikisini de benimseyerek ikili sistemler kavramını öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşıma göre, cinsiyet eşitsizliği hem kapitalizm hem de ataerkilliğe bağlı olarak var olmaktadır (Ecevit, 2011: 17). Böylece sosyalist feministler kadın mücadelesini sınıf mücadelesi içinde konumlandıran Marksist teoriyi ve kadın sorununu tüm diğer mücadele biçimlerinden üstün gören ve kadın özelliklerini yücelten radikal feministleri eleştirerek bu iki yaklaşımın bir sentezini yapmışlardır (Çetinel, Yılmaz, 2016; Özkazanç, 2018: 201). Liberal feminizme eleştirisi ise bireysel olduğu yönündedir (Özsöz, 2008: 53).

Marksist kuramda bilinç, ekonomik koşullarla bağlantılıdır ve egemen sınıfın fikirlerini içselleştirmek yanlış bilinç anlamını taşır. Sosyalist feminizm bu yaklaşımı cinsiyetlere uyarlamıştır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenlikleri burjuva sınıfını, kadınlar ise proleteryayı temsil eder. Kadınlar eril toplumun düşüncelerini terk edip kendi bilinçlerini geliştirmelidir. Bu bağlamda bilinç yükseltme grupları, kadınların kolektif bir bilince ulaşmaları için etkili bir yöntemdir (Saygun, 2016). Bilinç yükseltme grupları ilk kez 1960'lı yıllarda New York Radikal Kadınlar öncülüğünde oluşturulmuştur. Bir diğer adı kadın kurtuluş grupları olan bu örgütlenme biçimi, bir kadın devrimi gerçekleştirmek üzere teori ve pratiğin beraberliğini sağlayacak bir taban örgüt metodu olarak tasarlanmıştır (Özdemir, 2016: 303-305).

Marx'ın yabancılaşma kuramına göre kapitalizm, işçiyi nihai üründen uzaklaştırır, yalnızca küçük bir parçasını görmesine müsaade eder ve işçi diğer süreçlerde söz hakkına sahip değildir. Böylece makinenin bir dişlisinden farksız hale gelir. Buna benzer şekilde kadınların eve ve erkeklere bağlı olması yabancılaştırıcı etkenlerdir ve hatta feministler fabrika emeğini, sosyalleştirici etkisinden dolayı ev içi emekten daha az yabancılaştırıcı bulmaktadır (Donovan, 2007). Erkekler, iş yaşamındaki yabancılaşmayı, ev ortamının güvenliliği içinde kadınlarla kurdukları ilişkilerde telafi etme olanağına sahiptir. Oysaki kendi bedeni üzerinde dahi söz hakkına sahip olamayan kadınlar için böyle bir durum söz konusu değildir (Berktay, 2018: 39-40; Demir, 2014: 58). Kadın adeta bir meta, sistemin bütün çarklarına

boyun eğen bir nesne haline gelmekte ve dolayısıyla kadınlar yabancılaşmayı daha yoğun hissetmektedir (Guattari, 2016: 87).

Sosyalist feministlerğer ki kadının toplumdaki mevcut konumu değiştirilmek isteniyorsa, bu ancak toplum düzeninin emekçilerin lehine dönüştürülmesi ile gerçekleşecektir. Sosyalizm, yalnızca emekçilerin kapitalist sömürüden kurtuluşunu değil, tüm güç ve tahakküm ilişkilerini, sadece üretim değil, yeniden üretim ilişkilerini de değiştirmeyi hedeflemektedir (Özbudun vd., 2007: 117; Tong, 2006: 11).

3.2.2.4. Kültürel Feminizm

Kültür ve kadınlar arasındaki ilişki, feministler tarafından çeşitli açılardan ele alınmıştır. Öncelikle kadınlar bilhassa çocukların toplumsallaşma sürecinde sahip oldukları roller dolayısıyla kültürün aktarıcısı konumunda olmakla birlikte eril kültür içerisinde de ikincil konumdadırlar (Durakbaşa, 2008: 17).

Kültürel feminizm, liberal feminizmin "erkeklerle kadınlar aynıdır" fikrine karşılık kadınların farkına ve ayrı bir kadınlık kültürüne hatta bunun erkek kültüründen üstünlüğüne dikkat çekmektedir. Esas amaçları siyasal haklardan ziyade toplumların kültürel düzeydeki dönüşümüdür. Bu dönüşüm, anaerkil bir topluma dönüşüm olarak ifade edilebilir. Ayrıca lezbiyenlik ve eşcinsel haklarını gündeme getiren ilk feminist kuramdır (Yörük, 2009: 66; Özsöz, 2008: 53; Donovan, 2007: 70).

3.2.3. Üçüncü Feminist Dalga

Dünyadaki kadın sayısı kadar çok kadın olma hali vardır.
Emi Koyama, Transfeminist Manifesto, 2016

Feminizmin üçüncü dalgası, 1980'li 1990'lı yıllar arasında ikinci dalga feminizmin sınırlılığına yönelttiği eleştiriler ışığında doğmuştur. Bu eleştriler, feminizmin orta sınıf ve beyaz kadın indirgemeciliği, evrensel bakış açısı, toplumsal ve kültürel boyutta kadın deneyimleri arasındaki farkları dikkate almaması, evrensel patriarka olgusunun kadının ezilmişliğini açıklamada yetersiz kalması yönündedir (Taş, 2016: 171; Yılmaz, 2015: 110; Öztan, 2016). Bu döneme kadar "kadınlar"

adına söz alan feministlerin tüm kadınları kapsayacak bir deneyimden ziyade kendi sınıfları, ırkları ve cinsel yönelimleri doğrultusunda farkındalık yaratmaya çalıştıkları düşünülmektedir (Özkazanç, 2018: 251). Öyle ki ikinci dalga, tüm kadınları içine aldığını düşünüyor olsa da bir kadın kimliği tanımlayarak bu tanımlama üzerinden bir mücadele yürütmekteydi (Arıkan, 2016: 379). Batılı beyaz kadın imgesini benimseyen modern feminizm, özellikle patriarkaya odaklanması dolayısıyla cinsiyetçilikle olduğu kadar örneğin ırkçılıkla da savaş veren siyah kadının mücadelesini veya trans kadınların deneyimlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Böylece yirminci yüzyılın ikinci yarısı, feminist hareketin farklı kadınların sesleriyle genişlemesine, marjinalize edilmiş kadınların hareket içinde kendilerine yer talep etmelerine tanık olmuştur. Tüm bunların yanı sıra üçüncü dalga, cinsiyet farklılığı sorunsalının radikal bir perspektifle ele alındığı, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete yönelik mutlak ve sabit bir ayrımın sorgulandığı bir dönemdir (Aktaş, 27.08.2018; Connel, 2017: 384; Koyama, 2016: 363).

Bu dönemde feministler ırk, cinsel kimlik, sınıf, toplumsal cinsiyet, milliyetçilik konuları üzerinde yoğunlaşmıştır (Taş, 2016: 171; Öztan, 2016). 1980'li yıllar, üçüncü dünya kadınlarının yaşadığı problemlerin dile getirildiği yıllardır. Kadınların ezilmesi yalnızca cinsiyet temelinde değil, ırk ve sınıf bağlamında değerlendirilmiştir (Arman, Şerbetçi, 2012: 69). Postmodernist ve yapısökümcü kuramlardan etkilenmiş olan bu yeni feminist akım, kadınlar arasındaki farklılıklara ve cinsiyet kategorilerinin sabit kategoriler olmadığına yönelik vurgularıyla modern kuramlardan ayrılmaktadır. Evrensel bir tanımlama ve pratiğin ötesinde kadınlık deneyimlerinin genel ve homojen kabul edilmesine bir tepki niteliğindedir (Kundakcı, 2013: 66).

Üçüncü dalga yalnızca kadınların deneyimlerine yer vermemiş, özellikle 1990'lı yıllarda erkeklik çalışmaları ve queer araştırmaları gelişmeye ve daha geniş bir feminist araştırma yöntemleri doğmaya başlamıştır (Öztan, 2016: 277). Jeff Hearn'a göre feminizm ifadesi yalnızca kadınları ilgilendiren bir ifade, erkeklik çalışmaları da erkeklerle sınırlı çalışmalar değildir. Bu türden çalışmalar da feminizmin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Akşit, Varışlı, 2014). Feminizmin kadına indirgenmesinin yanlışlığına dikkat çeken ve daha geniş bir perspektif öneren

Bell Hooks ise feminist düşüncenin paylaşımına dikkat çekerek feminist bilginin herkes için olduğunu savunmuştur (Saygun, 2016).

Türkiye'de üçüncü dalga feminizm, yine biraz gecikmeli olarak doksanlı yılların sonunda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kürt kadınların mücadelesiyle başlayan akım, sonraki yıllarda eşcinsel örgütlerin mücadeleleriyle devam etmiştir (Tekvar, 2017: 542). Türkiye ekseninde bakıldığında feminizmler bazı noktalarda ayrışmakta, bu ayrışma nedeniyle her kesimi kapsayıcı bir hareket olmaktan uzaklaşmaktadır. Polatdemir'e göre (2017: 2) bu ayrıştırıcı konular; ideolojik farklılıklar, dini inançlar, etnik grup farklılıkları, cinsel kimlik olarak belirlenmiştir.

Üçüncü feminist akım içerisinde siyah feminizm, postkolonyal feminizm, lezbiyen feminizm ve postmodern feminizm gibi ayrımlar söz konusudur (Yılmaz, 2015; Arman, Şerbetçi, 2012). Feminist metodolojiye ve queer kurama katkılarından dolayı postmodern feminizme kısaca yer verilecektir.

3.2.3.1. Postmodern Feminizm

"Tek bir renkten ziyade, çok çeşitli renkli ipliklerden oluşan bir kanaviçe"

Frazer ve Nicholson (Serdaroğlu, 2010).

Postmodern düşünce, doğru-yanlış, erkek- kadın şeklindeki Batı'nın keskin sınırlı ikili doğasını ve toplumda değişmez algılara yol açan tüm genellemeleri reddeden bir yaklaşımdır. Ayrıca dil olgusu bu yaklaşımda merkezi bir öneme sahiptir. Sahip olduğumuz tüm bilginin bize sunulan dille sınırlı olduğundan yola çıkarak nesnel bir bilgiyi ve mutlak doğru bir kuramı reddetmektedir (Ecevit, 2011). Bu özellikleri taşıyan postmodernist düşünce ile politik ve eleştirel bir yaklaşım sergileyen feminizmin ortak paydalarda buluşması kaçınılmazdır (Serdaroğlu, 2010: 38; Demir, 2014: 87).

Bu fikirlerden yola çıkan postmodern feministler de kesin sınırlarla çizilen her türlü düşünceye eleştirel bir bakış açısıyla bakmaktadırlar. Bu bağlamda tek tip bir kadın mümkün olmadığı gibi kadın problemlerinin de tek tipleştirilmesi ve dar bir pencereden bakılması son derece yanlıştır. Bu tek tipleştirme, postmodernist

feministlerce erkek merkezli bir düşünce sisteminin ürünü olarak tanımlanmaktadır ve tek bir doğru kuramı aramak klasik bir erkek düşünme biçimidir (Tong, 2006: 17). Aynı zamanda postmodern feminist kuramcılar patriarkal düzenin kaynağını kültürel, sınıfsal veya politik yapılar olarak değil, dilin kendisi olarak nitelendirmektedir. Şöyle ki insanlar toplumun dilini öğrenerek büyümekte ve dille birlikte toplumdaki hiyerarşik yapıları, güç ilişkilerini ve düşünce yapısını yansıtan dilin sınırları içerisinde fikirleri gelişmektedir. Erkek egemenliğine dayanan dil, başvurduğu ikili tanımlarla meydana gelmekte ve bu tanımların olumsuz anlamları içeren ikinci kısmı daima kadını işaret etmektedir (Çetinel, Yılmaz, 2016). Evrenselliğe karşı duruşu sebebiyle sabit bir kadın veya toplumsal cinsiyet kimliği tanımlarına alternatif olarak çoğul kimlikler anlayışını benimseyerek sınıf, ırk, cinsel yönelim gibi unsurları da dikkate almaktadır. Ayrıca yanılabilirci bir bakış açısına sahiptir ve mutlak bir doğruyu kabul etmediği gibi feminizmler arasındaki fikir ayrılıklarını da bir tehdit değil, zenginlik olarak nitelemektedir (Serdaroğlu, 2010: 39).

Oldukça yenilikçi bir perspektif sunmasına karşın bu düşünce de bazı feministler tarafından, farklılıkların gereğinden fazla vurgulanmasının feminist düşünce içerisinde bir parçalanmaya neden olacağı fikrinden hareketle eleştirilmiştir. Bu eleştirilere göre, eğer ki feminizm sabit bir duruşu koruyamazsa kadınların sorunlarının çözümüne yönelik bir zemin oluşturmak da kolay olmayacaktır (Tong, 2006: 18).

3.3. Yöntem Olarak Feminizm

Liberalist düşünceyi temel alan pozitivist metodoloji; rasyonellik, nesnellik ve ampirizme dayanmaktadır (Ecevit, 2011). 17. yy'dan bu yana gelişen modern bilimin eril yapısı, kadınları bilimden her daim uzaklaştırmıştır. Bilim erkek işi olarak tanımlanmış ve kadınlar felsefe, teori, hukuk, politika gibi alanlar içinde istisna olarak görülmüş ve marjinalleştirilmiştir (Özkazanç, 2010: 17-19; Kapoor, 22.04.2019).

1960'lı yıllarda Amerika'da başlayarak 1970'lerde ise Batı Avrupa'da büyük ivme kazanan eleştirel feminist hareket, bilimin sabit normlarını ve cinsiyet körü yaklaşımlarını sorgulamaya başlayarak kadınların bilginin üretiminden

dışlanmasına ve dünyayı tanımlama hakkından uzaklaştırılıp deneyimlerinin yok sayılmasına tepki göstermiş; bilimi yalnızca erkek deneyimlerine vurgu yapılan bir alan olmaktan öteye taşımak, bu alanda hak iddia etmek için feminist metodolojiyi alternatif göstermiştir (Berktay, 2018: 27; Aslan, 2015: 81; Serdaroğlu, 2010: 30; Harding, 1995).

Feminist metodolojinin pozitivist yönteme genel eleştirileri; objektiflik ilkesinin değerden uzaklaşmış bir bilime yol açmasına, verilerin fazla genelleştirilmesine, araştırmacı- araştırılan ilişkisinin hiyerarşisine, kadın deneyimlerinin hesaba katılmamasına yöneliktir (Yıldırım, Şimşek, 2016: 49; Çak, 2010: 103; Mies, 1995). Bir çalışmanın pozitif bir yaklaşım benimsediğinin göstergesi, nicel yöntemlerin kullanmasından ziyade, elde edilen bulguların nesnelliği, geçerliliği ve genellenebilirliği inancıdır (Law, Sikora, 2018: 210).

Coyner'e göre (1995: 17), objektiflik ilkesinin bir dayanağı yoktur; geleneksel disiplinlerin objektif ve apolitik olmadıkları bilinen bir gerçektir. Öyle ki soru seçiminden sonuçların analizine kadar tüm araştırma süreçleri değerlerle yüklüdür ve bu nedenle akademide taraflılık bir standart olarak kabul edilerek objektiflik konusu tartışmaya açılmalıdır. Harding ise (1995: 42), araştırmacının kendi sınıfı, ırkı, kültürü ve konuyla ilgili düşünceleri ve inançlarının, araştırmacının boyayacağı tabloda yer alması gerektiğini belirterek; bu sayede araştırmacının görünmez bir otorite olarak değil, bilakis somut, belirli fikirleri olan gerçek ve tarihi bir birey olarak biçimleneceğini dile getirir.

Kadın araştırmacıların "kadın" varlıklarıyla "akademisyen" varlıkları çelişki halindedir. Bu nedenle kadın akademisyenler, bu çelişkili varoluşlarını nesnel bir çalışma açısından bir bariyer olarak görmüş, tarafsız verilere ulaşabilmek için kadınlık deneyimlerinden sıyrılmaya çalışmışlardır. Değerden arınmış, araştırma öznesi ile nesnesi arasında hiyerarşik bir ilişkiyi sağlayan bu yaklaşım, araştırmacıların kendi yaşadıkları cinsiyetçi baskıları görmezden gelmeleri anlamına gelmekte, bu ise sağlıklı bir araştırma zemininin oluşmasını engellemektedir. Bu nedenle kadın araştırmacılar, kendi ikili bilinçlilik hallerini bir bariyer olarak değil,

metodolojik ve politik bir fırsat olarak görmeli, kendi bastırılmışlıklarını ve deneyimlerini araştırma sürecine dahil etmelidir (Mies, 1995: 50).

Feminist araştırmalar öncelikle eleştirel bir bakış açısına sahiptir ve politiktir (Çetinel, 2016: 122). Feminist bakış açısı, "normal" hakkındaki anlayışımızı bozmakta ve toplumun feminist bir okuması; kabul görmüş, geleneksel tüm kalıpları çatlatmakta, tüm disiplinlerin eril yapısına bir tepki ortaya koymaktadır (Kapoor, 22.04.2019). Ayrıca bilinçli bir taraflılık söz konusudur (Durakbaşa, 2008: 18). Bir başka ifadeyle araştırmacı kendi değer yargılarını ve ideolojisini alana taşımaktadır (Pinçe, Sarıaltun, Sert, 2013). Feminist yöntem, araştırmanın nicel yöntemlerle sınırlandırılmasına ve araştırılan bireylerin nesneleştirilmesine de karşı çıkmaktadır (Serdaroğlu, 2010: 35). İlaveten sınırları net bir şekilde belirlenmiş feminist metodoloji fikri de dolayısıyla mümkün değildir (Harding, 1995: 34).

Feminist metodoloji, düşünce yapısı bağlamında Marksizm, potmodernizm, eleştirel realizm gibi farklı kuramsal dayanaklarla ilişki içerisindedir. Dolayısıyla ırkçılık ve kapitalizm karşıtı ve queer düşünce yapılarıyla kesişen bir zeminde bulunmaktadır (Öztan, 2016: 281). Feminist araştırmaları geleneksel araştırmalardan ayıran farkları dört başlıkta toplamak mümkündür (Öztan, 2016: 281; Mies, 1995; Stanley, Wise, 1995): ilki feminist bir bakışa sahip olunması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin konu edinilmesi, ikincisi gündelik yaşam ve tecrübelerin merkezi önemi, üçüncüsü araştırmacı- araştırılan hiyerarşisine karşı duruş, son olarak ise özgürleşmeyi ve toplumsal cinsiyet bağlamında eşitlikçi dönüşümlere ulaşmayı hedefleyen eyleme dönük bir strateji. Bir araştırmayı "feminist" yapan kadınların çalışılmasından ziyade, herhangi bir konudaki çalışmanın gerek kuramsal gerekse yöntemsel anlamda feminist bir duruşla gerçekleştirilmesidir.

3.4. Feminizme Alternatif Bir Eşitlik İstemi: Queer Kuram

3.4.1. Queer Nedir

Queer sözcüğü kullanılmaya başladığı zamanlarda aşağılayıcı ve ötekileştirici bir anlama sahipti (Altunpolat, 2017: 5; Özbek, 2017: 153). İngilizce'ye Almanca'da "çapraz kesen" anlamında kullanılan "quer" kelimesinden geçmiştir

(Özbek, 2017: 153; Güler, 2016: 188; Yardımcı, Güçlü, 2016: 17). Queer kavramı öncelikle 16. yy. İngilizce'sinde tuhaf, gayrı meşru, sıra dışı gibi anlamlara denk gelmekteydi. Daha sonra 1800'lü yıllarda homofobi ve aşağılama içeren bir sözcük olarak kullanılmaya başlanmış (Barker, Scheele, 2018; Ergül, 2016: 384), eşcinseller ve özellikle geyleri ifade eden bir kavram haline gelmiştir. 1980'lerde LGBT aktivistleri bu sözcüğü negatif anlamlarından kurtararak kendilerini tanımlamak için bir yaratıcı tekrara uğratıp yeniden kazanmış, 1990 yılında ilk kez New York'daki onur yürüyüşünde aktivist grup Queer Nation tarafından sahiplenilerek yeni bir anlam kazanmıştır (Barker, Scheele, 2018; Özkazanç, 2018; Ekitli, Çam, 2017; Güler, 2016: 188). Siyah aktivistlerin aşağılayıcı bir terim olarak kullanılan"zenci" kelimesini benimsemeleri ile benzer nitelikte olan, böylece bir meydan okuma anlamı kazanan queer (Ulusay, 2011: 8), anti-homofobik politikalarıyla heteroseksüellik dışında kalan bireyleri ifade eden şemsiye bir terim, bir toplanma alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Ulusay, 2011: 8; Butler, 1993: 21).

Queer, LGBT kimliklerinin eski biçimlerinin yerini alan bir kavram veya bu kimliklerin tümünü ifade etmenin kısa veya kolay bir yolu değil, tüm bunların yanı sıra var olan bir politik duruştur. Fakat tuhaf, anormal gibi anlamlara karşılık gelmesiyle paralel olarak görmezden gelinen, marjinalleştirilen cinselliklerin geneli için kullanımı söz konusudur (Özküralpli, 2016: 224; Warner, 2016: 173). Bununla birlikte queer'in kapsamı yalnızca bu anlamıyla sınırlı değildir. Değişik biçimlerde cinselleştirilmiş ve politikleştirilmiş insanları bir çatı altında toplayan, heterojenliğine rağmen ortak sorunlara odaklanan bir politikadır (Warner, 2016: 160). Jasper Laybutt'a göre (1992), her tür toplumsal cinsiyetin, cinsel algı ve teorinin ötesinde bir kavram, bir varoluş ve yaşam biçimidir (Aktaran: Grossz, 2011: 7). Bunun yanı sıra, farklılıkları içeren politik bir harekettir. Ulus ötesi özelliğe sahip, homofobi, kadın sorunları, ırk ve sınıfsal ayrım, sömürü, engellilik gibi konularla ilgilenen, her türden ayrımcılığa ve tüm normalleştirmelere karşı duran bir düşünce biçimidir (Altunpolat, 2017; Güler, 2016: 189; Yardımcı, Güçlü, 2016: 19; McRuer, 2016; Hıdır, 2014; Durudoğan, 2011). Bu anlamda hem kuram, hem de aktivizm niteliği taşımaktadır (Özbek, 2017: 153; Ecevit, 2011: 25). Queer, cinsiyeti normalleştirmeye, emeği sömürmeye, kimilerinin görünürlüğünü sınırlandırmaya

çalışan sistemlere karşı çok yönlü bir direnişi cisimleştirir (Eckert, 2016: 356). Kısacası queer kuram, LGBT bireylerin hak mücadelesinden yola çıkarak oldukça kapsamlı bir politikayı benimseyen ve tüm insanlık için özgürlükçü bir yaşamı hedefleyen bir düşüncedir (Özkazanç, 2018: 81; Butler, 1993: 20).

Queer, eşcinsel harekete indirgenemez olmakla birlikte eşcinsel ve feminist hareketle heteronormativiteye karşı mücadele noktasında birleşir (Özküralpli, 2016: 214) ve toplumsal cinsiyeti aşan, tüm insanları heteronormatif ve homofobik algıyla mücadele doğrultusunda bir araya getiren nitelikleri dolayısıyla mühimdir. Butler'a göre queer, bir kimlikten ziyade bir kimliksizleştirme politikasını ifade etmektedir (Özkazanç, 2018: 92; Hıdır, 2014; Ecevit, 2011: 24; Durudoğan, 2011). Queer, ne olduğundan çok ne olmadığı yönünde ve tüm cinsel kimliklere bir alternatif, kimlikli halin reddi olarak tanımlanabilmektedir. Queer, olmak değil, yapmaktır. Asıl hedefi dışarda kalanın merkeze çağırılması değil, direkt olarak merkezin yıkılmasıdır (Barker, Scheele, 2018: 171; Yardımcı, Güçlü, 2016: 18; Yıldız, 2011: 397). Kimliğe, genel kabul gören doğrulara, tarihin doğrusal kavramlarına itiraz eder (Carlson, 2014). Queer'i LGBT hareketinden farklı kılan, şiddetin temelini heteroseksizm ve homofobiden ziyade normativite olarak belirleyen bakış açısı, normalin rejimlerine karşı aktif direnişidir (Moon, Woodland, 2016: 306).

Butler'ın deyimiyle eğer "queer" kolektif bir mücadele alanı, bir dizi tarihsel yansıma ve gelecek hayalinin kalkış noktası ise, bulunulan zamanda kesinlikle tam anlamıyla sahip olunamayan fakat her an tekrardan düzenlenebilen, bükülebilen, önceki anlamından acilen ve genişleyen politik amaçlar yönünde queerleştirilebilen bir konumda kalmalıdır (Butler, 1993: 19). Bir başka tanımla queer akışkandır, tarihteki bir dönem değil, bir tavırdır, her defasında yeniden icra edilmesi gereken bir eylemdir (Ergül, 2016: 390)

3.4.2. Queer Kuramın Doğuşu

"Tek miting olmalı. Özgürlük bölünemez."

June Jordan, 1996 (Fraser, 2016)

"Normal ve doğal kelimeleri sözlükten sürülmelidir, insana değen hiçbir şey doğal değildir."

Le Fleau Social (Travelet, 2016)

Queer kuram, 1990'larda feminist çalışmaların ve eşcinsel hareketlerin bir sonucu olarak, özellikle Queer Nation ve postyapısalcı düşünceden ilham alarak geliştirilmiştir (Altunpolat, 2017; Carlson, 2014). Bu kuramın öncüleri "kadın doğulmaz" söylemiyle Simon De Beauvir, kategorilerin birer icat olduğunu dile getiren biyolog Alfred Kinsey, androjenlik kavramıyla psikolog Sandra Bem, feminizme yeni bir boyut kazandıran siyah feministler olmuştur. Bunun dışında Wittig, Rubin gibi düşünürlerin de bu kuramın doğuşuna katkıları bulunmaktadır. Stonewall isyanı, 1980'li yıllardaki AIDS krizi ve sonrasındaki mücadeleler ise queer aktivizmin oluşmasında büyük role sahiptir (Barker, Scheele, 2018; Wittig, 2013: 17). Ayrıca postmodernizmin yarattığı özgürleşim, queer kuramın kendi zeminini oluşturmasını sağlamış, bilhassa akademi dünyasında görünürlük kazanmasına öncülük etmiştir (Özbek, 2017: 153-154).

Queer kavramının kökleri ve kullanımı çok daha öncelere dayanıyor olsa da bir teori olarak doğuşu ve akademik alana girişi, 1990'da Kaliforniya Üniversitesi'nde Teresa De Lauretis öncülüğündeki konferans olarak kabul edilmektedir. Bu konferans büyük ses getirmiş, feminist dergilerde queer teoriye yer verilmeye başlamış, bu gelişmeyi Butler'ın Cinsiyet Belası adlı kitabı izlemiştir (Altunpolat, 2017; Barker, Scheele, 2018: 59). June Jordan, iki ayrı günde Berkeley'de düzenlenen iki mitingde yer almıştır. İlki ırkçılık, ikincisi ise lezbiyen, gey ve biseksüel hakları konuludur. Bu duruma tepkisi şu şekildedir: "*Utanç verici! Yalnızca tek miting olmalıydı. Özgürlük bölünemez*." Jordan'a göre cinsellik, ırk ve cinsiyet politikaları birbirinden ayrı tutulamazdı (Fraser, 2016: 181-199).

Queer, normatif kabullerden ve sorgulanamaz görülen her şeyden uzaklaşarak onları saptırma amacında olan bir kuramdır. Eğer günün birinde uğrunda mücadele ettiği değerler topluma kabul ettirilirse, bu queerin görevinin son bulduğu değil, rotasının başka konulara döndüğü anlamına gelecektir ve her daim normatifliği sorgulamaya devam edecektir (Colebroog, 2011).

Butler ve Queer Kurama Katkıları

Feminizmin dayandığı cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı Butler tarafından heteroseksist ve düalist olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ona göre biyolojik farklılıklar da kültürel inşanın sonucudur ve heteroseksüel toplumun ikili cinsiyet anlayışının belirlemesidir. Öyle ki tarihteki kadın-erkek ayrılığı, biyolojik farklılıkların ikili bir cinsiyet ayrımıyla anlamlandırılmasının tek nedenidir. Bu bağlamda cinsiyetlerin ve cinsiyetler arası tanımlanan farklılıkların sabitlenemeyeceğini ve cinsiyetin performatifliği mefhumunu ileri sürmüştür (Elçik, 2016: 192; Özküralpli, 2016: 216).

Performatif sözcüğü, Butler'ın eserlerinde birden fazla anlamda kullanılmış, oldukça önemli bir kavramdır. İlk olarak Cinsiyet Belası'nda bu kavrama toplumsal cinsiyetin performatifliği anlamında yer vermiştir (Özkazanç, Agtaş, 2018). Cinsiyetin bir performansın ürünü olduğunu iddia eder; bir başka deyişle cinsiyet performansının cinsiyetin varlığını sağlayan bir eylem olduğunu belirtir (Browne, 2019). Performatiflik bir kerelik bir eylem değil, bir tekrar ve doğallaştırma, yani yeniden üretim sürecidir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, tekrarlar yoluyla kurulan bir inşadır. Bu nedenle sürekliliği ve sabitliği söz konusu değildir, müdahaleye ve yeniden şekillendirilmeye müsaittir. Dolayısıyla örneğin kadın kimliği, kesin gibi görünüyor olsa da asla verili değildir ve her daim istikrarsızdır (Altunpolat, 2017; Warner, 2016: 185; Duman, 2010: 47). Butler, cinsiyetin içimizdeki bir yerde köklü bir kimlikten gelmediğini, bunun yalnızca bizim eylemlerimizden kaynaklandığını ileri sürer. Cinsiyet gerçekliği, sadece gerçekleştirildiği ölçüde gerçektir (Browne, 2019).

Ayrıca bu kavram yenilikçi tekrar gibi bir anlam da barındırmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de gerek feminist gerekse LGBTİ hareketin gelişimi performatif olarak tanımlanabilir. Feminizm "kadın" kavramını tekrardan anlamlandırarak politik bir alana taşımıştır. LGBTİ hareket ise bir aşağılama ifadesi olan "ibne" kelimesini sahiplenerek performatif siyasetini kanıtlamıştır (Özkazanç, 2018: 83-84).

Butler'a göre queer, güç ve muhalefetin, kararlılık ve değişkenlik durumunu performativite içinde gündeme getiren bir yorumlama (çağırma) olarak ortaya çıkar.

Queer terimi, amacı isimlendirdiği utandırıcı kavramı çağırarak yeniden şekillendirme aracılığıyla üretmek olan bir dil pratiği olarak işlev görmüştür (Butler, 1993: 18).

Toplumsal yasalar; biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve bu iki kavramın cinsel pratik üzerinden ortaya çıkan cinsel arzu arasında bir bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Yani biyolojik cinsiyeti bağlamında kişi ya kadın ya da erkek olarak tanımlanır ve cinsel arzu ise yalnızca karşı cinse endekslenir. Bu heteroseksüel matris, cinsiyet ve arzu arasında nedensel bir ilişki bulunmaması durumunda bu cinselliklerin yok sayılmasına sebep olur (Kapoor, 22.04.2019; Butler, 2018: 66; Barker, Scheele, 2018: 77). Butler'a göre cinsiyet, bir gerçeklik değil, sosyal bir yapıdan ibarettir. Bu düşünce, cinsiyetin istikrarsız ve çekişmeye açık olduğu, maddi gerçeklere dayanmadığı anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik her zaman doğrusal bir ilişki içerisinde olmayabilir. Belki de en iyi örnek, doğumda atandıklarından farklı bir cinsiyette yaşayan trans bireylerdir. Queer kuramın, cinsiyetin biyolojik değil söylemsel bir yapı olduğu savı, feminist kuramcıların cinsiyet- toplumsal cinsiyet ayrımının ötesine geçer (Browne, 2019).

Butler'a göre "kadınlar" kavramının ortak bir kimliğe vurgu yaptığı düşüncesi de feminizmin sorunlu alanlarından biridir. Bu eleştirilerin dayanağı ise toplumsal cinsiyetin her daim kesin ve tutarlı kurulmaması ve ırksal, sınıfsal, cinsel kimliklerle kesişme durumudur. Dolayısıyla toplumsal cinsiyeti içinde inşa edildiği kültürel kesişme noktalarından ayrı olarak değerlendirmek mümkün değildir (Butler, 2018: 46).

3.4.3. Queer Bir Feminizmin Gerekliliği

"Ben kadın değil miyim?"

(8 Mart'ı alanda kutlamak isteyen bir trans kadın /Özkazanç, 2018: 252).

Geçmişten günümüze bilinmektedir ki feministler mücadele kapsamını oldukça sınırlı tutmuş, yalnızca kadınları temsil etmek istemiş, hareket içerisinde erkeklerin ya da trans kadınların varlığını kabul etmemişlerdir (Arıkan, 2016; Hıdır, 2014). Kadın konusunun tekil bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, feminizmin

bölünmemesi anlamında bazı yazarlarca gerekli kabul edilmiştir (Edelman, 2011: 340). Ancak mevcut feminist kuramlar, kadına şiddet ile öteki eril şiddet hallerini ilişkilendiren bir perspektiften yoksun görünmektedir (Özkazanç, 2018: 125). Oysaki transseksüel kimlik, feminist kurama kayda değer katkılar sağlamıştır. Beauvoir'in meşhur sözü, feminizmin 1970'lerdeki dayanağıdır. Kadın doğulmaz fikrini kabul etseler de kadın doğmayanları kadınlığa dahil etmemiş, toplumsal cinsiyeti bir inşa, cinsiyeti ise değişmez kabul etmeleri nedeniyle trans bireyleri yok saymışlardır. Fakat transseksüeller, cinsiyetlerini yeniden belirleme talepleriyle biyolojik cinsiyetin dönüştürülebilir olduğunu ispatlamış, Butler toplumsal cinsiyet gibi biyolojik cinsiyetin de doğal olmadığını iddia ederek bu bölünmenin gereksizliğine dikkat çekmiştir (Berghan, 2011). Wittig de aynı şekilde bu ayrımın doğal ve ebedi olmadığını, bu sebeple erkek ve kadın kategorilerini yıkmak gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca analizlerine heteroseksüelliği de katarak onu yalnızca bir cinsel yönelim değil, bir siyasal rejim olarak tanımlamış ve böylece heteroseksüellik kavramını sorunsallaştırmıştır. Önceki yıllara ait feminizmlerin "kızkardeşlik" çağrısını eleştirerek beyaz olmayan, lezbiyen ve farklı etnik kökenden feministlerin sesi olmuştur. Lezbiyenlerin kadın olmadığına dair radikal söylemi ise bir ötekileştirme değil, cinsiyet kategorilerine karşı eleştirel duruşunun ispatı niteliğindedir. Görünen o ki; lezbiyenler de transseksüeller gibi, "kadınlar" diye bir **doğal** grubun olmadığının canlı kanıtıdır (Wittig, 2013).

Feminist ve queer kuram, birbiriyle ilişkisiz gibi görünüyor olsa da ortak paydalar söz konusudur ve bu iki kuramın entegrasyonu sağlanmalıdır (Gedik, 2011). Butler'ın feminist yaklaşımından yola çıkılarak da queer olmayan bir feminizmin mümkün olmadığı sonucuna varılmaktadır (Özkazanç, 2018: 80; Hıdır, 2014). Butler'ın önerdiği feminizm, temel doğruları sorgulayan bir feminizmdir. Bu bağlamda hiç kimse hiçbir eleştiriye tabi tutulmayacak, tamamen doğru ve evrensel bir feminizm iddiasında olmamalıdır (Özkazanç, 2013: 119). Esasında bir çok normatif fikri yapıbozuma uğratan, queer kurama da ilham vermiş bulunan düşünce feminizmdir. Modernitenin erilliğini, ikili ayrımları ve ataerkillik ve iktidar yapılarını açık etmiştir (Aslan, Gambetti, 2009). Feminist çalışmalar, patriarkayı ve buna bağlı sonuçları açığa çıkararak tarihi tekrardan yorumlamış, bilimsel kabulleri yıkmış ve

kadınlara söz hakkı kazandırmıştır (Selek, 2008: 8). Dolayısıyla feminizm, oldukça yenilikçi bir kuramdır ve yanlış bir ideoloji olduğu düşüncesiyle değil, bazı eksiklikleri nedeniyle queer kuramcılar tarafından eleştirilmiştir. Özetle her iki kuram da birbirlerine katkı sağlamış (Ecevit, 2011), queer kuram feminizmden ilham almasının yanı sıra bu düşünceyi derinleştirmiştir (Özkazanç, 2018: 101).

Arıkan, Amargi'deki Erkek isimli yazısında feministlerin kendisine yönelik tutumlarından bahsetmiştir. Amargi'de çalışmaya başladığı dönemde bir trans olduğunu açıklamak zorunda kalmış, bunun üzerine "kız kardeşliğe ihanet" ve "erkekliğin avantajlarından faydalanmak istediği" ile suçlanmıştır. Arıkan'a göre, feminizm erkek düşmanlığı demek değildir fakat patriarkal sistem erkek ve kadın ikiliği üzerinden işlediği için feminizm de bazı söylemlerini bu ikilik üzerinden var etmiştir (Arıkan, 2016). 1980'lerde üreme hakkı için mücadele veren kurumlar, amaçlarıyla bağlantılı olmadığı gerekçesiyle lezbiyenleri uzaklaştırmışlardır. Esas olarak üzerinde durulması gereken nokta, cinsiyet kimliği veya cinsel yönelim değil, bir kadının bedeniyle ilgili karar verme hakkıdır. Bir kadının doğumla ilgili kararını denetleyen toplum, cinsiyet kimliği ve beden arasında uyum sağlamaya yönelik müdahalelere de saygı duymayacaktır. Yasal yollar dışında satılan hormon ilaçları kullanmak zorunda kalanlar ile yasal olmayan kliniklerde kürtaj yaptıran kadınların korkuları arasında bir fark yoktur ve mücadeleleri birlikte olmalıdır (Koyama, 2016: 371).

Esmeray'ın şu sözleri çok doğru bir noktaya değiniyor: "Transseksüel bir kadınım ve feminist olmalıyım. Çünkü kadın olmayı seçtim, zorluklarını biliyorum." Feminist taraftan da queer fikre kapılarını açan, genel kadınlık algılarından uzaklaşan ve ikilikli düşünceden sıyrılmış bir hareket geliştirilmesi gerekmektedir. Queer düşüncenin oluşturduğu ortak zeminde feminist ve LGBTİ hareketi arasındaki ortaklık faydalı olmakla birlikte şarttır. Çünkü heteronormatif algı, yalnızca LGBTİ'lerin zararına olmadığı gibi, bu sistemi yıkmak da tek bir topluluğun mücadelesiyle mümkün değildir. Kısacası, kadınlar ve LGBTİ bireyler mutlaka benzer deneyimler yaşamaktadır. Kimin nerede ve ne şekilde ezildiği değişse bile bu ezilme durumu, aynı inşadan kaynaklanmaktadır (Sever, 2014). Böylece queer kuram, LGBTİ'lere yönelik ayrımcılığın üstesinden, yalnızca onların haklarına

odaklanan bir politikayla gelinemeyeceğini vurgulamakta, aynı şekilde feminist siyasetin de kadın erkek ikiliği doğrultusunda biçimlenmesinin yanlışlığını ve queer bir feminizmi vurgulamaktadır (Özkazanç, 2018: 81).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LGBTİ HAREKET

LGBTİQ, açıklamaları önceki bölümlerde verilmiş olan lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel, interseks ve queer olmak üzere geniş bir cinsellik ve cinsiyet tanımını içeren uluslararası kabul görmüş bir kısaltmadır. Dünyada bulunan çok çeşitli cinsiyet ve cinsellikleri tanımlamak amacıyla bir şemsiye terim olarak kullanılır (Browne, 2019).

4.1. Toplumda Genel Tutumlar: Kavramsal Bir Bakış

Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, cinsiyet rollerinin doğal ve biyolojik kimliğimizin bir parçası olduğu varsayımından beslenir. LGBTİ bireylere karşı ayrımcı tutumlar da geleneksel cinsiyet rollerine göre biçimlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu ayrımcılık, yalnızca kadınların toplumda eşit haklara sahip olamamasıyla sınırlı kalmaz, heteroseksüel olmayan yani normal kabul gören rollerden sapan tüm cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin en başta yaşama hakkı olacak şekilde temel insan haklarından mahrum bırakılmalarına sebep olur (Öner, 2015: 557; Okutan, Büyükşahin-Sunal, 2011).

Öteki'yi tanımlayan en belirgin kriter, düzen bozucu potansiyeldir. "Ben ve biz her zaman kural koyucu, yazıcı, okuyucu, akılcı olan iken, öteki ise kurallara uyması gereken, dinleyen, itaat edendir (Kundakçı, 2013: 69). Kimlik daima ötekinin konumundan anlatılır. Kendini tanımlamaya çalışan kişi, daima olmadığı şeyler üzerinden anlatım yapmaktadır. Homofobik ve transfobik tutumların temelinde de bireyin olmadığı ya da olmaktan korktuğu duruma karşı bir dışlayıcılık bulunmaktadır (Elçi, 2018: 535).

Homofobi ve Transfobi

Psikoterapist George Weinberg tarafından 1972'de geliştirilen homofobi kavramı, "eşcinsellerle yakınlaşmaktan ve onların çevresinde bulunmaktan duyulan korku" şeklinde tanımlanarak literatürde yerini almıştır (Elçi, 2018; Altunpolat, 2017; Özbek, 2017; Kundakçı, 2013; Çelik, Şahin, 2012; Göregenli, 2011; Raja,

Stokes, 1998). Kısaca korku şeklinde tanımlanmış olsa da esasında daha geniş bir kapsama sahip olan homofobi, ayrımcılığı, nefreti ve her türlü şiddeti içermektedir. Mark Freedman, "eşcinsellere yönelik yoğun öfke ve korku" şeklinde tanımlarken, Audre Lorde, 1978'de tanımı biraz daha geliştirerek "bireyin kendi cinsinden birine ilgi duymaktan korkması ve bu sebeple başkalarında gördüğü aynı duruma nefretle yaklaşması olarak ifade etmiştir (Kundakçı, 2013: 68; Ertan, 2010). Bir başka tanımda ise eşcinsellere yönelik gerçek dışı bir korku, nefret ve önyargı içeren düşmanca duygu, tutum ve davranışlar şeklinde ifade edilmektedir (Özbek, 2017; Kaos GL, 2016; Şahin, Bilgiç, 2016; Kaos GL, 2014; Yalçınoğlu, Önal, 2014; Çelik, Şahin, 2012). Elçi ise (2018: 535) homofobiyi bir ötekileştirme pratiği şeklinde ele almış, "olmaktan korkulan şey" ekseninde toplumsal düzeyde heteroseksüel olmayanlara karşı geliştirilmiş tahammülsüzlük şeklinde dışa vurulan bir damgalama olarak açıklamıştır.

Transfobi ise biyolojik cinisyetinin kendisini mecbur kıldığı toplumsal rolleri yerine getirmeyerek cinsiyetini tekrardan inşa etme aşamasındaki trans bireylere yönelik önyargı, nefret ve korku sonucunda açığa çıkan ayrımcılık şeklinde tanımlanmaktadır (Elçi, 2018: 535; Kaos GL, 2016; Kaos GL, 2014; Yalçınoğlu, Önal, 2014).

Homofobi ve transfobi genel anlamda bireysel bir korku şeklinde tanımlanmasına rağmen bireysel bir patolojik durumun çok ötesindedir. Bireysel süreçlerden de etkilenen fakat lgbti bireylerin öteki olarak konumlandırılmasının sonucunda oluşan gruplar arası bir süreç, belirli bir sosyal, politik, dini ve kültürel bağlam içinde meydana gelen bir ideolojik sistemdir (Pérez-Solari, 2019; Altunpolat, 2017; Kaos GL, 2016: 15; Şahin, 2015: 15; Gürhanel, Arkonaç, 2013: 2; Şah, 2012: 24).

LGBTİ'lere karşı ayrımcılığın temelinde heteroseksist ideoloji bulunmaktadır (Özbek, 2017: 142; Yalçınoğlu, Önal, 2014: 102). Heteroseksizm, homofobi ile zaman zaman birbirlerinin yerine geçebilecek derecede yakın anlamlar içermektedir (Kılıçaslan, Akkuş, 2016: 30). Bu bağlamda seksizmin önemli bir uzantısı halinde işlemekte olan homofobi (Dondurucu, 2018: 519; Şahin, 2015: 15),

yüceltilen erkeklik sonucunda ortaya çıkmakta, heterokseksüel bir iktidar biçimi olan hegemonik erkeklik; öteki kategorisine kadınları ve kadınlık/erkeklik sınırını aşarak toplumsal cinsiyet normlarını ihlal eden bireyleri konumlandırmaktadır (Browne, 2019; Dondurucu, 2018: 519; Elçi, 2018: 536; Wittig, 2013: 58; Raja, Stokes, 1998).

Herek, çağdaş toplumun heteroseksüelliği erkekliğin temel şartı olarak dayattığını ileri sürmektedir. Eşcinselliğin iki kutuplu erkeklik ve kadınlık görüşünden sapan sapkın bir "yaşam tarzı" olduğuna dair yaygın bir inanç nedeniyle Herek, birçok kişinin eşcinselleri kendi kimliklerine tehdit olarak gördüğünü iddia etmektedir. Heteroseksüel ideoloji, toplumdaki cinsiyet beklentilerinin içselleştirilmesine ve dolayısıyla bu beklentileri karşılayamama konusunda bireylerde bir endişeye yol açmaktadır. . Bu endişe birçok erkeğin eşcinsel erkekleri, erkeklik duygularını yeniden doğrulamanın bir aracı olarak reddetmesine sebep olmaktadır (Theodore, Basow, 2000). Yapılan pek çok araştırma, erkeklerin kadınlardan daha yüksek düzeyde homofobik tutumlar sergilediğini kanıtlamaktadır (Elçi, 2018; Çırakoğlu, Baysal, 2017; Şahin, Bilgiç, 2016; Çelik, Şahin, 2012; Şah, 2012; Göregenli, 2011: 356; Ertan, 2010; Kite, Whitley, 1996). Bunun yanı sıra olumsuz tutuma sahip olan insanların çoğunlukla bu durumu bireylerin kendi tercihi olarak değerlendiren, toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirmiş, muhafazakar, görece daha yaşlı ve eğitim düzeyi daha düşük insanlar olduğu saptanmıştır (Çelik, Şahin, 2012: 19; Şah, 2012: 28). Ayrıca homofobi, diğer önyargı biçimleriyle de ilişkili bulunmuştur. Eşcinsel erkeklere ve lezbiyenlere karşı olumsuz tutum sergileyen bireyler aynı zamanda kadınlara ve Afrikalı Amerikalılara karşı olumsuz tutumlara sahip olma eğilimi göstermektedir (Raja, Stokes, 1998: 114).

Tarihte homofobi, kadınlardan ziyade erkeklere yönelmiş durumdadır. Ancak bu durum lezbiyenliğin toplumda kabul görmesiyle değil, daha çok kadınların tarih boyunca süregelen görünmezliğiyle ve cinsel pratiklerin erkek odaklı tanımlanmasıyla ilişkilidir (Güner, 2015; Kundakçı, 2013: 66; Ertan, 2010). Böylece lezbiyenler, heteroseksist ve patriyarkal toplumsal düzende hem kadın olmanın hem de cinsel yönelimlerinin yol açtığı iki boyutlu bir görünmezliğin ve baskının kurbanı olmaktadır (Connell, R. W. 2017: 389; Ersoy, 2011: 411). Interseksler ve biseksüeller de aynı şekilde Türkiye'de görünmezliğe ve basında en az yere sahip

kişilerdir (Kaos GL, 2018). Trans bireyler ise baskı ve ötekileştirme pratiklerine en yoğun biçimde maruz kalmaktadırlar (Güler, 2017: 18).

Tarih boyunca eşcinsellik toplumsal düzene bir tehdit olarak değerlendirilmiştir ve günümüzde de bu durum devam etmektedir. Türkiye'de eşcinsellik kanunen yasak olmasa bile cinsel yönelimi dolayısıyla hak ihlaline uğrayan bireylerin korunması amacıyla herhangibir yasa da mevcut değildir. Böylece eşcinseller siyasal iktidarlar tarafından görmezden gelinmekte ve dolayısıyla tehlike altında bırakılmaktadır (Şahin, Bilgiç, 2016: 218; Ertan, 2010).

4.2. Ayrımcılığın Toplumsal Yaşamdaki Yansımaları

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılık pratiklerinin toplumsal alanda farklı birçok biçimi ve sonucu vardır (Elçi, 2018: 535; Kayır, 2015: 78). Örneğin toplumda dışlanma, damgalanma (Davas, 2017; Okutan, Büyükşahin-Sunal, 2011), fiziksel şiddet (Kayır, 2015; Çelik, Şahin, 2012; Okutan, Büyükşahin-Sunal, 2011), işyerlerinde eşitsizlik, taciz, kimliğini gizlemeye mecbur kalma (Kayır, 2015; Kaos GL, 2014), işe alınmama, sağlık hizmetlerinden faydalanamama (Browne, 2019), veya daha yüksek bir bedelle hizmet alma, askeriye gibi kurumlarda zorluklar yaşama (Elçi, 2018: 535) gibi sonuçlar, ayrımcılığın en somut biçimlerindendir.

LGBTİ bireylere yönelik tüm bu damgalama, dışlama, hakaret, taciz ve diğer olumsuz davranışlar, aile içinde, okulda, çalışma ortamında veya sokakta, kısacası her türlü toplumsal düzeyde meydana gelmekte ve söz konusu ayrımcı pratiklerin bizzat yaşanması veya yaşanma ihtimali bireylerde ciddi psikolojik etkiler yaratmaktadır (Öner, 2017: 29). Homofobik ve transfobik tutumların sebep olduğu eylemler temel insan haklarını ihlal eden bir niteliğe sahiptir (Güler, 2017: 16). Dolayısıyla bu olumsuz sonuçlardan kaçınmak üzere lgbti bireyler, kişisel bir tercihten ziyade dayatılan bir zorunluluk olarak gizlenmeyi tercih etmektedirler (Ka GL, 2016: 33).

4.2.1. Şiddet

Günlük hayatta LGBTİ bireylerin sıkça karşı karşıya kaldıkları durum, nefret suçları kapsamında ele alınmaktadır (Özbek, 2017: 148; Kılıçaslan, Akkuş, 2016). Nefret suçu, "bir şahsa yahut bir gruba karşı ırk, etnik köken, dil, din, renk, yaş, engellilik durumu, cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim gibi özellikler dolayısıyla, bu tür özelliklere önyargı besleyen kişiler tarafından işlenen ve çoğunlukla şiddet içerikli suçlar" şeklinde tanımlanmaktadır (Pembe Hayat, 2019; Kaos GL, 2016: 15; Kılıçaslan, Akkuş, 2016: 32; Eren, 2015; Gürler, 2010: 266). Literatür göstermektedir ki şiddet, sözlü tacizden zorbalığa, fiziksel kavgalara, cinsel şiddete ve hatta cinayete kadar uzanan, ayrımcılığın yaygın bir dışavurumudur (Browne, 2019).

Herek tarafından ABD'de 194 lezbiyen, gey ve biseksüel katılımcıyla yapılmış olan araştırmada (2009), eşcinsel erkekler ağırlıklı olmak üzere araştırmaya katılanların %9unun en az bir kere ağırlaştırılmış saldırı yaşadığı, %18inin basit bir saldırıya, %22sinin cinsel tacize uğradığı ve %44ünün saldırı ile tehdit edildiği saptanmıştır.

Türkiye'de 2018 yılında yalnızca basında yer alan nefret suçu vakalarının sayısı 54tür. Bunların 14'ü fiziksel saldırı, devlet görevlilerince uygulanan şiddet, 4'ü cinayet, 8'i cinayete yeltenme, 6'sı sözel şiddet, 7'si ayrımcılık, 6'sı gasp ya da mala saldırı, 3'ü alıkoyma olarak kayıtlara geçmiştir. Vakalardaki "Kadın sanmıştım, erkek çıktı!" gibi savunmalar hayli dikkat çekici ve homofobi ve transfobi düzeyini açıklayıcı boyuttadır (Pembe Hayat, 2019). 2010 itibariyle nefret suçlarını hedef alan yasal düzenlemeye ilişkin çalışmalar sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmeye başlanmıştır fakat henüz böyle bir yasa yürürlüğe konmamıştır (Kılıçaslan, Akkuş, 2016: 33).

4.2.2. Eğitim

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği farkındalığının yaşandığı dönemler, eğitim dönemlerine rastlamaktadır. Doğal olarak eğitim sürecinde eğitimciler, idareciler ve akranlar tarafından sergilenen homofobik tavırlar ve baskılar, LGBTİ

öğrencilerin eğitim hakları önünde engel oluşturmaktadır (Özbek, 2017: 148; Güner, 2015: 28). Okulda homofobik zorbalık çoğu zaman güvensiz ve rahatsız edici olmaları nedeniyle zayıf katılım, okuldan ayrılma ve yetersiz akademik başarıya yol açmaktadır. Zorbalık, genellikle öğretmenlerden ziyade diğer öğrenciler tarafından ve kızlardan çok erkekler tarafından gerçekleştirilmektedir (Browne, 2019).

Çavdar ve Çok (2016) tarafından 225 LGBT lise ve üniversite öğrencisiyle yapılmış olan çalışmaya göre katılımcıların çoğu bulundukları okulları kendileri ve hatta kendlerine destek çıkan diğer. öğrenciler için güvenli bulmamakta, bu nedenle büyük kısmı karşılacakları baskıdan korunmak amacıyla kimliğini gizlemektedir. Ek olarak katılımcıların hemen hepsi hakarete, ayrımcılığa ve hatta tacize uğradıklarını ifade etmiştir.

4.2.3. Askerlik

Türkiye'de homofobik ve transfobik ayrımcılıklar askeriyede de yoğun şekilde görülmekte ve eşcinsellik askeriyenin saygınlığını zedelediği düşüncesiyle bu alandan uzaklaştırılmak istenmektedir. Askeriyenin erkekliği pekiştirdiği, bunu da kadınlığa biçilmiş tüm değerlerin dışlanmasıyla gerçekleştirdiği göz önünde bulundurulursa heteroseksüel olmayan erkeklerin kabul edilmemesi, askeri yapıyla oldukça istikrarlı görünmektedir. TSK, eşcinselliği psikoseksüel bozukluk olarak niteleyerek eşcinsellerin askerlik görevini engellemekte, profesyonel askerlerin veya polislerin cinsel yönelimlerinin açığa çıkması halinde ise direkt görevlerinden alınmaktadır. Tüm bunların yanı sıra cinsel yönelimi sebebiyle askerlik yapmayı tercih etmeyen bireyler ise rapor alma aşamasında zorunlu muayene, ilişkinin fotoğrafı veya video kaydı gibi ispat yöntemleriyle mağdur edilmekte, bu nedenle cinsel yönelimlerini ispatlayamayan eşcinsellerin çoğu, askerlik yapmaya mcbur olmaktadır (Selek, 2018: 165; Kaos GL, 2016: 32; Kılıçaslan, Akkuş, 2016: 39; Güner, 2015: 28).

4.2.4. Sağlık

Tıp da diğer birçok alan gibi toplumdaki hakim ideolojilerin meşruluk kazanarak yeniden üretildiği bir alandır. Dolayısıyla LBGTİ bireylerin bu alanla

ilişkileri tarih boyunca problemli olagelmiştir. LGBT bireylerin aile kurumuna ve bu bağlamda topluma bir tehdit oluşturduğu algısından dolayı, bu bireylerin dışarıda tutulması için tıp bir araç olarak kullanılmaktadır (Kaos GL, 2014). Cinsel yönelimin günümüzde bir hastalık olmadığı bilinmesine rağmen, hala en başta doktorlar ve sağlık çalışanlarının büyük bir kısmı LGBT bireyleri sapkın ya da hasta olarak değerlendirmekte, bu durumu tedavisi mümkün bir durum olarak görmektedir (Güner, 2015; Kaos GL, 2014; Çelik, Şahin, 2012).

Birçok LGBTİ birey, hastanelerde aşağılanma, damgalanma, kimlikte kayıtlı ismiyle çağrılma (Güner, 2015), gibi baskılar ve kimliğini açıklamak konusundaki çekingenlik, sağlık personellerinin duyarsız olduklarına dair izlenimler sonucu yaşanan korku nedeniyle sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar (Çelik, Şahin, 2012: 20). Ayrıca tıbbi uzmanların trans sağlık sorunları veya cinsel yönelim konusunda eğitim eksikliği de sağlık hizmetlerinde bir eşitsizlik meydana getirmektedir (Browne, 2019; Robertson vd., 2016; Çelik, Şahin, 2012: 20). Tüm bunlar LGBTİ bireylerin sağlık hizmetine erişimlerini olumsuz etkilemekte, ayrımcılığa uğramaktan çekinen birçok insanın kimliğini hastane çalışanlarına açıklamaktan ve sağlık kontrollerini yaptırmaktan kaçınmasına sebep olmaktadır (Browne, 2019; Kılıçaslan, Akkuş, 2016: 34; Güner, 2015; Çelik, Şahin, 2012; Scie, 2011).

4.2.5. Çalışma Yaşamında LGBT Sorunsalı

Anayasanın 49. Maddesinde bulunan çalışma hakkı, tüm vatandaşları kapsayan bir tanıma sahip olmasına rağmen LGBT bireyler çalışma hakkından eşit biçimde faydalanamamaktadır (Davas, 2017: 21). İş yaşamını düzenleyen kanunlar cinsiyet ayrımcılığını dikkate alsa da cinsel yönelim ayrımcılığını konu edinmemesinden dolayı LGBT çalışanların hakları gasp edilmektedir (Kaos GL Sendikal Çalışmalar Grubu, 2018). Bununla birlikte iş yaşamı, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığın en çok yaşandığı ancak en az görünür olduğu alanlardandır (Güner, 2015: 29). Ayrımcı uygulamalar, iş akdinin oluşturulması sürecinden başlayarak sözleşmenin sonlanmasına kadar iş hayatının hemen her safhasını kapsayan geniş bir alana yayılmış durumdadır (Öner, 2015: 517).

LGBT bireyler, iş arama, işe başlama, çalışma süresi ve işten çıkma aşamalarının tamamında, özellikle terfi ve ücretlendirme politikalarında homofobik tutumlara, aşağılamaya ve hatta tacize veya işten çıkarılmaya varana kadar birçok problemle karşı karşıyadır (Davas, 2017: 21; Güler, 2017: 18; Öner, 2017: 9; Kaos GL, 2014: 11).. Mülakata çağırmama, işe kabul etmeme, düşük tazminat ödeme, performans puanını düşürme, kazanılmış haklarını engelleme, görev değişikliği gibi ayrımcı uygulamalara sık sık rastlanmaktadır (Özbek, 2017: 146; Öner, 2015: 556). Özel sektörde tamamen işverenin insiyatifinde olmakla birlikte kamu sektöründe Devlet Memurları Kanunu'nun 125. Maddesinde yer alan *"yüz kızartıcı suç*" ifadesi, idarecilerin ahlaka uygun bulmadıkları her türlü durumu bu maddeye dayandırarak LGBT çalışanların işten çıkarılmalarına bir gerekçe sunmaktadır (Özbek, 2017: 146; Öner, 2015: 559; Tahaoğlu, 2015: 99).

İşyerinde cinsel yönelim nedeniyle birçok haktan mahrum bırakılan çalışanların fiziksel ve psikolojik anlamda olumsuz etkilenmeleri kaçınılmazdır (Davas, 2017: 21). Homofobik tutumlar, çalışanları kimliklerini gizlemeye zorunlu kılmakta, bu durum ise beraberinde çok fazla yalan söyleme mecburiyeti ile birlikte duygusal bir travma, diğer çalışanlarla uyum ve iletişim sorunu, ve çatışmaya sebebiyet vermektedir (Öner, 2015: 78-559). Kimliğini açıklamamanın bu gibi sorunlar doğurmasının yanı sıra lezbiyen, gey ve biseksüel çalışanlar, bu yolla direkt ayrımcı müdahalelerden kaçınabiliyor olsalar da trans bireyler daha görünür olmaları nedeniyle doğrudan ayrımcı tutum ve davranışlara maruz kalmaktadır (Güler, 2017: 18).

Çoğunlukla erkek hakimiyetinin bulunduğu geleneksel iş alanlarında heteroseksist bakış açısı, LGBT bireyler için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Basın-yayın, eğitim gibi k**adın çalışanların** daha yoğun olduğu ve **eğitim düzeyinin yüksek** olduğu iş kollarında ise konuya ilişkin hassasiyet gelişmiş durumdadır (Güler, 2017: 20). Öner'in çalışmasından elde edilen bulgular (2015); lezbiyenlerin cinsel yönelimlerini açıklamaları durumunda, kadın kimliği üzerinden deneyimlenen ayrımcılık düzeyinin arttığını göstermektedir. Yapılan araştırmada ayrıca görüşmecilerin bir kısmı kimliğini açıklama kriteri olarak karşıdaki insanın Kürt, Alevi ya da kadın olmak gibi ötekileştirilen kimliklere sahip olmalarını göstermiştir.

Literatürde işyerlerindeki ayrımcı pratiklere ilişkin farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Bunlardan bir tanesi de Levine ve Leonard'ın resmi ve gayrı resmi ayrımcılık şeklindeki sınıflandırmasıdır. Resmi ayrımcılık; işe kabul etmeme, lavanta tavan (cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği nedeniyle çalışanların terfi almalarının önündeki engel), kıdem düşürme, istifaya zorlama ve işten kovma gibi formal uygulamaları ifade eder. Elbette ki işten çıkarma sebebi olarak cinsel yönelim değil, düşük performans gibi gerekçeler sunulmaktadır. Gayrı resmi ayrımcılık biçimleri ise mobing, ötekileştirme, ifşalama, yargılama, dalga geçme, sorgulayıcı sert bakışlar atma, sözlü veya fiziksel taciz olmak üzere kurumsal politikaları kapsamayan tüm düşmanca tavırlardır (Özbek, 2017: 146; Doğan, 2015; Öner, 2015: 559).

Bireylerin kimliklerini açıklaması ya da gizli tutması halinde de ayrımcılığın farklı boyutları ortaya çıkmaktadır (Doğan, 2015). Kimliğini açıklayan bireyler için ayrımcılığın boyutu daha şiddetli ve doğrudan olurken, gizli tutmayı tercih eden bireyler ise potansiyel ayrımcılığın stresini ve daha dolaylı ayrımcılık biçimlerini deneyimlemektedir (Güler, 2017: 18). Çalışanların yaşayabilecekleri olumsuz durumlardan kaçınmak için cinsel yönelimlerini veya cinsiyet kimliğini gizlemeleri, bir tercihten ziyade bir mecburiyettir. Ayrıca herhangi bir haksız muameleyle karşılaşması halinde ise çalışanlar, ifşa olma ve aynı sektörde yeniden iş bulamama endişesiyle hak arayışından vazgeçmekte ve böylece LGBT görünürlüğü ve mücadelesi pasif kalmaktadır. Sonuç olarak her iki durumda da bir mağduriyet söz konusudur (Doğan, 2015; Güner, 2015).

Bir diğer sınıflandırma ise dışlayıcı (muhafazakar)/ içermeci (liberal) ayrımcılık şeklindedir. Birincisi tam anlamıyla ötekileştiren, daha düşmanca tutumlara sebebiyet veren, diğeri ise daha anlayışlı olma ve karşısındakine empatiyle yaklaşma gibi iddialarda bulunmakla birlikte örneğin bu durumun bir hastalık olduğunu, LGBT bireylere acıyıp üzüldüğünü veya şifa bulmalarını umduğunu dile getiren insanları içeren ayrımcılık biçimidir. İkincisi her ne kadar ılımlı görünüyor olsa da gerçekte ne yazık ki böyle değildir ve neticede insanlar üzerinde olumsuz etki bırakan bir ayrımcılık pratiği olduğu yadsınamaz niteliktedir (Somay: 4; Öner, 2015: Öner, 2015: 557).

Çalışma yaşamında karşılaşılan ötekileştirme ve ayrımcılık içeren uygulamaların boyutu, bireyin toplumsal cinsiyet normlarına olan uzaklığıyla ilişkilidir (Öner, 2015: 559). Connell'ın deyimiyle "erkeklik yalnızca erkeklere atfedilen özelliklerin değil, kadınsı olmayan tüm özelliklerin toplamıdır." Dolayısıyla kadınlar için uygun bulunmayan her türlü iş kolu, heteroseksüel erkeklerin dışında kalan tüm cinsiyetlerin dışlanması sonucunu doğurmaktadır (Eren, 2015). Amerika'da yapılan bir çalışmaya göre (Clain ve Leppel, 2001); biseksüel ve eşcinsel erkekler, tecrübe, eğitim, iş alanı bağlamında benzer vasıflara sahip heteroseksüel erkeklere oranla, %11-%27 daha az gelir elde etmektedir. Eşcinsel kadınların ise benzer vasıflara sahip diğer kadınlara oranla kimi zaman daha çok gelir sağlayabildiği saptanmıştır (Doğan, 2015: 65).

4.3. Geçmişten Günümüze Lgbti Hareketi

"Ne yalnızsınız, ne de yanlış!"
Lambdaistanbul

Feminist hareketin cinsiyet temelli mücadelesine benzer şekilde LGBTİ hareket de cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli politikaların değiştirilmesi, eşit haklar ve özgürlük istemi etrafında oluşmuş bir mücadeledir (Özbek, 2017: 143). Toplumsal cinsiyet normlarını sorgulayan feminizm, LGBTİ hareketi için politik bir perspektif olma özelliği taşımaktadır (Kaos GL, 2016: 46). Her iki hareketin de çıkış noktası, cinsellik bağlamında dışlanmış olmaları ve ortak noktaları ise cinselliği politik alana taşımalarıdır (Wittig, 2013: 88).

Tek tanrılı dinlerin cinselliği yalnızca bir çocuk sahibi olma üzerinden anlamlı ve geçerli kılması, eşcinselliğin norm dışı olduğu fikrini doğurarak bu tür davranışların günah olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Böylece eşcinsellik bir günah olarak cezalandırılırken kiliseler adli kurum görevi görmüştür. Zamanla dinin bir iktidar gücü olarak etkisini yitirmesi ve sosyal düzende yerini hukuk kurallarının alması sonucunda günah olan şey, artık suç olarak görülür. Sonraki aşama ise 19. Yüzyılda tıpta eşcinselliğin hastalık olarak tanımlanarak tedavi edilmeye çalışılmasıdır. Esasında günah ya da suç söyleminden farklı olarak eşcinselliğin iradi olmadığı temellendirmesine dayanan ve dönemin şartlarında bir devrim niteliği

taşıyan "hastalık" savı, tüm bunlara rağmen kilise zindanlarından hapishanelere taşınan yaptırımları, bu sefer kliniklerde devam ettirmiştir. 1950'ler ve 1970'ler cinsel azınlıklara, günümüzde hiçbir bilimsel dayanağı olmadığı kabul gören psikanaliz, elektroşok gibi "tedavi" metotlarının zorla uygulandığı yıllardır (Dondurucu, 2018: 518; Güner, 2015: 24; Şafak, 2014: 13; Candansayar, 2011; Ügümü, vd. 2017).

1960'lı ve 1970'li yıllar, feministlerden siyahların mücadelesine kadar birçok aktivizmi kapsayan geniş bir özgürleşme hareketinin canlandığı dönemlerdir. LGBTİ hareketi de bu dönemde yeşermiş, büyümüş ve görünürlüğü artmıştır (Özbek, 2017: 150; Bayramoğlu, 2011: 387). İlk aşamada eşcinsel hareket olarak bilinen, hatta gey hareket olarak başlayıp gey ve lezbiyen hareket ve ilerleyen zamanlarda LGB hareket olarak şekillenen mücadele, en nihayetinde dünya çapında LGBTT veya LGBT şeklinde ifade edilmeye başlamıştır. Ancak 2000'li yıllarda interseks ve queer kavramlarının da sıkça kullanılmaya başlamasıyla son hali literatürde çoğunlukla LGBTİ veya LGBTİQ şeklinde yer almaktadır (Özbek, 2017: 143).

LGBT aktivizmin dönüm noktası, literatürde sıkça karşılaşılan, tarihe yön vermiş olan Stonewall İsyanı'dır. 27 Haziran 1969 yılında New York'da gerçekleşen olayda, Stonewall Inn Bar isimli mekana düzenlenen rutin baskınlardan biri, rutin olmayan bir şekilde sonuçlanmıştır. ABD'nin homofobik ve transfobik politikalarının LGBT'lere hiçbir hak tanımadığı, tutuklama ve şiddetin yoğun olduğu bir dönemde bir trans kadının tutuklanmayı reddetmesi ve "Artık yeter!" diyerek elindeki bira şişesini fırlatması üzerine bardakiler örgütlenerek ilk kez polis şiddetine karşı gelmişlerdir. Bu olayın tarihsel bir simge haline gelmesini sağlayan şey, o gün o mekandaki kalabalığın her zaman olanın aksine kitlesel olarak zulme direnmesidir. Olay yalnızca o geceyle kalmamış, sonraki gün birçok kişi bir araya gelerek önceki geceyi protesto etmiş, tepkiler giderek artmış ve takip eden günlerde 500 kişilik bir protestocu Cristopher Street'te bir yürüyüş düzenlemiştir. Bu yürüyüş, tarihteki ilk Onur Yürüyüşü (Gay Pride) olarak bilinmektedir. Bu direnişin ardından aktivizm daha da gelişmiş ve görünür hale gelmiş, yeni örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır (Connell, R. W. 2017: 389; Özbek, 2017: 150; Güler, 2016: 189; Bayramoğlu, 2011: 389). Böylece Stonewall İsyanı LGBTİ hareketinin meşruluk kazanmasının miladı

(Ergül, 2016: 388) ve ABD tarihinde egemen olmayan cinsel varoluşları baskılayan heteronormatif düzxene karşı ilk başkaldırı olarak tarihe geçmiştir (Arıkan, 2016: 37).

Mücadelenin giderek büyümesinin sonucunda ilerleyen yıllarda bazı gelişmeler yaşanması kaçınılmaz olmuştur. 1973 yılında APA (Amerikan Psikiyatri Birliği), eşcinselliği ruhsal bozukluklar kategorisinden çıkararak cinsel yönelim şeklinde tanımlamış (Dondurucu, 2018: 518; Güler, 2016: 189; Kaos GL, 2016: 22; Güner, 2015: 24; Kayır, 2015: 89; Kaos GL, 2014; Şafak, 2014; Duyan, Gelbal, 2004; Raja, Stokes, 1998), 1990 yılında ise Dünya Sağlık Örgütü eşcinselliği anormal bir durum olmaktan çıkarmıştır (Dondurucu, 2018: 518; Güner, 2015: 24). Yine 1990 Mart ayında, New York'da artan şiddet ve ayrımcılıkla başa çıkmak üzere aktivist bir örgüt olan Queer Nation kurulmuştur (Stryker, 2016: 200).

1990'lar ve takip eden yıllar Batıda LGBTİ bireylerin siyasal haklar kazanmaya başladığı dönemlerdir. Daha çok ABD ve Avrupa'da gelişen mücadele, ayrımcılık ve nefret suçu karşıtı yasaların yürürlüğe konmasını sağlamış, bazı ülkelerde eşcinsel evlilikler kabul edilmeye başlamıştır (Altunpolat, 2017; Kılıçaslan, Akkuş, 2016; Kaos GL, 2014). 1996'da Güney Afrika, 1998'de Ekvador, anayasasında cinsel yönelim ibaresine yer veren ve bu konuda özgürlük tanıyan ilk ülkelerdir (Altunpolat, 2017). 2001 yılında ise Hollanda, eşcinsel evlilikleri yasal olarak kabul eden ilk ülke olmuştur. Sonrasında Kanada, İspanya ve farklı birçok ülke benzer değişiklikleri takip etmiştir (Bayramoğlu, 2011: 392).

Feminist hareketin büyük etkisiyle birlikte ABD ve Avrupa'da 1970'li yıllarda yükselişe geçen LGBT hareket (Doğan, 2015: 62), Türkiye'de anarşizm, feminizm ve Kürt hareketi ile güçlenerek, ancak 1990'lı yıllarda şekillenmeye başlamıştır. Mücadelenin kamusal görünürlük ve ivme kazanması ise 2000'li yıllara denk gelmektedir (Güneş, 2016: 24; Kılıçaslan, Akkuş, 2016: 29; Yılmaz, 2014: 175; Tar, 2013). O dönemlerden günümüze kadar kurulan birçok kurum, dernek ve LGBTİ bireyleri bir araya getiren veya haklarını savunan çeşitli platformların artmasıyla birlikte (Güneş, 2016; Özbek, 2017: 157), özellikle de Gezi direnişi

sırasında sesini duyuran ve daha fazla tanınma imkanı bulan hareket, büyük oranda genişlemiştir (Kayır, 2015: 90; Yılmaz, 2014: 175).

1980'ler, LGBTİ'lerin bir yapı içinde yer almadan bir araya geldikleri dönemlerdir. Belli örgütlenme girişimlerinden bahsedilebilmekle birlikte şu anki haliyle bir örgütlülükten söz edilemez. O dönemlerde daha çok çevreci ve anti-militarist söylemlerle faaliyet gösteren bir oluşum etrafında şekillenen örgütlülük, zamanla büyüyerek polis baskısına hedef olmuştur. Sıklaşan baskılara tepki olarak 27 Nisan 1987'de Gezi Parkı'nda toplanan bir grup aktivistin başlattığı açlık grevi, Türkiye'deki ilk örgütlü eylem olarak tarihe geçmekle sınırlı kalmamış, bu eylem büyüyerek yurt dışında manşet olmuş ve tüm dünyada tanınmıştır (Güneş, 2016: 11). Bazı girişimlerin ardından, 1990'larda kurulan LambdaİstanbuI (İstanbul) ve Kaos GL (Ankara), bir politik örgütlenme biçimi olarak faaliyete geçen ilk kuruluşlardır. Türkiye'nin ilk LGBTİ haklarını savunan yayını olan Kaos GL dergisi, 1994 tarihinden beri gündem oluşturmak ve farkındalık yaratmak konusunda büyük bir rol üstlenmektedir. İlk kez 2001 yılı 1 Mayıs'ında Kaos GL meydanlara çıkmış, eşcinseller ilk kez kendilerini gizlemeden pankart ve sloganlarıyla o meydanda bulunmuş ve ilerleyen yıllarda LGBTİ yapılanmaları savaş karşıtı ve diğer çeşitli platformlarla birlikte hareket etmeye başlamıştır. 2003 yılında LambdaİstanbuI öncülüğünde düzenlenen ilk Onur Yürüyüşü'ne katılım az olsa da, zaman içinde katılım oranı artış göstermiş ve Gezi protestolarının ardından 2013 yılında 50.000 kişiye ulaşmıştır. 2006'da ilk trans örgütlenmesi olarak Pembe Hayat, 2007'de ise İstanbul LGBTT faaliyete geçmiş, 2008'de bir grup ebeveynin öncülüğünde LİSTAG (Lambdaistanbul Aile Grubu) kurulmuş ve ilerleyen dönemde İzmir, Mersin, Diyarbakır, Eskişehir gibi illerde birçok dernek, destek grupları, aile ve öğrenci toplulukları kurulmaya devam etmiştir. Bunlardan bazıları 2011'de kurulan SPoD (Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği), 2013'de kurulan Hevi LGBTİ İnisiyatifi, 2009'da kurulan Siyah Pembe Üçgen, 2012'de kurulan KeSKeSoR Diyarbakır, 2007'de kurulan MorEl, , 2013'te kurulan Queer Adana İnisiyatifi, Kocaeli LGBTİ İnisiyatifi, Hebun LGBT (Diyarbakır), Yedi Renk LGBT (Mersin) olarak sıralanabilir (Altunpolat, 2017; Özbek, 2017; Güneş, 2016).

Türkiye'de LGBTİ aktivizm son zamanlarda bireysel haklar, toplumsal cinsiyet, nefret suçu, ayrımcılık, homofobi, tıp, psikiyatri, cinsiyet geçişi uygulamaları, aile, eğitim ve iş yaşamı, sanat, feminizm, ataerkil ve heteroseksist düşünce, queer kuram, askerlik gibi oldukça çeşitli bir tartışma alanı içinde ilerlemektedir (Özbek, 2017: 159). Hareketin gelişmeye başladığı 1990'lı yıllardan günümüze kadar haklar ve toplumsal görünürlük bakımından büyük bir ilerleme kaydedilmiş olsa da toplumda önyargılı ve homofobik tutumlar hala varlığını korumaktadır (Duyan, Gelbal, 2004).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

5.1. Amaç

Bu çalışma, iş yaşamında farklılıklar ve cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde akademisyen kadınların ayrımcılık deneyimleri, bu deneyimleri algılama biçimleri ve feminizme bakış açıları üzerinden LGBTİ+ bireylere yönelik görüş ve tutumlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

5.2. Yöntem

Çalışma, nitel araştırma tekniklerinden faydalanılarak yürütülmüştür. Nitel araştırma, insanla ilgili sorunları kendine has yöntemlerle sorgulayarak anlam kazandırma ve yorumlama süreci olarak tanımlanmaktadır (Karadağ, 2010: 54). Sayısal veri analizine dayanan nicel araştırmadan farklı olarak nitel araştırmanın amacı, insanların olaylara yükledikleri anlamları ve nitelendirmeleri tespit etmeye çalışmaktır (Özdemir, 2010: 326).

5.3. Örneklem Seçimi

Çalışmada örneklemin belirlenmesinde, çeşitliliğin sağlanması açısından amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örneklemesi esas alınmıştır. Amaçlı örneklemde katılımcılar, araştırma konusu için uygun özellikleri doğrultusunda seçilir. Maksimum çeşitlilik örneklemesi ise, nispi olarak oluşturulmuş küçük bir örneklemde, araştırılan konuya taraf olacak kişilerin çeşitliliğini maksimize ederek bu çeşitlilik içinde ortak olguları tespit etmeyi ve problemin farklı boyutlarını belirlemeyi amaçlar (Başkale, 2016). Bu doğrultuda; "toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kadınların ayrımcılık deneyimleri, feminizm ve LGBTİ+ bireylere tutumlar" gibi temaların yer aldığı bu çalışmada, konunun spesifik ve kuramsal olması sebebiyle eğitim seviyesi yüksek olan akademisyen kadınlar tercih edilmiştir. Çeşitliliğin sağlanması amacıyla farklı şehir ve üniversitelerden, yaş, statü, uzmanlık alanı ve medeni durumları bağlamında olabildiğince farklı katılımcılar seçilmeye çalışılmıştır. Örneklem, İstanbul, Tekirdağ ve Edirne illerindeki devlet ve vakıf üniversitelerinden seçilmiştir. Trakya Üniversitesi, Namık

Kemal Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Arel Üniversitesi ve Şehir Üniversitesi kapsamında yürütülen çalışmaya, uzmanlık alanları iktisadi bilimler, mimarlık, tıp, sanat tarihi, mütercim tercümanlık, psikoloji, hukuk ve çocuk gelişimi olan 25 akademisyen dahil edilmiştir. Bu katılımcılar, 5 profesör doktor, 5 doçent doktor, 8 doktor öğretim üyesi, 3 öğretim görevlisi ve 3 araştırma görevlisinden oluşmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Mesleki Unvan	Medeni Durum	Çocuk
K1	Profesör Doktor	Evli	Var
K2	Doktor Öğretim Üyesi	Evli	Var
K3	Doktor Öğretim Üyesi	Evli	Var
K4	Doktor Öğretim Üyesi	Evli	Var
K5	Profesör Doktor	Evli	Var
K6	Doçent Doktor	Evli	Var
K7	Doktor Öğretim üyesi	Evli	Yok
K8	Doçent Doktor	Evli	Var
K9	Doktor Öğretim Üyesi	Boşanmış	Yok
K10	Doktor Öğretim Üyesi	Evli	Var
K11	Doktor Öğretim Üyesi	Evli	Var
K12	Doçent Doktor	Evli	Yok
K13	Profesör Doktor	Evli	Var
K14	Profesör Doktor	Bekar	Yok
K15	Profesör Doktor	Evli	Var
K16	Doktor Öğretim Üyesi	Evli	Var
K17	Araştırma Görevlisi	Bekar	Yok
K18	Araştırma Görevlisi	Bekar	Yok
K19	Profesör Doktor	Evli	Var
K20	Doktor Öğretim Üyesi	Evli	Var
K21	Araştırma Görevlisi	Evli	Var
K22	Öğretim Görevlisi	Evli	Yok
K23	Öğretim Görevlisi	Bekar	Yok
K24	Öğretim Görevlisi	Evli	Var
K25	Öğretim Görevlisi	Evli	Yok

5.4. Verilerin Toplanması

Araştırma sırasında verilerin toplanmasında görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Bunun için araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanması aşamasında öncelikli olarak ilgili alan yazın incelenerek araştırma problemine uygun olacak şekilde üç ana tema belirlenmiştir. Bu ana temalar şu şekildedir;

- Akademisyen kadınların ayrımcılık deneyimleri
- Akademisyen kadınların cinsiyet eşitliği ve feminizm hakkındaki görüşleri
- Akademisyen kadınların LGBTİ+ bireylere yönelik görüş ve tutumları.

Belirlenen bu temalar doğrultusunda daha kapsamlı alan incelemeleri sonucunda, yapılan benzer çalışmalara ulaşılmış, her tema için farklı özellikte sorular, bu çalışmalar ışığında yeniden düzenlenerek oluşturulmuştur. Oluşturulan soru formunun geçerliğinin sağlanması açısından uzman görüşler alınarak, gerekli düzenlemeler sonucunda soru formuna son şekli verilmiştir. Görüşmeler 11.12.2019-12.03.2020 tarihleri arasında, katılımcıların belirlediği yer ve zamanda gerçekleştirilmiştir. Her katılımcıya, araştırma konusu ve gizlilik hakları hakkında yapılan ön bilgilendirmeler sonrasında onayları alınarak araştırmaya katılmaya gönüllü olan katılımcılarla görüşülmüştür. Görüşmeler, katılımcının onay vermesi koşuluyla ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Yalnızca üç katılımcı ses kaydını kabul etmemiş, bu görüşmeler, not tutularak kayıt altına alınmıştır.

5.5. Verilerin Analizi

Ses kaydı ile kayıt altına alınan veriler, öncelikle yazıya geçirilerek nitel verilere ulaşılmıştır. Verilerin analizi, betimsel analiz yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Betimsel analiz, farklı yöntemlerle elde edilen verilerin, önceden belirlenmiş olan temalar doğrultusunda sınıflandırma, özetleme ve yorumlama yoluyla analiz edilmesidir. Araştırmacı, katılımcılardan elde ettiği verileri daha etkili biçimde yansıtabilmek adına çoğunlukla doğrudan alıntılara başvurabilmektedir. Bu analiz

yönteminde asıl amaç, verilerin düzenlenmesi ve yorumlanarak okuyucuya sunulmasıdır (Karataş, 2015: 73; Özdemir, 2010: 336). Katılımcılar tarafından verilen cevaplar, araştırma soruları baz alınarak oluşturulan temalar doğrultusunda sınıflandırılarak özetlenmiştir. Katılımcıların kariyer durumları ve medeni halleri analize dahil edilmiş, böylece verilerin, statü ve evli olup olmama durumunun ayrımcılığı algılama veya feminist bilinç düzeyinde etkili olup olmadığı yönünde de yorumlanması mümkün kılınmıştır. Benzer cevaplar kategorize edilerek bir arada değerlendirilmiş ve tüm farklı görüşler ele alınarak yorumlanmış, böylece çeşitli bakış açıları okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR

6.1. Akademisyen Kadınların Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların deneyimledikleri ayrımcılıkları ve çalışma ortamında maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını tespit etmek amacıyla, katılımcılara bu aşamada üç adet soru yöneltilmiştir. Sorulardan iki tanesi, katılımcıların direkt olarak deneyimledikleri ayrımcı tutumları belirlemeye yönelik olup, üçüncü soru ise çalışma ortamındaki rahatsız edici kalıplaşmış toplumsal cinsiyet yargılarına yönelik söylemleri tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Tablo 2. Akademisyen Kadınların Ayrımcı Tutumlara Maruz Kalma Oranı

Ayrımcılığa Maruz Kalma Durumu		**Toplumsal Cinsiyet Söylemlerine Maruz Kalma Durumu**	
Maruz Kaldım	Kalmadım	Maruz Kaldım	Kalmadım
18	7	17	8

Tablo 2'de görüldüğü gibi, katılımcıların büyük bir kısmı direkt maruz kalınan ve algılanan ayrımcı tutumların çalışma ortamında var olduğunu belirtmişlerdir. Aşağıda bu bulgulara daha ayrıntılı yer verilecektir.

6.1.1. Direkt Deneyimlenen Ayrımcılıklara İlişkin Bulgular

Akademisyen kadınların çalışma yaşamında bizzat deneyimledikleri sorunlara yönelik *"Çalışma yaşamında cinsiyetiniz dolayısıyla ne tür zorluklar yaşadınız?"* ve "İş *arkadaşınız veya yöneticiniz tarafından ayrımcılığı ifade eden davranışlara maruz kaldınız mı?"* sorularına verilen cevaplar, katılımcıların büyük bir kısmının ayrımcılık içeren davranışlara maruz kaldığını göstermektedir. Bu sorulara verilen cevaplar içerisinde farklı katılımcılar tarafından tekrarlanan bazı olgular tespit edilmiştir.

Tablo 3. Ayrımcılık Deneyimlerine Dair Tekrarlanan Cevaplar

Sıkça tekrarlanan cevaplar	*Tekrar sayısı*
Yükselme zorluğu	4
Kadın yöneticilerin az sayıda oluşu	6
Anne-eş-akademisyen rol çatışması	4
Erkek yöneticilerin erkeklerle çalışmayı tercih etmesi	3
Öğrenciler üzerinde otorite kurma zorluğu	6
Toplantılarda sözünü dinletememe	2
Giyimine karışılması	4

Katılımcıların büyük çoğunluğunun, akademide kadınların yükselmesinin zor olduğu ve genel anlamda kadın yöneticilerin oldukça az olduğuna vurgu yaptığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili ifadelerinden bazıları şöyledir:

"Örneğin şu an rektör yardımcılarımızdan hiçbirinin kadın olmaması veya hiçbir zaman bizim üniversitede bir kadın rektörün olmaması genel olarak hemcinslerime yönelik bir ayrımcılık olarak düşünmeme neden oldu." [K1]

"Cinsiyetim dolayısıyla… Daha gençken asistan olduğum dönemlerde akademik hayatta kadın olduğum için herhangi bir ayrıma maruz kalmadım. Ama yaş ilerliyor, makam ilerliyor, akademik kariyer ilerliyor, kadınlarda daha az ilerliyor ne yazık ki." [K10]

"Daha önce çalıştığım kurumlarda bir yere müdür falan geldiğinde bunun arkasında başka şey arıyorlar yani. Senin kaç tane makale yazdığın, alanda kaç tane atıf aldığın, ne kadar tanınır olduğun, ne kadar becerikli olduğunla değil, acaba üstlerinle farklı bir ilişkin mi var gibi şeyler sorgulanıyordu yani. Erkekler bir noktaya geldiklerinde bu onların başarıları olabiliyor ama kadınlar bir noktaya geldiklerinde acaba farklı yollardan mı elde etti gibi hoş olmayan şeyler gündeme gelebiliyor. Bu bahsettiğim olay 5-6 yıl öncesiydi bu kurumda karşılaşmadım böyle bir şeyle ama aklıma kazınmış bir örnektir bu, çok yaraladığı için beni." [K12]

"Ben belirli bir süre sonra başladım kariyerime. Yani 2010 mezunuyum, 2015 yılına kadar avukatlık yaptım, yaşım 27 filandı başladığımda. O dönemde işte yüksek lisans için mülakata giriyorsunuz, o zaman şey demişlerdi: bu yaştan sonra, bir de kadın! Hepsi erkek jüriydi zaten. Yani bu yaştan sonra evlenecek, çocuk büyütecek gözlemleriyle baktıkları için mesela o çok şeydi benim için. Bu yaştan sonra neden böyle bir yola girdiniz? Evli misiniz bekar mısınız sorusu çok yöneltiliyordu mesela. Erkeklere kimse evli misiniz diye sormamış ama kadınlara genellikle soruluyor. Böyle bir algı var. Burada da mesela düşündüğümüz zaman yöneticilerin büyük çoğunluğu erkek. Kadınlar bir kişi, iki kişi." [K23]

"Toplum olarak, istediği kadar okumuş olsunlar, çok eril bir zihniyete sahipler. Çevremizde çalıştığımız erkekler özellikle. Dolayısıyla nasıl şeyler oluyor, örneğin erkek hocalar bazen çalıştığınız alanları küçük görebiliyorlar. Akademide çoğu zaman erkeklerin belli pozisyona gelmesi, işte bir şeylere müdür olması, birimlere müdür olması gibi şeylerle karşılaşıyoruz." [K7]

"Evet. Ben yaşamadım ama genel olarak akademide örnek verebilirim. Örneğin üç rektör yardımcısı var, üçü de erkek. Yani toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görüyorum ben bu açıdan. Mesela on iki fakülte var, dört dekan kadın. Toplumsal cinsiyet açısından bir eşitsizlik olduğunu düşünüyorum. Öğretim üyelerinin ben hem nitelik hem de nicelik olarak eşitliğe sahip olduğunu düşünüyorum ama yönetim kademelerinde daha düşük olması kadınlara yönelik bir ayrımcılığın, negatif bir algının olduğunu gösteriyor. Tepedeki erkekler kadın yöneticiyi tercih etmiyorlar." [K3]

Çalışma yaşamında karşılaşılan sorunlarla ilgili ulaşılan bulgulardan bir diğeri ise erkek yöneticilerin veya erkek hocaların kadınlarla çalışmayı tercih etmemesi yönündedir. Bu durumla ilgili bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

"Erkek olan hocalar biraz daha erkek asistanlara erkek doktorlara daha ılımlı bakıyorlardı kadınlara göre. Yani kadın hocalar ya da kadın yöneticilerden değil ama erkek yöneticilerden erkek hocalardan biraz daha erkeklerin bir adım önde olduğunu düşünüyorum. Daha avantajlı olduğunu düşünüyorum." [K2]

"Asistan olduğum dönemlerde çok fazla büyük bir zorluk görmedim ama akademik hayatta ilerlemeye başladıkça idari görevlerde kadın olduğundan dolayı daha fazla çalışılmak istenmediğini duyuyorum. Şu şekilde: "ama bu rektör kadınlarla çalışmaz, ama bu rektör bir kadını dekan yapmaz, ama bu rektör ya da bu müdür grubunda çok fazla kadın çalıştırmaz" şeklinde duyuyorum." [K10]

"Cinsiyete dayalı olarak mesela ilk asistanlığa başladığımda, öğretim üyesi yetiştirme programıyla sisteme katıldığım için ve kadın olduğum için beni istemedi farkındaydım. Çünkü erkek bir asistan istiyordu. Kadın olduğunda önyargıları vardı, bunu dolaylı yoldan ifade ettiğinin de farkındaydım. Onun için zorluklar yaşadım… Okula giderken elbise giymedim, makyaj yapmadım, saçımı kısa tuttum, benimle irtibatı koparmasın diye. Çünkü asistan olduğunuzda hoca sizden koptuğunda hiçbir şey yapamazsınız, sizi yetiştirmesi gerekiyor. O nedenle diğer meslektaşlarım kadar rahat değildim. Bunu söyleyebilirim. Yine bölüm başkanım aynı şekilde kadından bir iş beklemesi çok zordu. Yani kadın yapamaz, erkek olsa daha rahattı gibi böyle dolaylı olarak ifade ediyordu. Özellikle evlenmem, hamile kalmam gibi ona korkunç gelecekti büyük ihtimalle." [K22]

Yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bir diğer ayrımcılık türü ise, öğrenciler tarafından uygulanan ayrımcı muamelelerdir. Katılımcılar, özellikle erkek öğrencilerin kendilerini ciddiye almadıklarını, zaman zaman bakışlarıyla rahatsız ettiklerini ve kadın olmanın öğrenciler üzerinde otorite kurmayı zorlaştırdığını dile getirmişlerdir. Ayrıca toplantılarda da sözlerinin dikkate alınmadığını ve sözünün kesildiğini belirtenler de vardır. Bu konuya ilişkin ifadeler ise şu şekildedir;

"…Bununla birlikte öğrenciler boyutunu da değerlendirdiğimizde bir erkek hocaya yaklaşımın bir kadın hocaya yaklaşımdan çok daha farklı olduğunu görüyorum. Eğer genç bir kadın hocaysanız bunlar çok daha zorlaşıyor. Yani sınırları zorlamaya çalışıyor öğrenciler. Dolayısıyla kadın hoca olarak her zaman çok taf durmanız gerekiyor. Çok sıkı, çok net durmanız gerekiyor. Ama bu toplumdaki eril zihniyeti kanser gibi her yere yayılmış, her yerde görüyorsunuz. Dolayısıyla akademi de, eğitim düzeyi ne kadar yüksek bir güruh olsa da bunu yaşadığımız bir alan." [K7]

"Sadece gözleriyle bile rahatsız eden insanlar olabiliyor. Bazen öğrenciler mesela etek giydiğimizde özellikle bakabiliyorlar. Rahatsız edici olabiliyor. Böyle genel olarak şeyi hissedebiliyorum bazen." [17]

"Yani meslek hayatım, aslında akademisyenlik olduğu için, 5 yıldır da araştırma görevlisiyim, bu süreçte özellikle erkek öğrencilerden gelen bazı kadın olmamız, belki fiziki olarak güçsüz olmamızdan kaynaklı olarak bir lakayıtlık. Bu şey değil, cinsiyetten dolayı bir rahat davranış değil de daha böyle süresi bittiğinde almak istediğimizde elimizi itme tavrı vs. o tarz şeylerle karşılaşıyoruz. Ama bunu ben daha çok erkeklerden ziyade kadın öğrencilerimizde de hissediyorum. Daha bir üstünlük kurmak adına daha şey tavırlara giriyorlar: daha sürem var! Yapamazsınız. Alamazsınız. Daha üstten bir tavır." [K18]

"Kadın hoca olduğum için öğrencilerin erkek hocaları daha ciddiye aldığını düşünüyorum. Ataerkil bir toplumdan geldiğimiz için onların düşüncelerine daha önem verdiklerini düşünüyorum." [K24]

"Şimdi bizim mesleğimiz biraz daha sınıfa girdiğinde hakimiyet kurmayı gerektiren bir meslek olduğu için hem kadın olmak, biraz daha duygusal olduğu düşünülmesi, biraz da benim fiziki özelliklerimin minyon olması, öğrenciler tarafından ilk etapta kolay lokma gözüyle bakılmasına sebep oldu. Bir erkek olduğunda sınıfa hitap şekli, hakimiyet kurmaya daha elverişli oluyor." [K25]

"Mesela yani genellikle kadın olduğum için sözüm daha az dinleniyor. Öğrencilerle ilgili sıkıntılar da oluyor. Otorite kurmak öğrenciler üzerinde biraz daha zor oluyor. Herhangi bir toplantıda söz alıp konuştuğum zaman o kadar dikkate alınmayabiliyor yani alınmayacağını düşünüyorsun en başta." [9]

"Genellikle de böyle şey gözüyle bakıyorlar toplantılarda filan kadınlar bir konuya ilişkin taleplerini dile getirdikleri zaman, erkeklere verilen cevaplarla kadınlara verilen cevaplar arasında ben çok fark olduğunu düşünüyorum. Kadınlara şu gözle bakılıyor, bu işi yapmak istemiyorsunuz gibi. Mesela bir erkek sonuna kadar dinleniyor ama bir kadının sürekli sözü kesiliyor." [23]

Verilerin incelenmesi sonucu elde edilen bulgulardan bir tanesi de kadın akademisyenlerin giyim kuşamına karışılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar, gerek kendilerinin, gerek çevrelerindeki kadın akademisyenlerin giyim tarzlarına yönelik müdahale veya imalara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin ifadeler şu şekildedir;

"Maruz kalanları biliyorum mesela giyim kuşamı nedeniyle eleştirilenleri biliyorum. Ama bana direkt böyle bir eleştiri yöneltilmedi. Mesela tırnaklarının uzun ya da ojeli olması dolayısıyla eleştirilen asistan arkadaşları biliyorum ama bana tabi bizim bölümde, benim amirim tarafından böyle bir şey gerçekleştirilmedi. Ama hani bu olmuyor anlamına gelmiyor tabi." [K9]

"İşte bu bluzu giyerek neyi ifade ediyorsun bana gibi. Şimdi bunu bir erkeğe bu renk gömlek giyerek bana ne demek istiyorsun denmez bir erkeğe ama bir kadına, meslektaşına bunu diyebiliyor. Yani bu ayrımcılık değil, başka bir şey değil, her şeye girebilir bence. Oluyor. Ne yazık ki erkekler tarafından oluyor." [K10]

"Kadını ahlakıyla vurma… anlatabiliyor muyum? Ahlaksızlıkla itham etme. Konu o değil mesela, yönetimdesiniz, yaptığınız bir şey görüşlerine uymadığında bu nasıl bir şeydir deyince diğeri de ona ahlaksızlıktır diyebiliyor. Kadınları ahlaki yönlerden -konuyla ilgili olmasa da- dış görünüşünden, giyim tarzından birçok şeyden vurmaya çalışabiliyorlar. Yönetim hayatında özellikle." [K13]

"Mesela çok güzel giyindiğimde, kendimi güzel hissetmek istediğimde, işte kadın akademisyen dediğin salaş giyinirmiş, çirkin olurmuş, ben TRT spikeri gibi giyinmişim gibi yorumlarla karşılaşıyorum." [K12]

Akademisyenlerin ayrımcılığı hissettiği bir diğer nokta ise özel alandaki rolleriyle akademisyen rollerinin çatışmasıdır. Bu konudaki tanıklıklar ise şöyledir:

"Tabi bir kadın akademisyenin yükselmesi bir erkeğe göre daha zor oluyor birçok anlamda. Bir kere eşitlik yok zaten. Şey anlamında söylüyorum, bir kadın akademisyen hem evde hem iş yerinde çalışmak zorunda. Aynı zamanda çocuğu varsa onun sorumluluklarını da üstlenmek zorunda. Ama gözlemlediğim kadarıyla erkek akademisyenlerde aynı durumlar söz konusu değil. Fakültemizden de birçok

örnek verebilirim bu konuda. Yani biz 3'te 4'te çıkıp çocuğu kreşten almak durumunda kalırken onlar 6ya kadar makale çalışıp 6dan sonra spora gidip 7de eve gelip yemek yiyip 8le 9 arasında uyuyup kendilerini güncelleyip 10da da sevdikleri dizileri izleyebilirken, kadın bu süreçte yemek yapma gibi şeylerle dolayısıyla daha fazla iş yüküyle bir aradayız. Ama bütün bunlar görünmez olup genelde daha az çalışıyor gibi bir algı var akademisyenler arasında." [K12]

"Yani kadın olmamdan dolayı olabilir mi bilmiyorum ama evet bir kere bölüm başkanıyla, oğlumun engelli olduğunu dile getirerek benim bir görevi reddetmem ve bu nedenle reddetmemin üzerine gelişen bir şey bu. Onun engelli durumunu öne sürerek benim bu görevi reddettiğimi dilekçeyle dile getirdiğini hatırlıyorum. Tabi hani anne olmanın da belki burada anne- kadın rolünün de etkisi vardı." [K1]

"Akademik kariyer kadınlarda daha az ilerliyor ne yazık ki. Çok fazla sosyal sorumluluklar, çok fazla toplumsal sorumluluklar, çok fazla aile sorumlulukları üzerime yıkılıyor. En çok bunlardan ben muzdaribim. Yetişemiyorum. Hem yükseleceğim, hem de toplumun bana verdiği bu görevleri de ihmal etmeyeceğim. İşte ne bileyim anne olmak, işte ne bileyim iş yerinde kadın olmak, hani daha terbiyeli davran, kavga çıkarma, daha alttan al, amirine saygı göster, işte bir makam talep etme… bunları yaşadık. Yaşıyorum da." [K10]

"Aile zorlukları yaşanabilir, ben yaşandığı düşünüyorum. Çünkü şey akademisyenlikle biraz evde de çalışmak gerekiyor ya da diğer ilişkileri de kurgulamam gerekiyor. Eve misafir gelecekse, çocuk bakımı, gece uyanma vesaire konularda zor olduğunu düşünüyorum." [K11]

Bu ifadelerin dışında katılımcılardan iki tanesi, meslek hayatlarında hemcinsleri tarafından daha fazla zorluk yaşadığını belirtmişler, erkek meslektaşları tarafından herhangi bir ayrımcı tutuma hedef olmadıklarını ifade etmişlerdir:

"Bazen kadınlar, kadın kadının kurdu mudur diye bir cümle var, onu geçen gün düşünmüştüm tesadüfen. Bazen kadınlarla ilgili tuhaf şeyler algıladığım olmuştur. Yani o mesleki kıskançlık ya da başka anlamda kıskançlık türü şeyleri

dürüst davranmak gerekirse algıladığım olmuştur ama onun dışında başka ciddi bir şey yaşamadım yani bir şey gelmiyor aklıma." [K11]

"Bir kadın olarak erkek yöneticilerle daha iyi anlaştığımı fark ediyorum. Kadın kadını anlamakta zorluk çekiyor bence bizim ülkemizde. Kadın kadına daha çok zorluk çektiriyor. En basit örneğini vereceğim. Erkek yöneticiniz olsa, siz bir kadın olarak regl döneminden geçseniz ve bundan dolayı sağlık problemi yaşasanız, derse giremeyecek durumda olsanız bunu erkek yöneticiyle paylaştığınızda erkek yöneticinin size anlayış göstermesi daha kolay. Ama kadın yöneticiyle paylaştığınızda 'aynı süreçleri ben de yaşıyorum, idare edebiliyorum' gibi bir karşılık bulabiliyorsunuz." [K25]

Son olarak katılımcılardan 7 tanesi akademik camiada herhangi bir cinsiyet ayrımcılığı yaşamadığını ifade etmiştir. Bunlardan bir tanesi çoğunlukla yurtdışında olduğundan, oradaki ortamdan kaynaklı olarak bu tür deneyim yaşamadığını, bir diğeri yine meslek hayatının büyük bir kısmını yurtdışında yaşamış olduğu için ve hiç evlenmemesinden dolayı ailevi yüklerin kendisini kısıtlamadığını, bu nedenle daha rahat ilerlediğini, diğerleri ise genel olarak bölümlerinden kaynaklı olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir.

6.1.2. Akademide Hissedilen Cinsiyet Kalıp Yargılarına Ait Bulgular

Akademide toplumsal cinsiyete dair kalıp yargıların var olup olmadığı, bunların kadın akademisyenler tarafından ne şekilde algılandığı, hangi söylem ve uygulamalarla ifade edildiğini belirlemek üzere katılımcılara "Çalışma ortamında kalıplaşmış toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının hakim olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan 17 tanesi cinsiyet kalıp yargılarının bulunduğunu ifade etmiş, bazıları bunları zaman zaman hissettiğini fakat örneklendirecek bir olay hatırlamadıklarını söylemekle beraber bazı katılımcılar maruz kaldıkları bu tür söylemleri dile getirmişlerdir.

Tablo 4. Maruz Kalınan Cinsiyet Kalıp Yargılarına Dair Cevaplar

Tekrarlanan Cevaplar	***Tekrar Sayısı***
Kadınlar akademisyenlik yapamaz/ başarılı olamaz	3
Evli/bekar/boşanmış kadın ayrımı	3
Kadın yöneticilik yapamaz	2
Çocuğu olan anne ve çocuğu olmayan kadın ayrımı	2
Kadınlar alışveriş yapar	2
Kadınlar işine vakit ayıramaz	2

Tablo 4'e bakıldığında, katılımcılardan alınan cevapların çoğunluğu, kadınların akademisyenlik veya yöneticilik yapamayacağı, işlerine yeterince vakit ayıramayacağı yönünde algılar olduğunu göstermektedir.

"Evet yani burada da kalıplaşmış yargılar var tabi. Özellikle burada da kadın yöneticiler yok. Dolayısıyla işte kadınların anne rolleri, ondan sonra eş rolleri, bu tür yöneticilik görevlerini layıkıyla yapamayacaklarını mı düşünüyorlar ya da yeterince zaman ayıramayacaklarını mı düşünüyorlar ama bu bence bir yargı. Yani kalıplaşmış bir yargının sonucu diye düşünüyorum." [K1]

"Kendi çalışma ortamımda kadınların bu işi biraz daha zor yapabileceğiyle ilgili görüşler olabiliyor. Ama benim bölümümde genelde kadın ağırlıklı olduğu için bu baskıyı ya da hissi çok yaşamadım." [K6]

"Yani zaman zaman oluyor. Özellikle yönetici durumunda olan kadınlar için bir önyargıyla bakış oluyor. Acaba başarılı olacak mı vesaire gibi algılar oluşuyor." [K15]

"Düşünüyorum. Çünkü yine akademisyenler için bazı bireylerde şöyle gözlemler ya da söylemler oluyor: işte akademisyenler kadın olmamalı. Çok detaycıyız ya da çok farklı bir bakış açısına sahip oluyoruz ya da kadınlar biraz daha zor kişilikler olarak algılanıyor ya toplumda. Aa kuaförlük çok zor meslektir, sürekli kadınlarla uğraşıyor gibi şeylerde. Bunun gibi akademisyenler kadın olmamalıdır

gibi bir toplumsal hakim bir görüş mü bilmiyorum ama ben birkaç kişiden, bu mesleği yapan kişilerden duydum." [K18]

"Var evet. Kadınsa gider. Kadınsa bırakır. Devam etmez. Hele evliyse daha az zaman ayırır işine diye bir algı var. Hala kadın erkek eşitliği sağlanamadı. Algısal olarak böyle. Kadınsa yapamaz. Yetişemez gibi durumlar var. Benim açımdan da üniversitede evet tanık oldum, yaşadım. Erkek asistanlar daha rahattır gibi bir algı vardı. Onlar daha çok işlerine vakit ayırabilirler. İşte kadınsa daha çok evine vakit ayırmak zorundadır. Hele çocuğu varsa ya da hamileyse hiç gelemez algısı vardı açıkçası." [K22]

Katılımcılar tarafından en çok tekrarlanan cevaplardan bir diğeri, kadınların medeni durumları ve çocuğu olup olmamasına yüklenen anlamlara ilişkindir. Bu konudaki ifadeler ise şu şekildedir:

"...işte şakayla karışık, o şaka yaptığını zannediyor ama laf farklı yerlere gidiyor. İşte hükümetin kadınlara ayrımcılık yaptığını, daha ne istiyorsunuz pozitif ayrımcılık yapıyoruz size şeklinde bir lütuf... evli kadın şeklinde iş yerinde ayrımcılık yapılıyor. Mesela bir arkadaş hakkını savunuyor. Hoca bu, bizim arkadaş. İşte sana sinir yapmış evlen geçer gibi yani. Halbuki o da meslektaş, o da meslektaş. Aynı sınavlardan geçiyoruz. Kendi hakkını savunduğu gibi meslektaşının hakkını savunmasını bekleyebilir, dinleyebilir, hayır dinlemiyor. Evlen, çok sinir yapmış sana, geçer diyor. Yani bu şekilde var ne yazık ki." [K10]

"Tabi kesinlikle. Çok kesinlikle var. İşte çocuğu olan anne, çocuğu olmayan kadın hoca, çocuğu olan kadın hoca şeklinde çok kalıplaşmış şeyler var. Hani bir an evvel evde olma hali, bir an evvel eve gidip yemek hazırlama hali ve bunun böyle olması gerektiğine dair bir inanç, hem erkek tarafında hem kadın tarafında olabiliyor. Herkeste değil ama genel bir kanı var bu şekilde." [K7]

"Evet biraz. Çünkü mesela, şimdi bunu sen nasıl değerlendirirsin bilmiyorum ama mesela bir ilk işe başladığım zaman, yani akademik, araştırma görevlisi olarak başladım ben. O zaman bölüm başkanımız bir kadındı ve bana şeyi söylemişti, medeni durumunla ilgili bilgiyi kimseyle paylaşma çünkü dedikodu olur

demişti mesela boşanmış olmayla ilgili. Yani bu konuda bir uyarı aldım bir başka kadından. Hani bu cinsiyete yönelik bir ayrımcılık değil, korumacı bir tavırla bunu bana söylemişti ama aslında bu bir ayrımcılığın şeysi. Yani bir erkeğin boşanmış olması çok fazla dert edilmezken bir kadının boşanmış olması insanların dilinde farklı bir biçimde yer alır diye mesela bu konuda dikkat etmemi söylemişti" [K9]

Bu soruya verilen cevaplar sonucunda elde edilen bulgulardan bir diğeri de kadınların çok alışveriş yaptığına ve bir araya geldiklerinde bu tarz şeyler konuşacaklarına yönelik inançlardır. Bununla beraber toplantılar sırasında çay kahve servisi yapmak, titiz bir rapor hazırlamak gibi işlerin de kadın işi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

"Doğrudan şahsıma yönelik değil ama genel olarak kadınlara yönelik beni rahatsız eden söylemlerle karşılaştım. Hatta bir tanesiyle yakın zamanda karşılaştım, işte bunu çok görüyorsunuz topluma çok yerleşmiş yani. Örneğin yemekten sonra hoca arkadaşlarla, -genellikle kadın oluyorlar çünkü kadın yoğun bir bölümüz biz- kahve içtiğimizde, ooo kızlar toplanmış, kızların muhabbeti ne bu aralar falan diyorlar. Çünkü kadın kadına buluştuysan muhabbetin ya alışveriş olacak, işte blackfriday'den ne aldınız falan diyorlar. Biz akademi konuşamazmışız gibi. Beni rahatsız eden şeyler bunlar, bunları duyuyorum." [K7]

"Mesela titiz bir rapor hazırlanması gerekiyorsa erkekler bunları kadın işi olarak görüyorlar ve kadınlara paslıyorlar. Bu tarz şeyler yöneticilikte görüyorum. Yani kadın işi erkek işi kavramı var. Aynı işi yapıyoruz, aynı maaşı alıyoruz ama hissedilmeyen ve norm haline gelmiş şeyler söz konusu." [K12]

"Düşünüyorum evet. Mesela toplantılar oluyor, o oluyor bu oluyor, işte çay servis ediliyor, yemek söyleniyor mesela hep biz topluyoruz. Biz zaten genel olarak kadın asistanı çok olan bir bölümüz. Ama erkek asistanların olduğu dönemlerde de yani o görev sanki bize yüklenmiş gibi. Aslında işin kötü yanı onlar yüklemiyorlar bize. Biz otomatik olarak bunu yükleniyoruz ve o masayı biz topluyoruz mesela. O boş bardakları biz alıyoruz. Yeri geliyor, kahve yapıyoruz, hocamıza getiriyoruz ya da misafirimize getiriyoruz. Ama orada mesela X erkek şahsı da onu yapabilir ama

bu misyonu hem biz yükleniyoruz kendi kendimize, ama bir noktada da onların yüklediği bir şey. Kimse de hayır yapma demiyor, yapıyoruz yani." [K17]

6.2. Akademisyen Kadınların Cinsiyet Eşitliği ve Feminist Bilinç Düzeyi ile İlgili Bulgular

Katılımcıların cinsiyet eşitliği ile ilgili görüşleri, toplumsal cinsiyet rollerine bakış açıları ve feminizmi anlamlandırma biçimlerini tespit etmek amacıyla araştırma sorularının ikinci ana temasını oluşturan 5 adet soru yöneltilmiştir.

6.2.1. Kadınların Cinsiyet Eşitliği Görüşleri ile İlgili Bulgular

Bu aşamada katılımcılara "Evlilikte kadın-erkek ilişkisi nasıl olmalıdır?" ve "Kadın erkek eşitliği hakkında ne düşünüyorsunuz?" soruları sorulmuştur.

Tablo 5. Cinsiyet Eşitliği Konusunda Tekrarlayan Cevaplar

Tekrarlanan Cevaplar	***Tekrar Sayısı***
Evlilikte eşit görev dağılımı olmalıdır	15
Evlilikte dengeli iş bölümü olmalıdır	4
Kadın-erkek eşittir	14
Fiziksel değil, zihinsel eşitlik	2
Farklılıklar üstünlük değildir	3
Eşitsizlik özel alanda daha fazla hissediliyor	2

Elde edilen bulgular incelendiğinde katılımcıların 19'unun evlilikte eşit/dengeli bir iş bölümü olması gerektiğini net bir şekilde dile getirdiği görülmektedir. Dikkat çeken cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Çok klişe ama her şeyi paylaşmaları lazım. Ev sorumluluğunu, çocuk sorumluluğunu, gelir sorumluluğunu paylaşmaları lazım. Kadın çalışmıyorsa, işte, tamam başında kocan var, aç mısın açıkta mısın, otur kocan sana bakar şeklinde bir evlilik anlayışını ben kabul etmiyorum. Evliliğin hiçbir şekilde kadın haklarını savunduğunu düşünmüyorum. Şimdi şöyle düşünün: ben ekonomistim, ekonomi

olarak düşünün. Bir insanı 5 kuruş vermeden yarım saat çalıştırabilir misiniz? Eğitimli olmasına gerek yok, yoldan çevir bir insanı, işsiz güçsüz bile olsa de ki gel kardeşim şu bahçemi yarım saat kaz. Ne vereceksin abla der. Bir şey vermeyeceğim. Hadi yürü oradan der gider. Peki evli kadın ne yapıyor? Kahvaltıyı kadın hazırlıyor, çorbayı bile kadın ısıtıyor. Benim gözlerimin önünde olan şeyler bunlar. Ve bunlar eğitimli insanlar. Adam eve bir şey alarak gelmeyi beceremiyor. Açıyor telefonu diyor ki, iyilik yaptığını zannediyor halbuki müthiş bir baskı. Eve geliyorum ne alayım? Ya bu hayatı paylaşacaksın. Sabah çıkarken ne eksikti, onu alacaksın işte. Kadını meşgul etme. Kadının zaten bir yığın işi var. Kadına bulaşık yıkattırıyor, ütü yaptırıyor, para yok. Sosyal sigortası yok. Kadına çocuk baktırıyor, aşçılık yaptırıyor, gündelikçilik yaptırıyor para yok. O yüzden ben evliliğin kadın haklarını koruduğunu, toplum içinde kadını yükselttiğini düşünmüyorum. Evlilik kadının gönül rızasıyla bir adama hizmetçilik yapmasıdır." [K10]

"Bence eşitlik olmalı. İnsanlar birbirleriyle neyi sevip neyi sevmediklerini paylaşmalılar. Ben mesela ütü yapmayı sevmem eşim yapar. Ama süpürmeyi sevmem, eşim süpürür ben silerim. Bu şekilde paylaşmalılar. Ama günümüzde bu böyle değil. Bunu kadın akademisyenler arasında da görüyorum. Mesela evlenen kadın arkadaşlarım annesine giderken eşinden izin alıyor falan. Bu tarz şeyleri duyuyorum ve çok şaşırıyorum hele akademisyenler arasında. İşte anneme giderken eşim yalnız gitmeme izin verdi diyor, bu beni çok mesela rahatsız ediyor. Ben eşime bu akşam anneme gidiyorum haberin olsun, sen ne yapacaksın diye soruyorum." [K12]

"Bence her şey ortak olmalı. Zaten benim evliliğimde de öyle. Yani mesela benim eşim her şeyi yapıyor iş olarak. Biz biraz değişik de bir aileyiz, benim eşim çalışmıyor. Ben çalışıyorum. Biz biraz aile yapısı olarak da Avrupa'da sık karşılaşabileceğiniz bir durum ama Türkiye'de nadir karşılaşılabilecek bir aile yapım var. Yani klasik evlilik tarzında kadının görevleri şunlardır, erkeğin görevleri şunlardır diye bir ayrımın olmaması gerektiğini düşünüyorum evlilikte de." [K20]

"Bununla ilgili hatta dün bir tweet atmıştım. Ankara'da kamuda çalışan kadınların talepleri varmış işte kadınların mesaisi üç buçukta bitsin, çünkü biz eve

gidiyoruz, yemek yapıyoruz, temizlik, evle uğraşıyoruz bir de çocuğumuza eşimize vakit ayıramıyoruz gibi birisi böyle bir talepte bulunmuştu. Ben de onun üstüne şöyle bir cümle kurmuştum ve fikrim de bu. O zaman kendinize hayatınızı paylaşabileceğiniz, her alanda, ev işinin kadına ait olmadığını bilen ve bunun bilincinde sizinle beraber olan bir adam bulun madem. Bütün işlerin eşit olması gerekiyor. Baştan sona her şey. Çocuk, temizlik, yemek, o, bu, şu. Tamam yemek yapmayı bilmek zorunda değil insanlar. Ben de dahilim buna. Ben de bilmeyebilirim ama mümkün olduğunca onun ihtiyacı olduğunda ben yardım edebilmeliyim, ben yeri geldiğinde duvarı delip asılacak bir şey varsa asmalıyım, musluk bozulduğunda tamir edebilmeliyim. O yeri geldiğinde biliyorsa yemek yapmalı, temizlik yapmalı yani her şeyi beraber yapmalıyız. Çünkü artık hiç kimsenin vakti yok böyle şeylere yani." [K17]

Bunlar dışında bazı katılımcılar, "yardım etmeli, sofrayı kurmalı" gibi daha ılımlı cevaplar vermişlerdir:

"Yani hiç böyle bir yeteneği yoksa yaptığı yemek de yenmiyorsa o işe de illa da görev dağılımı, evet o yapıyor ben de yapmalıyım diyerek girmenin de bir anlamı yok. Ya da ne bileyim yemek yapmayabilir ama masayı hazırlasın gibi." [K4]

Katılımcıların genel anlamda kadın-erkek eşitliği kavramı ile ilgili bazı görüşleri ise şöyledir:

"Bunu istatistik çok güzel özetlemiş. Bir istatistik hocası olarak cinsiyet sınıflayıcı ölçek, birimler arası üstünlük olmadığını söylüyor bize. Sınıflayıcı ölçme düzeyi diyoruz biz ona. Anketlerde karşılaştığımız cinsiyet sorusunu 1-2 diye kodlayıp hiçbir matematiksel işlem, yani üstünlük göstermeden birbirlerine eşit olarak değerlendiriyoruz. Dolayısıyla kadın-erkek üstünlüğü diye bir şey yoktur, eşittir." [K15]

"Yani ben tabi insan hakları çalışan biri olarak her konuda eşitliği savunuyorum. Sadece kadın erkek değil tüm toplumsal cinsiyet dışındaki tüm bireyler için eşitlik anlayışına sahibim." [K1]

"Kadınla erkeğin hem eşit hem de eşit olmadığını düşünüyorum. Zaten eşitlik kavramının tartışılmaması gerektiğini düşünüyorum. İkisinin de güçlü ve zayıf yönleri var. Ama bu demek değil ki biri diğerinden daha üstün ya da daha değerli. Eşitlikten ziyade adaletin önemli olduğunu düşünüyorum. Ben öğrencilere de eşit davranmıyorum mesela. Çalışan öğrenci tabi ki de daha fazla not almalı. Aynı şekilde kadın erkek de adil olmalı." [K14]

"Ben genel anlamda eşitliği savunuyorum öyle diyebilirim. Çok detaya girmeyeyim ama kadınla erkek birebir eşit değil zaten eşitliğin iddiası ve savunusu böyle bir eşitlik değil yani ben o boyda olmalıyım, o kiloda olmalıyım, onunla aynı işlevleri görmeliyim şeklinde bir eşitlik değil, daha çok adaletli bir insanlıkla ilgili, hem iş bölümü hem duygudaşlık eşitliği. Yani ben şeyin yapay olduğunu düşünüyorum, kadınlarla erkeklerin daha duygusal, daha saldırgan, daha hassaslık gibi söylenen şeylerin daha çok onlara verilen, yüklenen, yani yetiştirilme sürecinde onlara atfedilen taleplerden kaynakladığını düşünüyorum. Öğrenmeyle elde ediyoruz bunların çoğunu. Tabi ki bir altyapısı da var. Yani bir genetikten gelen bir altyapı var. Ama bunun bir eşitsizliğe neden olması bizim ona izin verip vermememizle alakalı. Dolayısıyla biz toplumsal düzende erkekleri ve kadınları farklı biçimlerde kontrol edip, bir cinse belli hakları tanıyıp belli bir cinse o hakları tanımıyorsak veya onları hoş görmüyorsak o zaman tabi ki o farkı biz yaratmış oluyoruz." [K9]

"Kadın erkek eşit değildir, kadın hakları ve erkek hakları eşittir diye düşünüyorum. Benim çokça takıldığım, derslerde de üstünde basa basa durduğum bir nokta. Bu tüm dünyada kadınlar ve erkekler haklar bakımından eşittir çünkü ikisi de bir bireydir. Yoksa kadın ve erkek eşit değildir. Eşit olsaydı zaten kadın ve erkek diye ayırmazdık biz onları. Dolayısıyla sahip oldukları haklar, bu hakları kullanma biçimleri, toplumdaki rolleri bakımından bir erkeğin yaptığı her işi kadın, bir kadının yaptığı her işi erkek yapabilir. Ama tabi ki fiziksel koşullar bakımından bazı şeyleri yapamamak mümkün. Doğum gibi mesela. Ama bunun hukuki bakımdan birey bakımından farklılaştırılmaması gerektiğini düşünüyorum." [K25]

"Kadın erkek eşitliği olmalı. Kadın erkek eşitliğinden şöyle anlıyor erkekler, hadi o zaman beni yık da görelim. Kadın erkek eşitliği beyinsel, düşünsel eşitliktir.

Hayatı ortak yaşamaktır. Deve güreşi yapalım da erkeği yenelim anlamına gelmez. Biz iki farklı biyoloji olduğunun farkındayız. Erkek biyolojik yapı farklıdır, kadın biyolojik yapı farklıdır. Erkek doğuramaz. Bunu biz biliyoruz zaten. Biyolojik olarak farklı olduğumuzu biliyoruz. Biz düşünsel ve insansal eşitlikten bahsediyoruz. Doğduğunuz andan itibaren eşitsiniz." [K10]

Bunlardan farklı olarak katılımcılardan biri kadının daha güçlü olduğunu, bir tanesi ise erkeğin daha üstün olduğunu ifade etmiştir:

"Çok eşit değil. Bence kadınlar daha güçlü. Ben bir anneyim, çalışıyorum. Ev işleri ve çocuklara zaman ayırıyorum. Evin yükü çoğunlukla %100 bende. Ben olmasam hiçbir şey yapamaz. O yüzden bence kadın daha güçlü." [K8]

"Ben kadınla erkeklerin eşit olabileceğini de düşünmüyorum açıkçası. Hani birçok şeyi ben yapamam. Mesela araba kullanamam. Eşim gibi araba kullanamam. Ya da eşim gibi kuvvetli değilim. Yani bence kadın erkek eşit değil." [K8]

6.2.2. Toplumsal Cinsiyet Rolleri Hakkındaki Görüşleri ile İlgili Bulgular

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla 2 soru yöneltilmiştir. *"Sizce toplumda kadınlar ve erkekler için belli roller ve kurallar var mıdır? Varsa nelerdir?"* sorusuna gelen yanıtlar çoğunlukla cinsiyet bağlamında herhangi bir rol olmaması gerektiği şeklindedir. 19 katılımcı toplumsal cinsiyet rollerini kabul etmediğini, herkesin her işi yapabileceğini dile getirmiştir. Birkaçı yalnızca anne- baba rollerine ve ikili ilişkilerdeki karşılıklı saygıya vurgu yapmıştır. Elde edilen verilerden bazıları şöyledir:

"Erkekler daha kibar ve nazik olmalı. Onun dışında… Mesela araba bozulduysa ben değil de erkek yapacak tabi ki. Ama bu cinsiyetle ilgili değil. Onlar daha ilgili oldukları için yani. Kim neyi daha iyi yapıyorsa onu yapmalı. Bazı erkekler mesela yemeği çok iyi yapıyor. Ortak hayat. Ama ben tek yaşadığım için birçok işi kendi başıma yapabiliyorum mecbur olduğum için. Mesela şu peteği söker geri takarım. Kadın böyle işler yapamaz diye bir şey yok. Bir gün yolda kaldığımda

arabayı açıp yapmaya çalışmıştım. Ha yapamadım, usta çağırdım sonra ama denedim, yapılabilir de." [K14]

"Toplumsal cinsiyet… işte şunu yapmalı, bunu yapmalı, kadın sadece bulaşık yıkar, mutfakla kadın ilgilenir gibi bir şey bir kere toplumsal açıdan bizi yıkan görüş. Onun için öyle bir şeye katılamıyorum. İşte araba bozulduysa sadece erkek ilgilenmeli, bu da yanlış. O an kimin yapabilecek durumu varsa o yapmalı. Tarafların ikisi de birbirine destek vermeli. Mutfağa sadece kadın girer, erkek girer, böyle bir şey yanlış bir bakış açısı." [K22]

"Roller ve kurallar değil de eğer bir aileyse erkek baba gibi, kadın anne gibi davranmalı veya davranıyor zaten. Ama sonuçta bir erkek ütü yapmayacak diye bir şey yok. Kurallar ve roller derken aslında çok katı kurallar yok bence yani herkes her şeyi yapabilmeli." [K6]

Bu görüşlere ek olarak katılımcılardan ikisi toplum tarafından dayatılan görevleri içselleştirme sonucu cinsiyet rollerini kabullendiğini ve o rollere göre davrandığını belirtmiştir:

"Yani toplumun biçtiği roller var. Bunu istesek de istemesek de, kabul etmesek de bazen bunları yapmak zorunda kalıyoruz. Çünkü bilinçaltımız bundan etkilenmiş. Kendimizi yapmakla yükümlü gibi hissediyoruz. Ama mesela çocuk noktasında biraz kafamda roller biçiyorum. Bir çift çocuk yapmaya karar verdikten sonra o çocuğun büyütülmesi, yetiştirilmesi noktasında sanırım en önemli işlevi yine anne görüyor. Yani evet pek çok şeyi baba da yapabilir. Baba yapamaz manasında söylemiyorum bunu. Ama sanki o çocuğun toplumda iyi bir birey olması, saygı sevgi ölçütlerinin belirlenmesinde annelerin rolü daha fazla ve sanki daha rol almalılar gibi hissediyorum. Ya da toplumsal ilişkilerde. İlişkilerin dengelenmesinde kadının rolü daha fazla. Sanki bizim yapımıza daha uygunmuş gibi geliyor. Onun dışında bir fark yok ya. Onların yaptığı her şeyi ben de yaparım yani." [K25]

"Şöyle, aslında yine dediğim gibi kadınlar artık o görev dağılımını o eşitsizliği içselleştirdik, o içselleştirmemiz sonucu, herkese görev biçiyoruz. İşte erkek sadece ne yapar, işte alışverişi yapar, birtakım yerlere götürür ya da erkek

sofrayı toplamaya yardım eder, yemek yapmaz, yardım eder, bir tabak kaldırır gibi. Şu şekilde düşündüğümüzü düşünüyorum: rollere böldüğümüzü düşünüyorum. O kalıpları değiştiremeyeceğimizi düşündüğümüzden dolayı, ben kendim değiştiremeyeceğimi düşündüğüm için kabullenip rollere böldüğümü düşünüyorum. Birçok şeyi kendim yapıyorum. En azından o rollere uygun davranmaya çalışıyorum." [K11]

25. ve 11. katılımcıların ifadelerinin içselleştirme sonucu kabullenme noktasında benzer olduğu görülmektedir. Bir diğer görüş ise şöyledir:

"Bence yok. Ama ben şeyi düşünüyorum. Bazı işleri gerçekten erkekler bizden daha iyi yapıyor genel olarak. Bizim psikolojik açımızdan da kadınların… Çok temelde, biraz erkekleri daha üstün görüyorum." [K21]

6.2.3. Feminist Bilinç Düzeyi ile İlgili Bulgular

Akademisyen kadınların cinsiyet eşitliğine bakışına ek olarak feminizme bakışı, feminizmi nasıl anlamlandırdıkları ve kendilerini bu görüşe ne kadar yakın hissettiklerini anlamak için *"Feminizm size ne ifade ediyor?"* ve hemen ardından *"kendinizi feminist olarak tanımlar mısınız?"* sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 6. Feminizme Bakış Açısı Konusunda Tekrar Eden Cevaplar

Tekrar Eden Cevaplar	***Tekrar Sayısı***
Feminizm; kadının üstünlüğü/erkek karşıtlığı	2
Feminizm; kadın haklarının savunulması	5
Feminizm eşitliktir	4
Kendimi feminist olarak tanımlarım	8
Kadın erkek zaten eşit olmalı, bu kavram olmamalı	2
Soft/ ılımlı/esnek feministim	4
Cinsiyetin ötesinde özgürlükçü/ hümanistim	3
Kendimi tanımlarla sınırlamam	3
Kendimi feminist olarak tanımlamam	2
Bir çabam olmadığı için feministim diyemem	3

Feminizmi kadın hakları savunusu veya eşitlik şeklinde tanımlayanların ifadelerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

"Feminizm çok okuma yaptığım bir şeydi özellikle genç, gelişme dönemlerimde. Feminizm, bence kadın hakkından ziyade kadınla erkeğin eşitliği. Yani eşitlik ve özgürlük kelimeleri ilk aklıma geliyor feminizm deyince. Bunu da ben kadın erkek diye sınıflandırmadan ziyade insan ilişkilerinden bahsediyorum. Eşit, hümanist, demokratik, insan ilişkilerinden bahsediyorum feminizm dediğimde." [K7]

"Ben feminizm dediğim zaman tam anlamıyla, erkek egemen dünyada, ataerkil bir toplumda kadınların da erkeklerle aynı derecede eşit olmasını savunan bir disiplin olarak öngörüyorum ve o yüzden de kadın-erkeğin her konuda her şekilde her yerde eşit olması." [K23]

"Yani feminizm toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılmış bir hayat ve kadına saygınlığın olduğu, erkekle her konuda ama sadece belli konularda değil, eşit tavır, eşit muamele görebildiği, aile çevresinde de toplumsal baskı açısından da, yani mahalle baskısına da uğramadan özgürlük içinde yaşayabildiği bir… ne denir? Doktrin gibi diyelim." [K1]

"Feminizm her alanda kadın erkek eşitliğini ifade ediyor benim için. Yani yanlış bilinen birtakım kavramların çok ötesinde. Kadın erkek düşmanlığı ya da kadın üstünlüğü gibi bir kavram değil. Erkekler de feminist olabilir, sadece kadınlara has bir kavram da değil, evrensel bir değer. Bir dünya görüşü. Kadın erkek eşitliğini toplumun her alanına monte etmeye çalışan bir bakış açısı." [K3]

"Şu dönemde abartılmış bir kavram. Bana şu an bunu ifade ediyor.. Çünkü feminizmi savunurken savunduğu şeyi unutup bunu bir yanlış yola saptırıyor insanlar ama feminizm benim için yine eşitliği ifade ediyor yani ben pozitif ayrımcılığa da karşıyım. Ben kadın olduğum için bir şey bana daha öncelikli olmamalı. Feminizmin bence savunduğu şey de bu ama yanlış anlaşılıyor. O yüzden tamamen eşitliği savunuyor benim için feminizm." [K17]

"Şimdi feminizmin ben biraz yanlış anlaşıldığını düşünüyorum. Her şeyde hani mesela şu an yeni revaçta; devamlı kadın söylemi var. İşte kadın diyeceksin,

bayan demeyeceksin. Ama şimdi bir de alışılagelmiş bir şey var. Bayan dedi diye yargılama boyutuna giriyorlar bazı arkadaşlar. Hani ben onun öyle olmaması gerektiğini düşünüyorum. Feminizm hakkında da kadının ön planda olması gibi bir yaklaşım var, yani olduğunu düşünüyorum feminizmde. Aslında bu nasıl diyeyim, benim zaten yaşam tarzım biraz feminizme mi uygun bilemiyorum ama bana abes gelmiyor yani hani düşündükleri şeyler. Feminizm bence kadının arka planda kalmaması, kadınla erkeğin aslında olması gereken eşitlik haklarının sağlanması düşünceleri." [K20]

Alıntılanan ifadelerden de anlaşılacağı üzere feminizmin anlaşılması, yorumlanması ve uygulanmasında birtakım yanlışlıklar olduğunu düşünen katılımcılar bulunmaktadır. Bu görüşler dışında 2 katılımcı ise feminizmi kadının üstünlüğü şeklinde, yalnızca bir kişi erkek karşıtlığı olarak tanımlamıştır:

"Erkek düşmanlığı değil ama kadının daha güçlü olduğu bir öğreti. Ezilen her kesimde feminist vardır. Aslında erkekler bizi feminist yapıyor." [K8]

"Feminizm kadının üstünlüğünü hak hukuk açısından üstün olması anlamına geliyor. Ben bunu anlıyorum." [K15]

"Feminizm benim bildiğim tamamen böyle erkeklere karşı olma gibi bir şey herhalde. Hemcinslerini çok tutma, aşırı tutma gibi geliyor bana." [K21]

Kendisini net bir şekilde feminist olarak tanımlayan 8 katılımcı bulunmakla beraber, yalnızca cinsiyet boyutuyla değil daha özgürlükçü, hümanist bir görüşe sahip olduğunu belirten 3, kendisini soft veya ılımlı feminist şeklinde tanımlayan 4 katılımcı bulunmaktadır. 2 kişi ise bu kavramın zaten temelde gereksiz olduğu, kadın erkek eşitliğinin tartışılmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu görüşlerin bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

"Ama evet kadın hakları, kadının gücü vs. bir farkındalık yaratmak için oluşan oluşumları destekliyorum. Ama çok aykırı noktalara gittiği zaman, nasıl söyleyeyim, hakikaten ortada bir gerçek varken tam tersi diye uçlara götürmenin yanlış olduğunu düşünüyorum. Ama kadın haklarını savunmak ve kadını savunmak adına… Bir noktada ben şunu da aslında normal bir düzende ilerlemiş olsak kadın

hakkını korumak diye bir şeyin bile olmaması gerektiğine inanıyorum ama maalesef ki gerekiyor. Sanki kadın kendi hakkını savunamıyormuşçasına. O noktada da evet farkındalık yaratması için bu oluşumları destekliyorum." [K18]

"Bu şekilde hak arayışı içinde evet. Tanımlayabilirim. Ama çok marjinal bir yönüm yok. Daha böyle, nasıl tanımlasam kendimi, çok feminist de değilim ben. Aa kadın hakları falan çok böyle o konuda da. Belki hiç yaşamadığım için kadın haklarıyla ilgili aşırı sorun, çok baskın görmüyorum feminizm konusunda. Ama evet feminist olarak görüyorum. Tabi ki. Hani bir feminizm algısı vardır ya, nasıl tanımlayayım, kadınlar hep ön planda olmalı, kadınlar eziliyor falan… benim öyle değil yani benim daha gerçekçi bir şeyim var. Benim tabi ki feminist bir şeyim var yani hak savunucusu, kadının kimliği vesaire bunları ortaya koymak ama bu kültürden kültüre de değişir yani kadın algısı. Kadın feminist olabilir ama evde bazen bu dengeler değişebilir, okulda değişebilir. Ben öyle bir feministim yani daha esnek bir feministim." [K13]

"Soft feminist diyebilir miyiz bana? Soft diyebiliriz yani nasıl açıklanır bilmiyorum ama… yani dediğim gibi konular değişebilir. Bazen erkek önde gidebilir bazen ben önde gidebilirim ama bunun şeyi yok bende tam bir çizgisi yok. Soft feminist diyebiliriz buna. Ama her şeye de boyun eğecek değilim onu da söyleyeyim." [K6]

"Kendimi feminist olarak tanımlar mıyım, %50 tanımlarım. Çünkü hem inandığım hem de inanmadığım yönleri olduğunu söyledim. Bir yerde kadınla ilgili bir sorun olduğunu gördüğümde de bu işin atmacası gibi atlarım üstüne yani ne olursa olsun. Ama burada üzüldüğüm bir nokta var, keşke toplumda feminizm diye bir kavram olmasaydı diye düşünüyorum. Niye, çünkü eğer bir grubun hakları ve sorunları üzerinde özellikle durmaya çalışıyorsanız o toplumda sorun olduğunu düşünürüm. Aslında herkes aynı. Yani kadın hakları feminizmi ifade ediyorsa o zaman erkek haklarının da olması lazım. Çünkü onların da bizim kadar olmasa da bir kesimin benzer sorunları yaşadığını düşünüyorum." [K5]

"Ya ben aslında çok inanmıyorum. Kesinlikle kadın erkek eşit olsun, olmalı da. Ama ben böyle çok şey anlamında kelime anlamında bakmıyorum. Hani feminizm

ne zaman çıktı da geldi? Bana göre zaten ilk çağdan beri birbirine eşit olmalı. Böyle tartışılan bir konu bile olmamalıydı bence. Bu böyle olmalıydı ve biliniyor olmalıydı her şey. O yüzden ne bileyim…" [K4]

Katılımcılardan 8 tanesi ise kendisini feminist olarak tanımlamamıştır. Üç kişi kendisini tanımlarla sınırlamaktan hoşlanmadığını, üç kişi bu konuda herhangi bir çaba veya faaliyet yürütmediği için bu ifadeden kaçındığını belirtmiş, iki kişi ise feminist bakış açısına sahip olmadığını dile getirmiştir. Kendini bir ideolojinin savunucusu olarak tanımlamak istemeyenlerin ifadeleri şu şekildedir:

"Ben kendimi feminist olarak tanımlamıyorum ama ben kendimi hiçbir şey olarak tanımlamıyorum bu bağlamda. Mesela kendimi kadın olarak da tanımladığım söylenemez. Yani bir tanım yapmak demek bir şeyin sınırlarını belirlemek demek. Ben bunu yapmaktan kendi adıma kaçınıyorum. Çünkü bu sınırların dışına çıkılabilir diye düşünüyorum. Mesela her erkeğin içinde bir kadın vardır, her kadının içinde bir erkek vardır. Dolayısıyla bir kadına sadece bir kadın demek aslında onu sadece çok dar bir anlamda tanımlamak anlamında gelebilir bu anlamda söylüyorum. Birazcık felsefeye girdik ama o bağlamda evet kendimi feminist olarak tanımlamazdım. Bana mesela çoğunlukla feminist diyorlar. Ama ben onlara diyorum ki hayır, böyle olmak durumunda değilim Feminist dediğiniz zaman bir ideoloji gerektiriyor arkasında. Ben öyle bir ideoloji, tek bir ideolojiye bağlı değilim. Normalde mesela kadın dediğin zaman nasıl bir kadınsın sorusu da gelebiliyor. Bu sefer ben kadınlık durumları içinde kendimi bir kadın olarak tanımlamak zorunda kalabilirim değil mi? Mesela seksi bir kadın, kadınsı bir kadın, erkeksi bir kadın… Nasıl bir kadın olarak tanımlıyorum kendimi? Kadın olmanın da bin bir türlü biçimi var." [K9]

"Kendimi bir gruba ait hissetmiyorum. Kendimi o şekilde sınıflandırmıyorum. Bir ırka mensup vs. bir ideolojiye mensup göremiyorum. Çünkü hiçbir ideolojinin tam olarak gereklerini yerine getirebileceğimi düşünmüyorum. Bu düşüncelerin de sonsuza kadar evrilmeden devam edebileceğini düşünmüyorum. Bu düşünceler evriliyor ama bu düşünceye sahip olanlar kendilerini bu evrime kaptırmıyor, güncellemiyor. O yüzden bu insanların düşüncelerine sahip olmamalıyım diye düşünüyorum." [K25]

Feminist bakış açısına sahip olmakla beraber bu anlamda hiçbir çalışma yapmadığı için kendini feminist olarak tanımlamayı doğru bulmayanlar da bulunmaktadır.

"Ben kendimi feminist olarak tanımlamam. Yani şöyle sonuç olarak feminizm bunun için çalışmayı da gerektiriyor yani. Kadın erkek eşitliği için tamam ben de burada oturup sorunları tek tek tespit edebilirim ama bunun için aynı zamanda bir faaliyete geçmenizi, bir şeyler yapmanızı da gerektirir ama ben mesela bunun için bir faaliyette bulunmuyorum." [K23]

Son olarak, diğerlerinden farklı bir görüş sunarak feminizme sıcak bakmadığını belirten katılımcının ifadeleri ise şu şekildedir:

"Bir yerde bazen kadın da haklı olabilir ama erkek de haklı olabilir. Ben mesela şiddete bile karşı olamıyorum çünkü bazen kadınlar o kadar şey yapıyor ki, artık ben bile olsam ben bile şiddet uygularım. Mesela tartışma konularında kadınlar hiç susmuyor. Kadınların çenesi var, erkeklerin de gücü var. Kadınlar laf yapabiliyor, onlar da cevap veremediği için taşıyor. Bazen hani dizilerde izliyorum. Ben bile artık diyorum boğabilirim o kadını. Şey mesela aldatıyorlar, benim eşimde de vardı ailesinde. Kadın aldattı adamı, ama adam onu dövdü, dövdüğü için adam suçlu oldu. Bence bu yanlış. Onun için ben hemcinslerimi fazla korumuyorum." [K21]

6.3. Lgbt+ Bireylere Yönelik Tutumlara Dair Bulgular

Soru formunun üçüncü temasını Lgbt bireylere yönelik tutum ve görüşler oluşturmaktadır. Bu aşamada katılımcılara yöneltilen sorular, söz konusu bireyler hakkındaki fikirlerini, bu bağlamda bu kişilere yönelik tutumlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Öncelikle katılımcıların lgbt bireyler hakkında genel fikirleri ve önyargılarına ait bulgulara yer verilecektir. Sonrasında çevrelerinde bu kişilerle karşılaşmaları halinde veya bir yakını olması halinde sergileyecekleri tutumlar incelenecektir. Son olarak yasal boyut hakkındaki düşüncelerine ait bulgular sunulacaktır.

6.3.1. Lgbt+ Bireylere Yönelik Önyargılara Ait Bulgular

Katılımcıların önyargılarını belirlemek amacıyla, "Eşcinsel, biseksüel veya trans bireyler size nasıl görünür?" sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan hem olumlu hem olumsuz bazı yargılar elde edilmiştir.

Tablo 7. Lgbt Bireylere Yönelik Önyargılar

Olumlu Önyargılar	Sayı	Olumsuz Önyargılar	Sayı
Bilgililer	2	**Transların dış görünüşleri;**	**6**
Dürüstler	2	Teşhirci (1)	
Sevimliler	3	Frapan (1)	
Neşeli/ pozitif insanlar	4	Abartılı (3)	
Onlardan zarar gelmez	2	**İticiler**	**2**
		Psikolojik olabilir	**4**
		Boşanmış anne- baba (1)	
		Cinsel Taciz (2)	

Tablo 7'de de görüldüğü üzere katılımcılar, lgbt+ bireyler hakkında gerek olumlu gerek olumsuz bazı yargılara sahiptir. 13 katılımcı olumlu önyargılara sahipken, 12 katılımcının olumsuz önyargılara sahip olduğu görülmektedir.

Olumlu düşüncelerden bazılarına alıntılarla aşağıda yer verilmiştir:

"Yani sen tek düşünüyorsun, o çok yönlü düşünmeyi biliyor. Çünkü o bir yerlere gelebileyim diye mücadele etti. Onun için hem saygı duyuyorum hem de evet çalışmak isterdim. Bir de hem kadın hem erkeği anlayabiliyor. Bu nasıl düşünür, o nasıl düşünür diye ve kesinlikle ayağını kaydırmaz ona eminim. Bir LGBTQ kesinlikle yalan söylemez, ayağını kaydırmaz, benim de böyle bir önyargım var." [K22]

"Eşcinsellerle ilgili belki benim bir kalıplaşmış yargım var ama olumlu bir yargı bu. Çok akıllı ve dürüst bulurum bu insanları." [K1]

"Harikalar bence. Ne güzel. Özellikle trans bireylere daha çok saygı duyuyorum mesela. Çünkü büyük bir cesaret bence istedikleri gibi yaşamayı kabul etmeleri ve o şekilde yaşıyor olmaları." [K17]

"Duygusal insanlar olarak görüyorum, imaj olarak öyle. Transseksüeller, hareketleri evet yani bazen üzülüyorum davranışlarına ama onların da yaşamış oldukları bir sosyal baskı var ve bu sosyal baskılar içerisinde zorluklar yaşadıklarını görüyorum. Yani gündüz ayrı bir kimlik, gece ayrı bir kimlikle dolaştıklarını düşünüyorum onların ben. Zor bir hayatları var onların. Ama itici mi geliyor, hayır gelmiyor. Zarar gelmeyeceğini de düşünüyorum onlardan." [K6]

Elde edilen bulgular incelendiğinde olumsuz düşüncelerin genel olarak trans bireyler ve erkek eşcinsellerin dış görünüşlerine yönelik olduğu görülmektedir:

"Çok iri olduklarını düşünüyorum bazen. Bir de fazla frapan olduklarını düşünüyorum. Hani böyle bağırıyor, o bağıracak şekilde kendini lanse etmese belki o kadar da rahatsız olabileceği bir durumla karşılaşmayabilir diye de düşünüyorum. Bendeki etkisi bu." [K5]

"Gördüklerim bir tanesi değildi, bir tanesi abartılıydı işte hissediliyordu. O abartıyı güzel bulmuyorum. Saçma geliyor bana. Ama normal düzeylerde, tavırları normal olsun, normal yaşasa aslında. O çocuk bilinçli mi öyle davranıyordu bilmiyorum. Başka televizyondan tabi görüyorsun. Televizyondan gördüklerim mesela tabi işte bu transseksüel olan, görüntü olarak kadın olan bayanlar, mesela onların da abartılı konuşmaları şeyleri de. Medya da bize öyle veriyor. İşte o kısım rahatsız edici. Keşke normal bir insan gibi. Abartıya ne gerek var? Çok aşırı şekilde bunla dikkat çekmek normal değil ya. Tıpkı normal bir kadının çok şuh olup, çok seksi davranıp onla çok dikkat çeken kadınlar var ya, aynı şeyi eşcinseller için de düşünüyorum. Bence saçma yani. Tabi ki bedenimiz var, organlarımız var, erkeklerden farklıyız ama bunu çok böyle aşırı yani bedenini teşhir etmenin ben çok doğru olduğunu düşünmüyorum. Bana itici gelir. Kadının, normal bir kadının da yapması itici geliyor, erkeğin de yapması itici gelir." [K11]

"Bu konuda çok çekici görünmüyorlar. İtici görünüyorlar. Öyle bir arkadaşım da olamaz. Bu tür kişilerle arkadaşlık kuramam. Yüzeysel sadece iletişim kurmam gerekiyorsa kurarım." [K15]

"İğrenç. Kimileri işte erkekler, çok böyle bakımlı oluyor. Kıyafetlerini daha farklı seçiyor. Kızlar da saçlarını kesiyor. Küpe takıyor. Onlar geliyor aklıma. Bir de biraz daha kibar konuşuyorlar. Benden daha kibarlar erkekleri. Benden de daha bakımlılardır. İğrenç oldukları kesin. Ay ne bileyim iğrenç geliyor. Ben bir ara da kafayı bozdum çocuktan, ondan dolayı baktım falan. Pek şey olmuyormuş galiba. Olduktan sonra da çok değiştirilemiyormuş. Hormonsal bir şeymiş. İki tane erkek çocuğum var da şimdi büyük konuşmayayım. Baba bana pembe araba al falan derken korktum." [K21]

"Yani televizyonda falan görüyoruz. Biraz pazarlama giriyor bence işin içine. Mesela kimler var böyle olan. İntizar maskülen ve kadın diyemeyiz. Ondan sonra Zeki Müren, Cemil İpekçi falan çok kadınsı. Cinsiyet değiştirmeyenler, makyaj yapan erkekler falan pazarlama yapıyor." [K8]

Katılımcıların bir kısmı bunun bir hastalık olmadığını, doğal bir durum olduğunu ifade ederken 4 tanesi ise eşcinselliğin psikolojik olabileceği yönünde görüşünü bildirmiştir:

"Aile, çocukluğundan kaynaklı olabilir. Çocukluğunda yaşadığı problemlerden kaynaklı olabilir. Boşanmış anne babanın çocuğu olmasından kaynaklı olabilir mesela erkekse, baba rol modeli hiç görmemişse ya da çocukluğunda herhangi bir tacize uğramışsa yine bu şekilde olabilir, cinsel tacize uğramışsa." [K2]

"Eşcinsellerin çoğu erkektir. Yanlış bir bakış açısı olabilir ama genelde çocukken cinsel tacize uğrayabiliyorlar bundan kaynaklı olabilir. Her zaman hormonel olmayabiliyor." [K8]

"Biraz da ben şuna da inanıyorum. Eşcinselliğin içgüdüsel bir şey tek değil de özellikle çevre onu kodluyor. Tabi benim inancım bu. Ve karşılaştığı kodlar nasıl olursa onu öyle düşünme şeyi daha çok artıyor. Hani belki psikologlar ayrılıyordur

bu konuda içgüdüsel, içten gelen bir şey; kimisi de şey diyordur mesela karşılaştığı, babasından dayak yiyordur erkek çocuğu ya da işte başka bir kadın başka bir şey yaşıyor ya da o kimliğinde çok beğenilmiyor ya da farklı bir kimlikte olmayı hayal ediyor. Bu tarz şeylerin biraz görmek, ya da aşağılamalar, küçümsemeler, işte birtakım cinsiyet rollerindeki uyumsuz davranışlardan dolayı da ben insanların seçtiğini ve yöneldiğini de hissediyorum." [K11]

6.3.2. Lgbt+ Bireylere Yönelik Genel Tutumlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların lgbt+ bireylere ilişkin genel düşünce ve tutumlarını belirlemek amacıyla öncelikle ***"Eşcinsel bir grubun içinde olmak veya birlikte çalışmak size nasıl hissettirir?"*** sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya 19 kişi *"birlikte çalışabilirim"* şeklinde yanıt vermiş, içlerinden 7 tanesi daha önce lgbt bireylerle iş veya arkadaşlık ilişkisi içinde bulunduğunu ifade etmiştir. Bazı ifadeler şu şekildedir:

"Ben eşcinselleri her zaman sevdim. Yani farklılıklara zaten her konuda yani benim hem düşünce tarzım da bu hem de çalışma alanlarım da özellikle dezavantajlı grupları çalışmayı seviyorum. Yani daha çok hakları korunmayan, ezilmiş, toplumsal açıdan dezavantaj içinde olan insan hakları açısından dezavantajlı olan grup. Eşcinselleri de onlardan kabul etmek gerekiyor çünkü hakikaten diğer insanlarla haklarını eşit kullanamıyorlar veya ayrımcılığa ve dışlamaya çok maruz kalıyorlar ama benim için her zaman tercih sebebi olmuştur farklı insanlarla birlikte olmak." [K1]

"İyi hissettirirdi, çünkü çeşitlilik seviyorum. Farklı fikirler, farklı yaklaşımlar… Bence her insan kendine özgü, özellikle de kendini daha da farklı tanımlayan kişiler, mesela az önce dediğim gibi bir kadın olmanın dışında kendini lezbiyen olarak tanımlayan birisi çok daha farklı olabiliyor yani belli bir gözlüğün içinden çıkmış kişi anlamına geliyor benim için. O yüzden mesela ben kendimi daha rahat hissederdim açıkçası." [K9]

"İyi hissettirirdi çünkü onların bakış açısı daha farklı. Yani kesinlikle birebir konuşmadım ama sosyal medya üzerinden takip etmeye çalışıyorum. Onlar gerçekten mücadele ediyor. Birisi onlara hak demeti sunmuyor. Kimse onlara al bu

senin hakların tepe tepe kullan demiyor. Onlar gerçekten mücadele ederek bir yerlere geldikleri için o insanlarla çalışmak isterdim. Keşke burada da olsalar ama almıyorlar yani. Doğru düzgün, elverişli işleri yok. Hep kötü işlere sürükleniyorlar. …Bir de hem kadın hem erkeği anlayabiliyor. Bu nasıl düşünür, o nasıl düşünür diye. Onun için hem saygı duyuyorum hem de evet çalışmak isterdim." [K22]

"Aşırı keyifli. Çalıştım da. Yani şöyle, doktora yapıyorum hala, birkaç tane eşcinsel arkadaşım var. Onlar çok keyifli insanlar. Bu arada aslında onlar diyerek ayırdığımın farkındayım. Ama soru yüzünden, yoksa ayırdığım için değil. Ama çok keyifliler. Ve hiçbir şekilde, hani bir garip bakarsın, bir çözümlemeye çalışırsın, insanlara bakışım hiçbir zaman bu şekilde olmadı ve onların daha iyi iletişimde olduğunu, kendilerini daha iyi ifade edebildiklerini düşünüyorum. Son zamanlarda. Öncesi için demiyorum. Kendilerini rahatça ifade edebiliyorlar. Bu benim hoşuma gidiyor. O arkadaşlarla birlikte bulunmaktan, inanın hemcinslerimle birlikte bulunmaktan daha çok keyif alıyorum. Çünkü kendini rahatça ifade edebiliyorsun. Daha geniş bakıyorlar olaylara. Hem kadın gözüyle, hem erkek gözüyle bakabiliyorlar. Bence bu muazzam bir şey." [K25]

"Ben böyle birisiyle tam 8 yıl aynı odayı paylaştım, birlikte çalıştım, en iyi dostum, en iyi çalışma arkadaşım, hala da görüştüğüm en büyük sırdaşım. Kendisini çok seviyorum. Bana beni hiçbir şekilde kötü hissettirmedi, her zaman için benimle birlikte hareket etti, bana destek oldu zor günlerimde. Çok keyif aldığım birsidir. Hala görüşürüz. Şu an bizden ayrıldı, farklı bir kentte, farklı bir okulda. Ama hala araşırız, görüşürüz, birbirimize gider geliriz. Ben severim kendisini. Çok severim." [K5]

"Güzel hissettirir, ben onları seviyorum. Güzel hissettirir çünkü benim önceki deneyimlerimde de bu işte eşcinsel ve lgbt insanlarla bir arada oldum. Yani şöyle, insan eşitliğinden bahsediyoruz. Yani dediğimiz gibi cinsiyetlerimizi kendimiz seçemiyoruz, cinsel yönelimlerimizi, genetikle gelen birtakım şeyler var yani onlar bizim dışımızda. O insanların hissettikleri şeyler önemli. Onlar toplumda hani başörtülü olmuş, başörtüsüz olmuş, çok açık giyinmiş, çok kapalı giyinmiş, eşcinsel

olmuş, eşcinsel olmamış, benim için hiç önemi yok. Benim için insan olması, medeni olması benim için önemli. Sevdiğim bir grup kendileri." [K7]

"Mutluluk verir, çok iyi hissettirir. Kesinlikle. Üçüncü cins diye adlandırıyorlar kendilerini çünkü lgbt deyince herkes onlara bakıyor. Ne demek istediğini anlamıyorlar. Üçüncü cinsiz diyorlar ve birçok Avrupa ülkesinde kabul edilmesine rağmen Türkiye gibi geri kalmış ya da Ortadoğu ülkelerinde hakaret edilmelerine ben katlanamıyorum. İdam edilmelerine ben katlanamıyorum. Benim için hiçbir sakınca yok ve ben onu ayırmam bile. Kadın, erkek, ya da gey. Ayırmam, o yönünü görmem ben. Çok arkadaşım var, çok içlerindeyim, çok mutlu oluyorum onlarla. Sadece söyledikleri tek bir şey var: Biz normal değil miyiz? Hani normal insan oluyor, heterolara normal insan deniyor. Biz normal değil miyiz? Hayır sen herkesten daha normalsin. Hiçbir şekilde çekinmem, hiçbir şekilde rahatsız olmam, mutlu oluyorum tam tersi." [K10]

"Zaten eşcinsel birçok grubun içindeyim. Daha keyifli hissettiriyor çünkü herhangi kalıba kendilerini sokmayan insanlar, insanları insan olduğu için seven. Benim etrafımda olanlar daha doğrusu. O yüzden kendimi ne kötü hissettirir, ne iyi hissettirir aslında. Diğer hetero arkadaşlarım nasılsa onlar da benim için aynı. En yakın arkadaşım gey şu anda." [K17]

Birlikte çalışmaktan rahatsızlık duyacağını belirten veya bu soruya çekimser cevap veren katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

"İstemem. Korkunç gelir bana. Şimdi bizde şüphelendiğimiz de var ama beni etkilemiyor. Yani çok yakınım değil, sadece mesai arkadaşım, kendi tercihi." [K21]

"Fikrim yok. Çünkü böyle bir grup içerisinde hiç çalışmadım. Deneyimlemedim yani daha doğrusu. Ya da belki vardır bilmiyor da olabilirim. Gerçekten fikrim yok. Nasıl hissettirir, o karşımdaki kişinin tavırlarıyla da alakalı. Yani onun nasıl davranacağı bulunduğu ortamda. Çok dikkat çekici ya da ne bileyim aşırı böyle kendini belli edip ya da aşırı tutarsız davranışlar olur ya. Bu her insan

için aslında geçerli, her insanı rahatsız eder. Doğal olarak öyle bir durumda rahatsız olurum bilmiyorum. Gerçekten hiç düşünmedim." [K16]

"Yani bir kişi olması, bilmiyorum karşı cinsin de bizi anlayabildiği ya da bizim cinsten olan birinin de farklı bir… ya onların daha uyumlu olduklarını düşünüyorum. Ama çok kalabalık olursa bu beni rahatsız edebilir mi hiç düşünmedim. Az kişi evet belki ama kalabalık olursa bilmiyorum." [K6]

"Farklı bir deneyim olur benim için. Çok karşı çıkmam. Böyle bir projede yer almam gerekiyorsa işim gereği, hayır demem. Yalnız tabi sürdürülebilirliği konusunda net bir şey söylemiyorum çünkü böyle bir şey hiç yaşamadım. Ama bir kez denemek isterim. Böyle bir durumla karşılaşırsam reddetmem." [K15]

Katılımcılara yöneltilen sorulardan bir diğeri, öğrencilerinden birinin cinsel yönelimi ile ilgili bir sorun yaşaması senaryosu üzerinden tutumlarını ölçmek amacıyla şu şekilde sorulmuştur: ***"Sevdiğiniz bir öğrencininiz okulda yaşadığı bir problemi size anlatıyor ve sizden yardım istiyor. Bu sırada öğrencinizin eşcinsel olduğunu öğreniyorsunuz ve yaşadığı problem cinsel yönelimiyle ilgilidir,***

Bu durumda kendisine karşı tutumunuz nasıl olacaktır?

Öğrencinin okul içinde cinsel kimliğini/yönelimini açık etmesi sizce doğru mudur?

Öğrencinin yaşadığı problemler sizce neyden kaynaklı olabilir?

Katılımcıların hemen hepsi böyle bir durumda öğrencilerine yardımcı olacaklarını, konu hakkında bilgi sahibi olmayanlar ise yardımcı olabilecek yetkin kişilere yönlendirebileceklerini dile getirmişlerdir. Bununla beraber çekimser veya olumsuz tutumlar da mevcuttur. Aşağıda bazı cevaplara yer verilmiştir.

"Yani şöyle evet ben onu desteklerim. Yani sorunu neyse onun çözümü için uğraşırım. Evet hoşuma gider öğrencinin benimle paylaşması. Ama herhangi bir sorundan benim için farkı yok yani. Başka bir şey de olabilir. Erkek arkadaşıyla yaşadığı bir sorun da olabilirdi bir kızın. Pozitif bakarım bu duruma. Destek olurum yani öyle öğrencilerimiz de oldu bölümde. Mesela öğrencimizi staja gönderiyoruz,

okul öncesi öğretmenliği, erkek, tercihi farklı yönde. Okul müdüründen filan bazen şey geldi, konuştum, dengeledik yani ilişkileri. Yardımcı olmaya çalıştım." [K13]

"Evet. Çözüm bulmaya da çalışırdım. Özellikle de hakarete uğramak çok yaygın bu çevrede. Bu nedenle okulu bırakan var. Bunlara özellikle katlanmaması gerektiğini, bunlarla ilgili dava yolları olduğunu kendisine aktarırdım ve öncelikle okulda soruşturma açılmasını, sonra da olayın savcılığa taşınmasında kendisine bizzat destek olurdum." [K22]

"Evet daha önce oldu da. Bana güvendiğini düşünüyorum, öyle bir imaj çizdiğimi düşünüyorum. Saygı konusunda çok üst noktalarda görüyorum kendimi. Bireylere saygı anlamında. O yüzden anlatmıştır yani öyle hissettim. Anlattı, paylaştı hatta sevgilisinin onu terk ettiğini falan. Biz de konuştuk, sonradan görüşebiliyor musun onla diye. Sonra ailesiyle ilgili, bilgileri var mı, zorluk yaşıyor musun, o tarz şeyleri sormuştum. O şekilde onla diyalog kurmuştum. ...Her bireye nasıl davranıyorsam öyle davranırım yani şimdi şöyle, cinsiyetinden dolayı farklı davranmam. Akademide şöyle bir şey var, diyelim ki başka bir hocayla olan diyaloğuna seni çekmeye çalışıyorsa kim olursa olsun. Kız, erkek, eşcinsel… Girmemeye çalışırım. Bu akademi o kadar tuhaf ki bir yorum yapsan, bir haksızlık görsen, o kadar tuhaf tepkilerle karşılaşıyorsun ki. Ben kendimi geri çekme taktiğini uyguluyorum açıkçası. Çok girmiyorum o diyaloglara. Karşımdaki öğrenci haksızlığa uğradığını düşünsem de %90 girmiyorum bak dürüstçe söylüyorum." [K11]

"Bir düşüneyim, hemen evet ya da hayır cevabı verebileceğim bir konu değil bence. Şöyle, bu arkadaşlarda da şöyle bir durum gözlemliyorum ben. Tabi biraz daha azınlık oldukları için birlik olmaya çalışıyorlar. Toplu hareket etme girişiminde bulunuyorlar. Eğer bu şöyle bir şeye sebep olacaksa yardımcı olmam. İşte burada şöyle bir hoca var, bana yardım etti, size de yardım eder gibi bir boyuta gelirse benim hoşuma gitmez. Çünkü ben ona yardım ediyorsam o öyle olduğu içi değil, hem onu sevdiğim için hem de gerçekten haklı olduğu için yardım ediyorumdur. Ve bunun bir toplumsal dalgaya dönüşüp dönüşmeyeceğine bakarım. Çünkü konumumuz gereği biraz hassas bir terazi var aslında. Şöyle düşünün, böyle

bir öğrenciye çok yakın olup diğer öğrencileri karşına almak gibi bir durum söz konusu olabilir. Böyle bir şeyi hiçbir akademisyen göze alamaz. Ben alamam. Ama daha orta yolcu bir çözüm bulmaya çalışırım." [K25]

"Öncelikle psikiyatriste yönlendirirdim. Psikiyatristin yapabileceği bir şey var mı? Eğer psikiyatrist onun ruhsal açıdan karşı cinsten olduğunu düşünüyorsa ve hayatına karşı cinsten devam etmesi gerektiğini uygun görüyorsa, benim yapabileceğim bir şey yok, saygı duyardım. Yardım etmem gereken bir şey varsa da yardım etmeye çalışırdım." [K2]

"Ne bileyim ya, çok değişik öğrencilerimiz var. Direkt de şey yapamıyoruz, tersleyemiyoruz. Bilmiyorum ki. Çok rahatsız etmez herhalde. Ama ben erkek şeyleri sevmiyorum ya, erkekler itici geliyor. Ama kadınlar da pek fazla, erkek tipli olanlar var, bilemedim." [K21]

Öğrencinin okul içerisinde cinsel kimliğini veya yönelimini açık etmesi hakkında katılımcılardan elde edilen bulgulara göre 15 katılımcı, lgbt bireylerin kimliklerini açıklamaları ile ilgili olumlu düşüncelere sahiptir. Bir kısmı bunun en doğal hak olduğunu savunmakta, bazıları gizli tutmak zorunda kalmalarının onlarda baskı yarattığına, kimisi de açıklamanın bazı zorluklara yol açacağına vurgu yapmaktadır. Bu konudaki görüşlerden bazıları şöyledir:

"Bence eğer ki uygun ortam buluyorsa, ortamına güveniyorsa, kendisinin dışlanmayacağına inanıyorsa açıklamasında fayda var çünkü bunu saklamak çok büyük sıkıntı, o insanlar için ciddi ruhsal baskı diye düşünüyorum." [K1]

"Yani okulda açıklaması aslında şöyle, bir boyutuyla toplumsal açıdan kabullenme açısından önemli. Gizle gizle nereye kadar? Ama işte yaşayacağı zorlukları göğüsleyecekse toplumda, kendisi karar vermeli. Kendisi o güçte buluyorsa ya da ondan etkilenmeyecekse birtakım olumsuz şeylerden, açıklasın." [K11]

"Açıklamamasını ben uygun bulmuyorum aslında çünkü hani böyle arada derede kalmak, ne yapacağını bilememek hem öğrenciyi mutsuz ediyor, hem derslerinde de başarısızlığa onu sürüklüyor. Kimseye yaklaşamıyor, bizim grup

çalışmalarımız çok olan bir bölümüz biz. Bazı projelerde grup halinde çalışıyorlar. Açıklarsa onu çocuklar daha kolay kabul ediyorlar." [K5]

"Kendini nasıl hissediyorsa insanlar öyle davranmalı bence. Dolayısıyla, hani bu şey gibi değil açıklaması, evet ben eşcinselim deyip pankartla gezme hali değil tabi ki ama kendini nasıl rahat hissediyorsa o şekilde davranmalı. Kendisini eşcinsel olarak belirtmesi, yani ifade etmek istiyorsa evet ifade etmeli. Nasıl davranmak istiyorsa öyle davransın benim için sorun değil. Kimse için de sorun olmamalı." [K7]

"Bence doğru. Sonuç olarak ben nasıl kadınım diyorsam, bir erkek nasıl ben erkeğim diyorsa o da onu söyleyebilir yani. Söylemek istiyorsa söylesin bence." [K23]

"Yani bu şey gibi aslında. Ben kadınım ve memelerim var ve benim memelerimin olması aslında kadın olduğumu gösteriyor. Şimdi ben bunu gizlemeliyim o zaman. Çünkü cinsel yönelimim belli. Çünkü kalıp böyle. Kadınsan cinsel yönelimin erkek. Öğrenilmiş bir şey bu maalesef. Şimdi benim cinsel yönelimim belli, onunki neden belli olmasın? Yani insanlar dini yönelimlerini gösterebiliyorlarsa cinsel yönelimlerini niye gösteremiyorlar ki cinsellik doğuştan gelen bir şey, din öğretilen bir şey mesela. Dolayısıyla bence bu konuda herkes özgür olmalı çünkü temel hak bu." [K17]

"Yani okul hayatın bir parçası. Çocuğun cinsel kimliği neyse onunla yaşayacak. Yani biz kadın olduğumuzu göstermek… okulda erkek gibi, evde kadın gibi davranmıyoruz. Neysek öyle davranıyoruz. O da neyse öyle davranıyor. Herkesin buna alışması lazım." [K19]

Cinsel kimlik veya cinsel yönelimlerin açıklanmasına ilişkin farklı bakış açılarıyla dile getirilen ılımlı yaklaşımlara yukarıda yer verilmiştir. Aşağıda ise olumsuz veya çekimser olarak nitelenebilecek birtakım görüşlerden alıntılara yer verilecektir.

"Yakın çevresine açıklayabilir. Ama onu deklare edecek, hani bütün sınıfta paylaşacak şekilde olmazsa daha iyi olur tabi. Açıklaması gerekiyorsa açıklar ama

durup dururken böyle davranması için bir sebep aklıma gelmiyor şu anda. Açıklaması dürüst olduğunu gösterir. Dürüst bir yaklaşım olarak görüyorum." [K15]

"Yani kimsenin açıklama zorunluğu yok. Durduk yere de kimsenin ben şuyum, ben buyum demesi bence doğru bir davranış değil. Yani şimdi biz seninle bir çalışma yapıyoruz ya da ben derse gidip geliyorum. Öğrencinin cinsel kimliğini açıklamasını beklemiyorum ki ben. Çünkü bu ortam ona yönelik bir ortam değil. Özellikle açıklamak isterse kendisi bilir. Ama durduk yere ben heteroseksüelim, ben homoseksüelim diye kimse açıklama yapmaz. Biz nasıl açıklamamızı yapmıyorsak ondan da açıklama beklemem açıkçası." [K3]

"Bence bunun bir kadının açık açık ben feministim, ya da bir erkeğin açık açık ben maçoyum demesi gibi bir şey olduğunu düşünüyorum. Ortaya çıkıp da ben eşcinselim diye bağırmasına gerek yok bence. Bu zaten kuracağı ilişkilerde ortaya çıkar, kendini bir şekilde ifade edebilir. Bunu herkes duysun, bilsin, ben böyleyim demeye gerek yok. Ama baskılamasına da gerek yok. Bağırmak biçiminde değil de normal nasıl seyrediyorsa, yani şöyle düşün işte diyelim ki milliyetçi düşüncelere sahip insanım, biliyor musun ben milliyetçiyim diye söze girmem. Ama ne olur zaman geçirdikçe, seninle muhabbetim arttıkça sen zaten benim ne tipte düşüncelere sahip olduğumu görebilirsin. Onlar için de aynı şey geçerli. Nasıl istiyorlarsa öyle davranmalılar. Zaten kendilerini geri plana çekmezlerse, gizlemezlerse herkes bir şekilde anlar. Yaklaşmak isteyen yaklaşır, uzaklaşmak isteyen uzaklaşır. Bu onların tercihi değil, diğerlerinin tercihi olmalı bence. Yani ben bunu bir fikirden farklı görmüyorum. O yüzden beyana gerek yok diyorum." [K25]

"Bence doğru değil. Öğrencilerimizin, okulumuzdaki öğrencilerin hatta Türkiye'deki pek çok kişinin buna hazır olduğunu zannetmiyorum ve onun yıpranacağını düşünüyorum." [K2]

"Burası okul ve cinsiyetin dışarda kalması gerekiyor. Düzenin bir yerde korunması gerek. Yoksa önünü alamazsınız. Gizlenmesinin de farklı zararları var. Arkadaşlar arasında güven problemleri oluşabilir. Mesela bir arkadaşınız böyle, yanında rahat davranıyorsunuz ama sonradan öğreniyorsunuz." [K8]

"Artık gizli yapmaktansa belli etmesi daha iyi sanki. En azından ona göre mesafe koyarız ya da tepki. Sanki daha iyi." [K21]

Son olarak "***Öğrencinin okul içinde yaşadığı problem sizce neyden kaynaklıdır?***" sorusu, lgbt+ bireylerin toplumda yaşadıkları birçok problemin kaynağında yatan sebebi katılımcıların gözünden tanımlamayı amaçlamaktadır. Verilen cevaplarda daha çok dini ve toplumsal yargılar, farklı olana duyulan korku gibi sebeplere vurgu yapılmıştır.

"Önyargılar olabilir. İnsanlar genellikle anlamadıkları şeyden korkuyorlar. Tabi şey var dini bazı şeyler de bu kötüdür diye düşünüldüğü için Bazılarına cinsel eylem akıllarına geliyor, yani bir kişinin oluş biçimi olarak değil de sadece cinsellikteki rolü bağlamında böyle baktıkları için. Mesela bence kadınların da ikincil görünmesindeki temel nedenlerden biri bu, çünkü cinsellikte pasif rol atfedildiği için kadına ve bunun da aşağılanması durumunda, çünkü erkeklik yüceltiliyor, kadınlık aşağılanıyor, bu durumda eşcinsellikte de benzer bir durum söz konusu. Dolayısıyla bir aşağılanma, daha altta görünme gibi durumları söz konusu. Eril zihniyet hem kadınları zaten hem de diğer cinsel yönelimleri kötüleyen bir zihniyet. Bu arada tabi ben şöyle düşünüyorum özellikle gey, mesela lezbiyenlikte çok sıkıntı görmüyorlar ama özellikle geylik erkeklerin, o eril zihniyetin iktidarını zedeleyici bir şey olarak görüldüğünden, çünkü erkekler aslında kendi iktidarlarını gönüllü olarak devrediyorlar başkasına gibi. Gönüllü olarak ondan vazgeçiyor ve pasif role geçiyor gibi. Ve bu birçok erkekte homofobik bir durum yaratır. Ya ben de öyleysem gibi bir kaygı her zaman birçok erkeğin içinde oluyor. Dolayısıyla da buna özellikle çok büyük tepki gösterirsem benim öyle olmadığım çok net bir biçimde ortaya koyulur diye düşünüyorlar. Dolayısıyla bundan da kaynaklı bu kişilere özellikle kötü davranıyorlar mesela lezbiyenlere o kadar değil çünkü erkek gibi kadın biraz daha makbul bir şey. Çünkü erkek olmak makbul. Dolayısıyla kadının da erkek gibi olanı biraz daha makbul oluyor. Tabi gey derken geyler, translar mesela bunların hepsi hani aslında erkek bedeninde bulunup da kadın olma çabası içinde olduğunu düşündükleri. Yani daha az bir erkeklik atfediyorlar onlara." [K9]

"Farklı olanı kabullenememe. Başkaları tarafından yargılanmamak için kabullenmeme durumu olabiliyor ya da bu nasıl kadın/ bu nasıl erkek gibi bir bakış açısıyla hor görebiliyor insanlar. Bu nedenle de ötekileştiriyorlar. Din büyük oranda kadına ve eşcinsellere baskının sebebi. Ya da düşünce yapıları. Mesela fazla milliyetçi insanlar veya faşizme kayanlar. Ben emekli olmadan önceki okulumdayken rektör değişti, bütün idari kadrolardaki kadınlar görevden alındı, yerine erkekler getirildi. Sebebi aslında cinsiyet ayrımcılığı değil. Sadece muhafazakar bakış açısı. Muhafazakar kesimler kendilerinden olanlarla çalışıyor ve kadınlarla çalışmak istemiyor. Ayrımcılık buradan doğuyor. Lgbt'lere sıcak bakmayanlara da bakarsanız altında ya muhafazakar ya da milliyetçi bir görüş vardır." [K14]

Hem toplumsal işte oluşan normlar var, yargılar var, dinsel şeyler var, dinsel inançlar var. Bu nedenle de çok fazla yalnız kalıyorlar. Çünkü biz çok fazla dini seven bir milletiz. Uygulamıyoruz ama dini seviyoruz ve kullanıyoruz her anlamda dini." [K12]

"Gey veya lezbiyen olduğu için, bu çok abartılı bir şekilde yansıtılmışsa gruplar onu dışlamış olabilir, bundan da sorun yaşamış olabilir." [K13]

"Türkiye'nin homofobikliğinden ki yarısı gizli eşcinsel Türkiye'nin. Ne kadar karşılarındakini aşağılarlarsa o kadar erkek olacaklarını zannediyorlar ve hissediyorlar. Korkuyorlar ya kendi eğilimleri de ortaya çıkarsa diye dikkat et bak ne kadar sert tepki veriyorlarsa, gizli eşcinsel deniyor bunlara, çoğu öyledir. Eşcinsel olduğunun farkında bile değil. Çünkü bu kadar erkek bir toplumda çok doğal bu duygular. Yani bir kere birey olmaya alışık değiliz herkes sürü gibi yaşıyor. Cinsiyet de bireysel bir tercihtir yani neysen osundur. Homoseksüel olsun heteroseksüel olsun. Ama toplumsal baskı Türkiye gibi ülkelerde çok fazla. Ondan kaynaklanıyor. Moderniteyle ilgili bir şey." [K19]

"Tamamıyla toplum öğretisi. Toplum bunu böyle öğretmiş insanlara. Sapıklık gibi. Aslında Osmanlıdan beri var çok yabancı bir durum değil bu, ama saklanıyor toplumda. Ayıp, kusur, günah, beni suçlarlar beni ayıplarlar diye saklanıyor. Aslında var, yeni çıkmış bir şey değil. Toplumda var bu. Osmanlı dönemine kadar in, daha gerilere in, var. Ama toplumda öğrenilmiş bir ayıp

duygusu, öğrenilmiş bir bana sapık diyecekler, ben normal değil miyim, bana normal değil, nonoş diyecekler şeklinde bir öğrenilme var. Bu öğrenimden dolayı bakış açısının böyle olduğunu düşünüyorum." [K10]

6.3.3. Yakını veya Yakın İlişkide Olması Halinde Lgbt+ Bireylere Yönelik Tutumlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların genel tutumlarını saptamak için iş arkadaşı veya öğrencileriyle ilgili durumlar hakkında sorular yöneltilmiştir. Ardından daha derin düşüncelere ulaşabilmek için *"Bir hemcinsiniz size ilgi gösterse tepkiniz nasıl olur?"* ve *"Çocuğunuzun/kardeşinizin eşcinsel olduğunu öğrenseydiniz ne hissederdiniz?"* soruları yöneltilmiştir. Böylece, bizzat hayatlarına dahil olması durumunda katılımcıların homofobik tutumlar sergileyip sergilemeyeceğine bakılmıştır.

Tablo 8. Yakın İlişki Kurulması Halinde Tutumlar

Kendisine İlgi Duyulması		**Yakınının LGBT+ Olması**	
Rahatsız olurum/ uzaklaşırım	9	Doğal karşılarım	10
Rahatsız olmam/uygun şekilde açıklarım	16	Bilgilenmek için destek alırdım	4
		Onu kabullenirim	6
		İstemem, kabullenemem	3
		Eğilimi olmasın diye dikkatliyim	2
		Düzelmesi için psikolojik destek	3

Tablo 8'e bakıldığında, hemcinslerinin ilgisine ilişkin 16 katılımcının rahatsızlık duymayacağı, 9 katılımcının ise bu durumdan rahatsız olacağı yönünde cevap verdiği anlaşılmaktadır. Bu konudaki olumlu ve olumsuz ifadeler şöyledir:

"Bir kere ister kendi cinsinden, ister karşı cinsten biri ilgi göstersin insanın hoşuna gider. Çünkü insanın hoşuna giden şey, ilgi gösterilmesidir. Düşünsene, bir erkek tarafından beğenilmişsin, onunla birliktesin, ama bir kadının bir kadını beğenmesi bence normal şartlar altında hayatın olağan akışına aykırı. Çünkü bir

kadın bir kadına arkadaşı bile olsa sinsilikle bakar. Ama bunu aşıp bir kadın bir kadını beğeniyorsa, hangi fikirle olursa olsun, benim hoşuma giderdi. Bu karşılık verebileceğim bir şey değil. Benimle ilgilenilmesi, benim hemcinsim tarafından beğenilmem hoşuma giden şey." [K25]

"Beklemediğim bir andaysa belki de şaşırırım ama tepki vermem yani hani olabilir. Çünkü kendi cinsinden insanlara ilgi duyan insanlar var tabi ki hayatımızda. Dolayısıyla ben derim ki teşekkür ederim, beni beğendiğin için teşekkür ederim sağ ol, ama derim ben kendi cinsimden biriyle birlikte olmuyorum. Çünkü heteroseksüelim ben." [K7]

"Gösterdi daha önce çok defa, saçlarım kısaydı çünkü benim. Kısa olduğu için daha böyle, işte o da bir kalıp ya mesela lezbiyen arkadaşların saçları kısa olunca evet o lezbiyen olabilir diye bir algı olduğu için maalesef. Oldu daha önce ve ben ilgilenmiyorum, teşekkür ediyorum, ben heteroseksüelim, erkeklerle ilgileniyorum deyip bu şekilde geri çevirdim o da okey dedi." [K17]

"Oldu. Ben doktoramı yurtdışında yaptım. Çok doğal bir şeydi yani. Bir erkek gösterdiği gibi kadın da sana ilgi gösterebiliyor. İstemediğini belli edersen zaten kimse ısrar etmiyor yani. Sorarlar, teşekkür ederim dersin olur biter yani." [K19]

"Bu daha önce oldu. Öğrencim oldu, odama gelerek düşüncesini anlattı. Ben biraz tepki gösterdim, kızdım öğrenciye ama kızmamın sebebi daha önce benimle durumunu konuşmuştu, anlatmıştı. Ve ben açık bir şekilde erkek arkadaşım olduğunu, evlenmeyi düşündüğümü, ilgi alanımı belirttiğim halde odama gelip böyle bir şey söylemesi beni rahatsız etti yoksa normal şartlarda birisinin ilgi duyması beni rahatsız etmez. ...Okulda konuşmak istemedi biri duyar diye. Dışarda bir kahve içelim hocam dedi, tamam dedim. Durumunu anlattı, başka bir hocasıyla ilişkisini anlattı, toplumdan dışlandığını, yaşadıklarını anlattı. Benimle paylaştığı için sevindim bir anlamda. Ve aslında tavsiyelerde de bulundum. Ama sonradan bana yapışıp ısrarcı olması o boyutu değiştirdi benim açımdan. Çünkü dediğim gibi ben tamamen onu belki bir anne gibi baba gibi, bir öğretmen olarak ya da dinlemek, anlamak... Çok yardımcı olamadım belki ama dinlemek bile bazen yardım etmektir

insana. Özellikle böyle bir yerde sıkışıp kaldığını düşünüyorsa bir noktada. Ama daha sonra beni bölümden suçlayanlar da oldu. Gidip dinlemeyecektin, dinlediğin için böyle oldu falan diye. Ama ben yine de kendimi hatalı görmüyorum." [K12]

"Benden öyle bir sinyal almadıysa zaten gelmez. Çünkü insanlar karşıdan gelen ilgiyi anlar, o çekimi hisseder ve o şekilde flörtleşmeler başlar. O insanlar bir ortamdayken birbirlerini fark eder, anlarlar yani bir insanın yönelimini. O yüzden benden öyle bir sinyal almayacağı için zaten gelmez. Ama yine de gelirse kibarca geri çeviririm." [K14]

"Ya ilk başta biraz tabi garip karşılayabilirim ama anlayışla karşılarım. Bu onun duygusu. Benim duygum değil. Benden hoşlanmış olabilir evet bir kadın da olsa hoşlanmış olabilir. Çünkü onun cinsel tercihi o şekilde. Rahatsız olmam ama tabi konuşurum, bunun olamayacağını söylerim yani." [K13]

"Bu tür bir ilgiyi kabullenemem muhtemelen. Rahatsız olabilirim ama yani bunu aşırı bir tepki veya dünyanın sonu gibi de katiyen algılamam, uygun bir dille herhalde rahatsız olduğumu aktarırım." [K1]

"Tepkim nasıl olur, tabi ki ondan uzaklaşırım. Böyle bir düşüncem olmadığı için bunu anlatmaya çalışırım ve uzaklaşırım." [K6]

"Direkt kaçarım. Yani gülümserim, çok da şey, kızarak, olumsuz, karşı tarafı incitecek davranışlarda bulunmam. Anlayışla karşılarım, gülümserim, tabi ki uzaklaşırım." [K15]

"Pek iyi bakmam herhalde. Yani çok hoşuma gitmez herhalde. Yanlış sularda yüzdüğünü söylerim" [K16]

"Bundan ben hoşlanmam. Sınırlarını bilmesi gerektiğini, benden uzak durması gerektiğini anlatırım. Başka, bu kadar tepki yeterli bence." [K2]

"Hoşlanmam. Yani mesela bir soyunma kabininde lezbiyen olsa rahat edemem. Onu karşı cins olarak algılarım. Yanımda bir kadın varmış gibi rahat davranamam." [K8]

"Korkarım. Bana bir erkek dediği zaman nasıl korkarım, çekinirim, kadın dediği zaman da daha çok korkarım." [K21]

Katılımcıların *"Çocuğunuzun veya kardeşinizin eşcinsel olduğunu öğrenseydiniz ne hissederdiniz?"* sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, 10 kişi bu durumun doğal olduğunu ve doğal karşılayacaklarını belirtmiş, 4 tanesi bilgi edinmek için uzman desteği alacağını, 6 katılımcı ise çok doğal karşılamamakla beraber kabulleneceklerini ifade etmişlerdir. Aşağıda bazı katılımcıların ifadelerinden alıntılara yer verilecektir.

"Çok kötü bir şey hissetmezdim. Çünkü olma biçimlerinden birisi eşcinsellik. Bu sadece bir tanesi üstelik. Sadece cinsel yönelimle ilgili bir şey bu. Dolayısıyla başka, o kişinin benim için başka bir sürü anlamı var, bu onlardan bir tanesi sadece. Dolayısıyla çok bir şey ifade etmezdi yani o kişinin eşcinsel olduğunu düşünüyor olmak onun kendi değerine bir şey katmayacağı gibi eksiltmezdi de. Bu noktada kendisi gibi, kendisini nasıl ifade etmek istiyorsa öyle olmasını desteklerdim." [K9]

"Daha önce nasıl davranıyorsam öyle devam ederdim herhalde. Bu şu demek değil, onu görmezden gelmek değil. Ben şuna da inanmıyorum. Bu insanlara mesela ayrıcalık yaratılması da bence bir eşitsizlik. Normalde kardeşinize nasılsın diye sormuyorsunuzdur, nasılsın nasılsın diye sormak onu boğabilir. Bunun dışında saygı gösterirdim büyük ihtimalle çünkü bu seçilmiş bir şey değil. Bu biyolojik bir şey. Zaten bu kişinin de seçme şansı söz konusu değil bence. Bilimsel dayanağı olan bir şey sonuç olarak. Bu yüzden önceki hayatımda ona karşı nasılsam, ne oranda seviyorsam aynı oranda severdim. Buna ilişkin, cinsiyet ameliyatı olup değişmek istiyorsa ona yardım etmeye çalışırdım, onun dışında gey bara gitmek istiyorsa ben de gey bara giderdim yani. Olurdu yani." [K23]

"Kesinlikle destek olurum. Ailemde de var zaten. Hiçbir şekilde onu doktor doktor gezdirmem. Çünkü ben onun hastalık olduğuna inanmıyorum. Kendi tercihidir. Tamamen saygı duyarım. Reşit olduğunda düşünceleri hala değişmemişse, erkekse erkek arkadaşına, kadınsa kadın arkadaşına kapımı sonuna kadar açarım. Eğer ailemde ona karşı çıkacak akrabalarım varsa ben dururum önünde. Kocamsa

kocam. Babası olarak destek ol derim. Anneanneler, babaannelerse ben dururum önünde. Çocuğum böyle mutlu. Önemli olan ınun hayatta mutluluğu ve başarısı. Kabul edeceksiniz." [K10]

"Şey düşünürüm yani, aileyi düşünürüm. Ben onun yanında olurum. Benden yana hiç sıkıntı yok. Derim ki evet, göğüslememiz gereken iyi bir zorluk var karşımızda. Aileyi ve toplumu buna hazırlamak gerekiyor. Çocuğumun veya kardeşimin yanında olurum yani, muhtemelen sağ kolu olurum." [K7]

"Hiç rahatsız olmazdım. Bir tek şeyi düşünürdüm Türkiye'de yaşıyor olsaydı, yaşamıyor ama benim çocuğum, zorluklar çekeceğini düşünürdüm ama yurtdışında hiçbir zorluk çekmiyorlar." [K19]

"Tabi ki garip hissederdim. Çok alışık olmadığımız bir durum olduğu için tanımlaması zor olurdu. Belki de nasıl davranacağımı, nasıl hareket edeceğimi bilemezdim. Muhtemelen bir psikoloğa giderdim. Nasıl davranmam gerektiği konusunda. Değiştirmek konusunda değil yanlış anlamayın. Çünkü böyle bir durumla karşılaşınca insan ne doğru olur ne yanlış olur çocuğuna davranırken, onu bilemeyebilir. O yüzden onu yıpratacak zarar verecek, kişilik inşasını yok edecek bir şey yapmamak adına bu desteği alırdım." [K12]

"En başta bir şaşkınlık yaşanır yani böyle bir tepki kaçınılmaz ama bu farklılığı da kabul ederdim. Yani koruyucu nitelikte mi kabul ederdim çocuğu veya kardeşimi daha çok korumaya, ona daha çok sahip çıkmaya yönelik yoksa özgürlükçü yönde mi yapardım bunu bilemiyorum ama mutlaka desteklerdim ve asla yadırgamaz ya da dışlamazdım." [K1]

"Buna uygun olarak hissederdim. Onu kesinlikle yargılamazdım, neden demezdim, bir tek gerçekten böyle hissediyor mu yoksa acaba bu kendi yanılgısı mı? Yani insan psikolojisi bu, her kılıfa girebiliyor çünkü. Onu sadece test etmek için mümkün olan olanakları kullanmak isterdim. Çünkü bu genel geçici bir hevesse kendine yazık etmiş olur, ya da bu LGBTQ bireyler adına haksızlık etmiş olur. Gerçekten böyle bir şey hissediyor mu hissetmiyor mu bunu anlamak isterdim, onun

dışında hayatımda herhangi bir değişiklik olmazdı. Üzülmezdim de sevinmezdim de. O da bir birey. Bir şey diyemezdim." [K22]

Yukarıda alıntılanan ılımlı görüşlerin yanı sıra bu duruma olumlu bakmayan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu bağlamda 3 kişi böyle bir şeyi istemeyeceklerini, kabullenemeyeceklerini dile getirmiş, 3 kişi düzelmesi için psikolojik destek alacağını, 2 kişi ise çocuğunda bu tarz eğilimler olmaması için dikkat ettiğini belirterek bu durumun psikolojik bir rahatsızlık veya önüne geçilebilecek bir şey olduğu yönünde bir görüşe sahip olduklarını göstermişlerdir.

"Üzülürdüm, böyle bir şey olmasını istemezdim. Eğer psikolojik destek alması gerekiyorsa psikolojik destek sağlardım. Ama bazen de tabi ki bunun psikiyatrik bir hastalık olduğu düşünülmüyor zaten. Bunun psikiyatristler tarafından normal olduğu düşünülüyor. Öncelikle psikiyatristin görmesini sağlardım." [K2]

"Psikolojik destek alırdım. Hormonel mi yoksa bilinçli bir seçim mi olduğunu anlamak için. Bazen tıbbi olabilir ama psikolojik bir durumsa o zaman destek alırdım." [K8]

"İstemezdim herhalde ya, bu toplumda istemezdim. Başka bir toplumda yaşasak nasıl bakardım bilmiyorum ama istemezdim. Bir şekilde çok mutlu olabileceğini düşünmüyorum. Kavga etmem ki onunla. Çok büyük yaştaysa zaten onu değiştiremezsin. Ama şöyle açık olmak gerekirse kalıplarda ve yargılarda dikkat etmeye çalışıyorum mesela diyelim ki oğlumun kadın cinsiyetine karşı o anlamda bir ilgisi olmasın diye mesela çok fazla kadın arkadaşım var, bazen kendimi çekiyorum. Sürekli kadın ortamlarında bulunmasını istemiyorum. Belki bir önlem. Yani istemem. Bu konuda düşüncem bu. Ama saygılıyım yani. Ama istemem yani. Çünkü mutlu olacağını düşünmüyorum. Belki üremeyi de devam ettiremeyeceğini, ileriki yıllarda, birçok şeyi düşünerek mutlu olamayacağını düşünüyorum." [K11

"Ne hissederdim, istemem. Karşı çıkardım. Çünkü zaten benim çocuğum var, böyle arada pembeye falan yönelince sinir oluyorum. Psikolojim bozuluyor. Hani ne yapabilirim o duruma geldiğim zaman ne yapabilirim bilmiyorum ama iki gün mesela ben onu düşünmüştüm sürekli. Neden böyle yapıyor diye. Korkarım yani.

Oldu ki tut değişti cinsiyeti, öyle bir şey oldu, ne yaparım bilemem. Ama doğal karşılayamam o kesin. Şey yapmaya çalışırım yani, o yönden saptırmaya çalışırım. Uğraşırım. Hayatta kabullenemem." [K21]

6.3.4. Eşcinsel Evliliklere Yönelik Tutumlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların eşcinsel evliliklere bakışını, yasal ve toplumsal boyutla ilgili düşüncelerini öğrenmek amacıyla "***Eşcinsel evliliklere bakışınız nedir? Böyle bir yasayı destekler misiniz?***" ve ***"Evlat edinip çocuk yetiştirmeleri hakkında ne düşünüyorsunuz?"*** soruları yöneltilmiştir.

Tablo 9. Eşcinsel Evlilik ve Çocuk Yetiştirme ile İlgili Tekrarlayan Görüşler

Evlilikle ilgili Görüşler		**Evlat Edinmeye Yönelik Görüşler**	
Evlilik yasallaşmalı	13	Çok iyi yetiştirirler	5
Evliliğin kendisi gereksiz ama isteyen evlenebilmeli	2	Bir sakınca görmüyorum	10
		Kimlik gelişimi için sorun olabilir	5
Evlilik konusunda nötr/ çekimser	6	Toplumsal baskı görebilir	6
Böyle bir yasayı desteklemem	2	Türkiye buna hazır değil	3

Tablo 9'da da görüldüğü üzere 13 katılımcı evliliğin kesinlikle yasallaşması gerektiği, bunun bir hak olduğu yönünde ifadeler kullanmıştır. Katılımcılardan 2 tanesi evlilik kurumunu gereksiz gördüklerini fakat bireylerin isteği doğrultusunda evlenebilmeleri gerektiğini savunmuş, 6 katılımcı çekimser cevaplarken 2 tanesi evlilik yasasını desteklemeyeceklerini ifade etmiştir. Alınan cevaplardan bazıları şöyledir:

"Bence olmalı. Yani doğal hukuk dediğimiz şey burada bence var olması gereken şey bu. Yani illa medeni kanun böyle diyor, erkekle kadın evlenir diyor diye düşünmemeliyiz. Pozitif hukuk öyle diyor ama doğal hukuk, olması gereken hukuk; bırak insanlar ne yaparsa yapsın diyor. ...Ahlak kavramı da değişir toplumdan topluma, zamandan zamana… ama şu an için bence bu doğal hukuk. Olması gereken bu. Medeni kanun kurallarına takılmamamız gerekiyor. Onların arasında bir nikah

bağı yok diye mirastan mahrum bırakmamamız gerekiyor. Aynı şekilde ailevi yüklerden. Ama maalesef ülke olarak biz bunu aşamıyoruz. Aşamayız da. Çünkü bakış açımız, at gözlüğüyle bakıyoruz. Başka insanlar ne yapar, ne düşünürler diye bakmıyoruz. Bu da bizi yıpratıyor. Bence evlensinler." [K22]

"Onu da yadırgamıyorum yani eşcinsellere genel olarak dışlayıcı ayrımcı değil de kapsayıcı yani hem topluma hem de onların kendi tercih demeyelim artık eşcinsellik tercih olarak da kabul edilmiyor, böyle doğdukları kabul ediliyor. Dolayısıyla farklı cinsel kimliklerle insanlar bir arada yaşayabilmeli ve diliyorlarsa hayat arkadaşı olarak, eş olarak da seçebilmeli. Mutlaka iki karşı cinsin evlenmesi gerekmediğini düşünüyorum." Yani yurt dışında mesela Avrupa ülkelerinde evlilikler *için iki ayrı cinsin ilişkisi olarak bakılmaz. Bunlar anayasaya da giren hükümlerdir. Dolayısıyla Türkiye'de de bu yönde yasalar değişse, devlet eliyle bunun yolu açılsa eminim toplumsal algı da veya toplumsal önyargı da eşcinsellere özellikle biraz daha azalacak çünkü resmi kanaldan böyle bir kabul olması insanları rahatlatacaktır genel olarak toplumu."* [K1]

"Bence olmalı. Nasıl bir kadın bir erkekle evlenmek isteyip evleniyorsa kesinlikle bunun da sağlanması gerektiğini düşünüyorum. Evlenmek istiyorlarsa, birlikte yaşamak istiyorlarsa ve bunu bir devlet protokolüyle kayıt altına almak istiyorlarsa tabi ki bence almaları lazım." [K23]

"Keşke Türkiye'de de serbest olsa. Mesela hiç şeyi duydun mu? Eşcinsel evlilik yapıp da eşine şiddet gösteren, duymadın. Genelde heteroseksüellerin evliliklerinde eşine şiddet gösteren insanlar oluyor mesela. Bu sadece komik bir ayrıntı aslında ama keşke Türkiye'de de serbest olsa ve insanlar istedikleri gibi… Temel hak ya. Temel hak bu. Eşcinsellik değil, cinsellik bu. Ve doğarken üreme içgüdüsüyle doğuyoruz. O insan başka şekilde bunu yaşıyor, yaşamak istiyor çünkü içinden öyle geliyor. Hormonları böyle istiyor. Dolayısıyla neden istediği hayatı yaşayamasın ki yani." [K17]

"Bazen resim olarak baktığımda gözüme hoş gelmiyor olabilir. Fotoğraf olarak yani ama gerçekten fikrim yok. Üzerinde çok düşündüğüm ya da okuduğum zaman aa bunlar da şöyleymiş diye çok yorum yaptığım bir şey değil çünkü çok fazla

da sayılı olmadığı için bunla, bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar. Benim en azından okuduklarım, onlar da ünlü olanlar, çoğu okuduklarımız. O da sadece şey gibi geliyor, belki ünlü oldukları için, magazin haberi gibi. Evlendiler ve bitti. Üstüne çok kafa yorup düşündüğüm bir şey değil yani açıkçası." [K16]

"Yani evet haklarını alsınlar. O anlamda itirazım olmaz ama sadece şeyi düşünüyorum işte bu şekilde yani acaba haklarını nasıl alacaklar, haklarını aldıktan sonra biz etrafta hiç yaşamıyoruz ya, acaba nasıl bakacağız, bir yaşayıp da görmek gerekiyor yani ben şu anda bir önyargım yok. Başkasına karşı. Yasaya böyle bir şey alınacaksa alınsın. Sadece yaşamadan çok öngöremiyorsunuz da bir şeyi. Düşüncede farklıyız, uygulamada farklıyız." [K11]

"Ben hoş görmüyorum. Yasa çıkmamalı. Toplum yapısı bozulacaktır. Toplumumuz ya da dinimizle ilgili değil. Eğer böyle bir şey olursa, ipin ucu kaçar. Düzen bozulur diye düşünüyorum." [K8]

"*Çocuk anlamında evlilik diyorsan, evlat edinerek bunu giderebilir. Ama sırf birlikte yaşamak diyorsa, zaten büyük ihtimalle yakında birlikte yaşamak kanuna geçirilecek. İlla evlilik olmasına gerek yok. Zaten insanlar evlenmek istemiyorlar ki artık. Ben desteklemezdim. Çünkü şeye anlam veremiyorum biz neden evlenmek istiyoruz? Ben neden evlendim? Şey ya, eşimle evlenmesek bu kadar rahat yaşayamazdık. Aileler açısından. Ama eşcinsel bireyler evlense daha büyük zorluk yaşar. Evlenmesinler daha iyi bence."* [K25]

Katılımcılardan 5 tanesi, eşcinsel bireylerin daha iyi çocuk yetiştireceklerini, 10 tanesi ise bunda bir sakınca görmediğini ifade etmiştir. Bazıları ise çocuğun kimlik gelişimi için bir anne babaya ihtiyaç duyacağı veya çocuğun toplumsal baskı göreceği görüşündedir.

"Ona da çok saygı duyuyorum yani iki karşı cinsin değil de aynı cinsin birlikteliğinden biyolojik olarak çocuk söz konusu olamayacağına göre ama birini yetiştirmek ve çok da iyi yetiştirebileceklerini düşünüyorum büyük ölçüde çünkü farklı duyguları, farklı duyarlılıkları olan insanlar genellikle bence eşcinseller. Çok

da iyi bir iş yapacaklarını düşünüyorum. Yaptıklarını da düşünüyorum. Bu konuda basında gördüklerim duyduklarım da bunu doğruluyor." [K1]

"Çocuk yetiştirmelerini de destekliyorum çünkü onlar mücadele ediyor. Ben mücadele eden adama saygı duyarım. Ve mücadele etmeyi bilen adam haklarına sahip çıkar, çocuğuna da bunu öğretir. Bana hiçbir zaman engel konulup, yani evet üniversitede yaşadığım sorunlar oldu ama sen bu yüksek lisans tezini yazamazsın da demediler. Ya da sen üniversiteden git, biz senin tutumunu tavrını beğenmiyoruz diye baskı yapmadılar en azından. Ama onlara yapılıyor. Ya da tuhaf isimler takılıyor. Nonoş bilmem ne… bu baskılarla mücadele etmek çok zor. Ve mücadele eden biri çocuğuna daha çok şey verir. Çünkü bize hep hazır geliyor. Ama onların bakış açısı daha farklı ve evet çocuk yetiştirmelidirler." [K22]

"Ben şuna inanmıyorum ya bulaşıcı bir hastalık gibi bakılıyor. Bulaşıcı bir hastalık değil ki bu. Bir hastalık da değil daha doğrusu. Hatta şunu söyleyebilirim, mesela ben, biz, lisede, üniversitede eşcinsel bir hocayla karşılaşsak hayat görüşümüz daha farklı olabilirdi. Mesela diğer insanlara daha önyargısız davranabilirdik. Bu kişiler de aynı şekilde o çocuğu o yönde yetiştiriyorlarsa bence o çocuk daha önyargısız olur, diğer insanlara daha duyarlı olabilir." [K23]

"Türkiye'de özellikle çocuk edinme çok sıkı kontrol altında. Tabi kendi annesi babasıyla ilgili bir kontrol yok. Dünyanın en cahil insanları çocuk yapabiliyor ama iki kişi belli bir gelire sahip olması bekleniyor, çocukla ilgili birtakım şeylerin olması bekleniyor falan filan… Bütün bunlar zaten çok zorlu kriterler. Bu kriterleri tutturduktan sonra bence bir farkı yok. Genelde geylerin yetiştirdikleri çocukların da gey olacağı gibi bir algıya sahipler ama batıdaki çalışmalar öyle göstermiyor. Yani geylerin yetiştirdikleri çocuklar da gayet… yani şey olabiliyor, strait diyeceğim. Yani şöyle, cinsel yönelim çok öğrenilecek bir şey değil. Ama tabi buna dair deneyimler öğrenilebilir. Bununla ilgili cesaret edip etmemesi dışarıdan desteklenebilir veya bastırılması. Yani bastırma da iyi bir şey değil zaten dolayısıyla dışardan gelecek müdahaleyle öğrenilecek bir şey değil yani ben seni baskıladım diye sen gey olmazsın veya eğer geysen de heteroseksüel de olmazsın. Bu içten gelen bir şey." [K9]

"Çocuk yetiştirmeyi eşcinsel olarak ayırmıyorum ben. Bence Türkiye çocuk yetiştirme konusunda birtakım standartlar geliştirmeli. Eşcinsel olarak ayıramazsın. Kadını gebertesiye dövüyor, kızının yanında şişliyor, bu da çocuk yetiştiriyor. O kadınla erkek evlenirken psikolojik analiz neden istemedin? İkisi de tırlak olabilir. Çocuk yapmışlar, yetiştiriyorlar. Buna niye engel olmuyor devlet? Daha mı az zarar gördü çocuk? İki tane kadın evlenmiş, çocuk yetiştiriyorlar. Çocuğu pırıl pırıl yetiştiriyorlar. Devlet hangisine karşı çıkacak ben soruyorum. O yüzden bence eşcinsel olmayan evlilik olarak değil, çocuk yetiştirme konusunda standartlar getirilecek." [K10]

"En az benim kadar hakları olduğunu. Yani öyle arkadaşlarım da var. Yani en doğal hak. Bir kadın bir erkekle yapmak zorunda değil. İmkanı varsa gider spermi alır ve anne olur yani. Bundan daha doğal hiçbir şey yok. Ya da iki erkek bir çocuğu evlat edinip babası olabilirler yani. Bunda bir sakınca yok. Sadece çocuğa her kodu anlatmak durumunda kalmaları gerekiyor. Yani normalin tanımı, normal diye bir şey zaten yok. Ama çocuğa çeşitli normaller olduğunu, kendilerinin de normal olduğunu, bunların kişisel tercihler olduğunu, herkesin kendi doğruları etrafında çocuk büyüttüğünü anlatmak durumundalar." [K19]

"Negatif yönleri şimdi onlar sonrasında ne olacak, o çocuk nasıl bir psikolojide olacak? Sonrasında toplum nasıl yaklaşacak, çocuk ilerde bunu anlayabilecek mi, hangi yaşta ona anlatacaklar veya arkadaşlarından gelen toplumsal baskıyı kaldırabilecek mi o çocuk? Sonuçta onların biyolojik çocuğu olmayacak. Buna ileriki yıllarda bakışları nasıl olacak? Onda sıkıntı yaşayacaklar mı? Bu sonradan evliliklerine yansıyacak mı? Sonuçta çok da sağlıklı bir evlilik mi, onu çok bilemedim yani." [K2]

"Desteklemem sanırım. Neden desteklemem, çünkü adı üzerinde eşcinsel diyoruz. Yani bir çocuğun yetiştirilmesinde bence annenin katkısı, yani kadının ve erkeğin katkısı çok farklı onun gelişip büyümesinde. O yüzden bu tip evliliklerde yetişen çocukların tek yönde bir katkı alabileceğini düşünüyorum. Ben doğru bulmuyorum. Biraz da galiba gelenekçi tavrı sergilerim herhalde. Aile kurumuna atfedilen önem. Yani sonuçta bir devamlılık arz etmeyecek bir durum. Yok

desteklemem ya. Niye destekleyeyim? Ama hukukçu olduğum için ikilemde kalıyorum. Bu insanın da nasıl normal bir birey evlat edinebiliyorsa, evlat hissi yaşamak istiyorsa onun da o hissi yaşama hakkı var. Gerçi onun da şimdi evlat edinmesinde bir engel yok. Evlenmesine gerek yok" [K25]

"Bunda çocuğun kimliğinin gelişmesi konusunda sıkıntılar olacağını düşünürüm açıkçası. Çünkü hangisi anne, hangisi baba, nasıl oluyor falan… yani belki ben çözemediğim için kafamda, bu konuda çok düşünmediğim için ama çocuk yetiştirmeleri konusunda bir soru işareti var. Her şeye iyi bakıyorum ama çocuk yetiştirmek biraz farklı benim için. Yani o çocuğun eğilimi ne olur, düşünceleri ne olur, hayata bakışı ne olur, nasıl gelişir sonrası için… işin içine çocuk girince biraz değişiyor açıkçası." [K6]

"İşte ona negatif bakıyorum biraz ya. Onda tutucuyum herhalde. Tabi normal denilen nedir bu tartışılır. Hani çocuğu normal bir aile yapısında, bilmiyorum sanki böyle çocukların anne baba, normal bir ortamda büyümelerinden yanayım ama birçok belgesellerde falan da izliyorum, gayet de iyi yürüttüklerini görüyorum. Ama hani özdeşim modelleri de çok önemli ya, çocuğun işte kadın kimliğini anneyle özdeşleştirmesi, erkeği babayla özdeşleştirmesi filan. Ama ben içimden negatif bakıyorum, kişisel olarak negatif bakıyorum biraz ama gerçek hayatta bir uzman olarak sorduğunda evet olabilir yani. Ama mesela ben geçen yıl çocuk kitapları üzerinde çalışmıştım. Kanada'da özellikle de gey, lezbiyen anne babalarla ilgili, aile yapılarıyla ilgili çocuk kitapları var mesela. Dünya'da bir Kanada'da yayınlanmış kitaplar var, bizde daha öyle bir şey yok tabi. Hazır değiliz yani mentailte olarak hazır değiliz. Ne kadar çok kültürlülük de çalışsam, bu gruplarla da daha pozitif olsam benim bile uzman olarak evet okey diyebilirim hani olabilir, reddedemeyiz ama içimden normal anne baba aile yapısı içinde büyümeleri gerekiyor diye düşünüyorum yani. Bu şeylerin kırılması çok önemli. Önyargılarımız var. İnsan olarak farklı olana bir şeyimiz var yani, savunmaya geçiyoruz korkularımızdan dolayı. Bu aşılırsa belki hani birçok şeye bakış açımız değişir diye düşünüyorum." [K13]

TARTIŞMA VE SONUÇ

Akademisyen kadınların meslek hayatı boyunca deneyimledikleri ayrımcılıklar, toplumsal cinsiyet ve feminist bilinç düzeyleri bağlamında LGBT+ bireylere karşı düşünce ve tutumlarının incelendiği çalışmada, katılımcıların büyük çoğunluğunun direkt olarak ayrımcı davranışlara veya kalıp yargılara ilişkin cinsiyetçi söylemlere maruz kaldığı görülmektedir. Veriler incelendiğinde en çok üstünde durulan ve farklı katılımcılar tarafından en çok dile getirilen temalar; *terfilerde yaşanan zorluklar, kadınların yönetici konumuna gelememesi, özel alan ve mesleki yaşam arasındaki rol çatışmaları, öğrenciler üzerinde otorite kurma zorluğu ve giyimine müdahale edilmesi* olarak karşımıza çıkmaktadır. Alan yazın incelendiğinde de kadın çalışanların yaşadığı ayrımcılıklar arasında yükselme engelleri olduğu, çalışan kadın erkek sayısı eşit olan sektörlerde dahi kadın yöneticilerin oldukça az bulunduğu görünmektedir (Moir, Jessel, 2002). Bazı katılımcılar, bu durumun sebebini eril zihniyet olarak nitelendirmektedir. Meyerson ve Fletcher (2006: 80) benzer bir ifadeyle kadınların çalışma yaşamında önlerine çıkan engellerin, erkek bakış açısıyla yönetilen örgütlerden kaynaklandığını belirtmektedir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda akademisyen kadınların çoğunun evde eşlerine göre daha fazla iş yükü olması veya anneliğin getirdiği zorunluluklar sebebiyle problemler yaşadığı görülmektedir. Özel alandaki eşitsizlik, mesleklerine daha az vakit ayırmalarına sebep olmakta, bunun sonucunda da mesleklerinde yükselememe veya erkek akademisyenlere göre daha az çalıştıklarının düşünülmesi gibi problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Ve görülmektedir ki evli olan ve/veya özel alanda adaletsiz bir iş bölümü uygulamasına maruz kalan akademisyenler, mesleki hayatta da daha fazla yük ve ayrımcılık hissetmektedir. Literatür tarafından da desteklenmektedir ki, kadınlar ücretli bir işte çalışıyor dahi olsa ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumlulukların peşini bırakmaması sebebiyle çok büyük bir iş yüküne maruz bırakılmaktadır (Toksöz, 2015: 37; Bora, Üstün, 2008: 79).

Katılımcılar, bu ayrımcı uygulamaların yanı sıra cinsiyet kalıp yargılarına dair bazı cinsiyetçi söylemlere de maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Çoğunlukla

kadınların yöneticilik için ve hatta akademisyen olmak için uygun olmadığına ilişkin söylemlere şahit olduklarını veya bu tarz düşünceleri algıladıklarını belirtmişlerdir. Bunun dışında kadınların bir araya geldiklerinde bilimden uzak konulardan, örneğin alışverişten konuşacağı veya işine yeterince vakit ayırmayacağı gibi kalıp yargıların da akademide var olduğu, katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri ve feminizme ilişkin görüşleri incelendiğinde çoğunluğun toplumsal cinsiyet rollerini reddettiği görülmektedir. Cinsiyete dayalı bir iş bölümü ve toplumsal rollerin olmaması gerektiğini ifade eden katılımcıların kadın-erkek eşitliğini savunduğu görülmektedir. Kadın ve erkeğin biyolojik olarak farklı, zihinsel anlamda ise eşit olduğu, farklı özelliklerin birbirini tamamlayabileceği ancak birbirine üstün olamayacağı gibi görüşler, birden fazla katılımcı tarafından ifade edilen görüşlerdir. Bu görüşlere ek olarak bazı katılımcıların ev işlerini gönüllü olarak üstlendiği, eşinin elinden gelmediği için ondan böyle bir şey beklemediği şeklindeki açıklamaları, aslında cinsiyet rollerini içselleştirmiş olduklarının bir göstergesidir. Cinsiyet eşitliğini savunduğunu belirten katılımcıların çoğunlukta olmasına rağmen kendisini feminist olarak tanımlama noktasında katılımcıların büyük kısmı çekimser davranmıştır. Kimi feminizmi çok uç, marjinal bir fikir olarak tanımlarken, eşitliği savunduğunu ancak bu konuda çok katı olmadığını dile getirmiş, kimi de sadece düşünce yapısı olarak bu fikre yatkın olduğunu, fakat bu konuda herhangi bir eylemde bulunmadığından kendini bir feminist olarak nitelemenin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Feminizmi kadın haklarının savunulması veya eşitlik olarak tanımlayanların yanı sıra kadın üstünlüğü şeklinde tanımlayanlar, feminizme sıcak bakmadığını hatta kadın-erkek eşitliğine inanmadığını dile getirenler de mevcuttur.

Katılımcıların LGBT+ bireylere ilişkin görüşleri; önyargılar, genel tutumlar, yakın ilişki kurulması halinde tutumlar ve evlenmeleri/çocuk yetiştirmeleriyle ilgili yasal boyut olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında LGBT bireylerin *bilgili, dürüst, neşeli, zararsız* insanlar olduğuna dair olumlu görüşlerin yanında, bazı olumsuz ifadeler de kaydedilmiştir. Olumsuz yargılar özellikle translar ve erkek eşcinsellerle ilgili olup, *transların fazla frapan ve erkek eşcinsellerin kadın eşcinsellere nazaran daha itici olduğu* düşülmektedir. Bu

durum önceki araştırmalarla da desteklenmekte olup, esasında lezbiyenliğin toplumda kabul görmesinden değil, kadınların toplumdaki genel görünmezliğinden kaynaklanmaktadır (Güner, 2015; Kundakçı, 2013: 66; Ertan, 2010). Ayrıca Connell'in, ifade ettiği hegemonik erkekliğin ikincil konumdaki erkeklikler üzerinde de inşa edildiği fikrini (2017) ve kadınların bu algıyı içselleştirerek güçlendirdiği ve devamlılığına katkı sağladığı savını desteklemektedir (Çelik, 2016; Özdemir, 2010: 84, Yavuz, 2015). İlaveten bazı katılımcıların, *eşcinselliğin psikolojik nedenleri olabileceği* yönündeki değerlendirmeleri de dikkat çekici bulgular arasında yer almaktadır.

Lgbt bireylere karşı genel tutumlarla ilgili bulgular, katılımcıların çoğunun birlikte çalışmak veya aynı ortamda bulunmak konusunda olumlu tutum sergilediğini ortaya koymaktadır. Ancak eşcinsel veya trans bireylerle bir arada bulunmaktan rahatsızlık duyacağını ve hatta korktuğunu belirtenler de bulunmaktadır. Cinsel yönelimlerin veya cinsiyet kimliklerinin açıkça belirtilmesi konusunda ise genel olarak çekimser davranılmakta veya *bireylerin ötekileştirmeye maruz kalacakları*, *toplumun henüz buna hazır olmadığı* konusunda görüşler öne çıkmaktadır. Katılımcılara göre toplumdaki ötekileştirmenin sebebi ise *bilinmeyene duyulan korku, öyle olmaktan duyulan korku, din ve toplumsal normlar* olarak sıralanabilir.

Katılımcılara yöneltilen "hemcinsleri tarafından ilgi duyulması" veya "çocuğunun/kardeşinin eşcinsel olduğunu öğrenmeleri halinde tutumlarının ne olacağı" sorusuna verilen cevaplar göstermektedir ki böyle bir duruma daha tepkisel yaklaşmaktadırlar. Önceki sorularda diğer katılımcılara göre daha olumlu tutumlar sergileyenlerin dahi, bir eşcinselin kendisine ilgisinden rahatsızlık duyacağını veya çocuğunun durumunu kolayca kabullenemeyeceğini belirtmesi, aslında bastırılan bir homofobinin bu kişilerde de olduğu düşüncesini akla getirmektedir.

Eşcinsel evliliklerle ilgili yasal boyut konusunda katılımcıların çoğunlukla bu fikri desteklediği görülmektedir. Toplumsal dinamikler ve böyle bir durumun topluma yansımaları noktasında çekincelerini dile getirenlerin yanı sıra, bu konudaki yasal düzenlemeleri desteklemeyeceğini belirtenler de az sayıda olmakla birlikte vardır. Çocuk yetiştirme konusunda ise lgbt bireylerin farklı bakış açılara ve

duyarlılıklara sahip olmaları sebebiyle çok iyi çocuk yetiştireceğini düşünenler olduğu gibi, çocuğun kimlik gelişimi veya toplumda karşılaşması muhtemel baskılardan dolayı uygun görmeyenler de bulunmaktadır.

Sonuç olarak, kadınların birçok sektörde olduğu gibi akademide de ayrımcı uygulamalara maruz kaldığı görülmektedir. Bulgulardan yola çıkarak, hemen hemen bütün katılımcıların ev veya iş yaşamında çeşitli ayrımcı uygulamaları deneyimlemiş olmalarına rağmen, bazılarının hiçbir şekilde bir ayrımcılık yaşamadığını ifade etmesi, birçok kadının bu durumu içselleştirerek farkına varmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu duruma karşı bir farkındalık geliştirmeleri, ayrımcılığa maruz kalmalarından ziyade teorik bilgiyle mümkün görünmektedir. Deneyimlediği olumsuzlukların cinsiyete dayalı bir ayrımcılık olduğunun farkında olan katılımcıların, cinsiyet eşitliği ve feminist bilinç düzeylerinin yüksek olması bunu destekler niteliktedir. Bunun dışında ev yaşamında cinsiyet eşitliğinin sağlanmadığı durumlarda, katılımcıların ayrımcılığı daha yoğun hissettiği, kariyer anlamında daha çok zorlandığı veya evliliğin kariyerin önündeki bir engel olarak nitelendirilmesi de elde edilen diğer bulgular arasındadır. Son olarak bu çalışma, eğitim düzeyi yüksek bir ortamda, ikincil konuma itilmiş bir diğer cinsiyet grubu olan kadınlarla yapılmış olmasına rağmen yine de homofobik tutumların olabileceğini göstermiştir.

Toplumsal cinsiyet yargılarının, cinsiyet eşitsizliğinin ve eril düşünce yapısının toplumun her alanında hakim olması, her sektörde kadını ve heteroseksüel erkekler dışındaki tüm cinsiyetleri ikincil kılmakta ve bu düşünce yapısı kadınlar tarafından da içselleştirilerek devamlılık arz etmektedir. Ayrımcı uygulamaların son bulması, cinsiyet ayrımcılığına maruz kalan insanların çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve kariyer engellerinin kaldırılması yolunda atılacak ilk adım belki de kadınların bu konuda bilinçlenmesi olacaktır. Kadınlar bu inşayı yeniden üretmeyi bıraktıklarında, toplumsal algının değişmesi yolunu da açmış olacaklardır. Bu alanda daha fazla çalışma yapılması, üniversitelerde toplumsal cinsiyet derslerinin eklenmesi veya bu alanda bölümler açılması bu konuda farkındalık yaratma noktasında bir gelişme sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akis, Y., Özakın, Ü., Sancar, S. (2009). Türkiye'de Feminizm ve Kadın Hareketi. *Cogito, 58, Bahar,* 245-258.

Aksit, G., & Varisli, B. (2014). Türkiye'de elestirel erkekler ve erkeklikler konusunu feminizm içinde çalismak: Jeff Hearn ile erkekler ve erkekliklere ulusasiri yaklasimlar üzerine bir röportaj. *Fe Dergi*, *6*(2), 81.

Aktaş, C. Feminizmin Beyaz Batılı Kadın Seçkinciliği, Erişim Tarihi: 27.08.2018.

Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi, 30*(1), 53-72.

Alay, H. K., & CAN, E. (2019). Örgütlerde Cinsel Yönelim Temeline Dayalı Kimlik: Farklılık İklimi Algısı, Bireysel ve Örgütsel Çıktıların İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *22*(1), 315-324.

Alptekin, D. (2014). Çelişik Duygularda Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Sorgusu: Üniversite Gençliğinin Cinsiyet Algısına Dair Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 203-211.

Altunpolat, R. (2017). Lgbti'lere Yönelik Ayrımcılığı Tarihsel Ve Politik Temelde Kavramak. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG), 17*(64).

Ansari, N., Jabeen, N., Moazzam Baig, A., & Salman, Y. (2016). Diversity Management: Towards a Theory of Gender Sensitive Practices. Bulletin of Education and Research, 38(2), 293-306.

Arıkan, A. (2016). *Amargi'deki Erkek*, (Queer Tahayyül Kitap Bölümü, Der: Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Arıkan, G. (1998). *Kadınlarda Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Hareketlilik*, (20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, Editör: Oya Çiftçi), 1. Baskı, TODAİE, Ankara.

Arman, M. N., Şerbetçi, D. (2012). Postkolonyal Feminist Teoride Milliyetçilik, Militarizm Ve Savaş Karşıtlığı. *Dokuz Eylul University Journal of Graduate School of Social Sciences, 14(3)., 65-83*

Arslantepe, M. (2010). Sinemada Feminist Teori. *Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak Kadın: Edebiyat, Dil, Kültür ve Sanat Çalışmalarında Kadın Sempozyumu,* 28-30.

Ashkanasy, N. M., Härtel, C. E., & Daus, C. S. (2002). Diversity and Emotion: The New Frontiers in Organizational Behavior Research. Journal of Management, 28(3), 307-338.

Aslan, A. Tarihin Arka Odası'nda "Kadın". *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, *2*(1), 77-94.

Aslan, Ö., & Gambetti, Z. (2009). Fraser ve Feminizm: Söylem Kimin Söylemi, Tarih Kimin Tarihi, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar,* (9).

Baliç, C. Özbay. İ. (2004). Erkekliğin Ev Halleri. *Toplum ve Bilim*, *101*, 89-103.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 231-274.

Balyer, A., & Gündüz, Y. (2011). Yönetici ve Öğretmenlerin Okullarında Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algılarının İncelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 32,* 25-43

Barker, M. J., Scheele, J. (2018). *QUEER Resimli Bir Tarih*, (Çev. Utku Özmakas), Dipnot Yayınları, Ankara.

Bassett- Jones, N. (2005). The Paradox of Diversity Management, Creativity and İnnovation. Creativity and Innovation Management, 14(2), 169-175.

Başak, S. (2010). Genelleşmiş güven ve toplumsal cinsiyet. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *27*(1), 53-71.

Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, *9*(1).

Bayramoğlu, Y. (2011). Stonewall'dan Onur Yürüyüşüne. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 387-394.*

Bebel, A. (1991). *Kadın ve Sosyalizm*, (Çev. S. N. Kaya), 1. Baskı, İnter Yayınları, İstanbul.

Berghan, S. (2011). Transfeminizm. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 140-148.*

Berktay, F. (2009). Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı: Cinsellik. *Cogito, 58, Bahar*, 57-72

Berktay, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. 6. Baskı, Metis Yayınevi, İstanbul.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2014*(3), 108-114.

Birkalan-Gedik, H. (2011). Türkiye'de 2000'li Yıllarda Farklılık, Cinsel Kimlikler Ve Kimlik Politikalarının Yönetimi [Difference, Gender İdentity And İdentity Politics Government İn Turkey During The 2000s]. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 340-352.*

Bolat, D. (2016). Zorunlu Heteroseksüellik ve Türkiye Muhalefet Alanı Üzerine Bir Tartışma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *71*(4), 1091-1117.

Bora, A. (1998). *Kamusal Alan / Özel Alan: Mahremiyet- Özgürleşme İkileminin Ötesi,* (20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, Editör: Oya Çiftçi), 1. Baskı, TODAİE, Ankara.

Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar. (Der: Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.*

Bora, A., Üstün, İ. (2008). *"Sıcak Aile Ortamı", Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*. 3. Baskı, Tesev Yayınları, İstanbul.

Bourdieu, P. (2018). *Eril Tahakküm*, (Çev. Bediz Yılmaz), 4. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Bozok, M. (2011). Soru ve Cevaplarla Erkeklikler. *Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları*, 1. Basım, İstanbul.

Browne, E. (2019). Gender Norms, LGBTQI Issues and Development: A Topic Guide. *ALIGN, ODI.*

Burgess, J., French, E., & Strachan, G. (2009). The Diversity Management Approach To Equal Employment Opportunity in Australian Organisations. *The Economic and Labour Relations Review*, 20(1), 77–92.

Butler, J. (1993). Critically Queer. *GLQ: A journal of Lesbian and Gay Studies*, *1*(1), 17-32.

Butler, J. (2009). Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri. *Cogito, 58, Bahar,* 73-92.

Butler, J. (2018). *Cinsiyet Belası*, (Çev. Başak Ertür), 6. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.

Byrd, M. Y. (2014). Diversity issues: Exploring "Critical" Through Multiple Lenses. *Advances in Developing Human Resources*, 16(4), 515-528.

Candansayar, S. (2011). Tıbbın (eş)cinselliğe Bakışı İçin Bir Arkeoloji Denemesi. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 149-166.*

Carlson, D. L. (2014). Postqueer? Examining Tensions Between LGBT Studies and Queer Theory: A Review of LBGT Studies and Queer Theory. *Journal of LGBT Youth, 11*(1), 95-100.

Colebroog, C. (2011). *Queer* Kuramın Olasılığı Üzerine. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 213-227.*

Connel, R. W. (2017). *Toplumsal Cinsyet ve İktidar*, (Çev. Cem Soydemir), 3. Basım, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Conway, D. (2000). *Serbest Piyasa Feminizmi, (Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu).* Liberte Yayınevi, Ankara.

Cox, T. H., & Blake, S. (1991). Managing cultural diversity: Implications for organizational competitiveness. *Academy of Management Perspectives, 5*(3), 45-56.

Coyner, S. (1995). *Bir Akademik Disiplin Olarak Kadın Araştırmaları, (Kadın Araştırmalarında Yöntem,* Hazırlayan: Serpil Çakır, Necla Akgökçe), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Çavdar, D., & Çok, F. (2016). Türkiyede LGBT'lerin Okul Yaşantıları.

Çelik, D. B., & Şahin, N. H. (2012). Cinsel yönelimler: Sağlık Personelinin Yaklaşımı, *Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi, 15-23*

Çelik, G. (2016). Erkekler (de) ağlar!": Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında erkeklik inşası ve şiddet döngüsü. *Fe Dergi, 8*(2), 1-12.

Çetinel, E., & Yılmaz, S. E. (2016). Feminist Teori: Yönetim Ve Organizasyon Alanına Eleştirel Bir Yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 6*(2), 119-148.

Çırakoğlu, O. C., & Baysal, G. A. (2017). *Türkiye'de Nefes Almak (mı?): Mülteci ve Sığınmacı LGBTİ Bireyler.* (Direnç, Onur ve Dahası: Disiplinlerarası Bakışla LGBTİ Kitap Bölümü, Editör: Aras Onur) FİSA Yayınları.

Dagher, J., D'Netto, B., & Sohal, A. S. (1998). Managing Workforce Diversity in The Australian Manufacturing Industry. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries*, 8(2), 177-192.

Davas, A. (2017). LGBTİ Çalışanların Sağlığı. *Türk Tabipleri Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül, 21-27.*

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Türkiye'de Aile Ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim, 86, Güz*, 139-171.

Demez, G. (2005). *Değişen Erkek İmgesi*, Babil Yayınları, İstanbul.

Demir, Z. (2014). *Modern ve Postmodern Feminizm*. 2. Baskı, Sentez Yayıncılık, Bursa.

Demirel, Y., & Özbezek, B. D. (2016). Örgütlerde Zenginliğin Kaynağı Olarak Farklılıkların Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 1-28.

Dikici, E. (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist Ve Radikal Feminizm Teorileri. *The Journal of Academic Social*, 43, 523-532.

Dinçkol, B. V. (1998). *Kadının Hukuksal Statüsünün Tarihsel Gelişimi*, (20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, Editör: Oya Çiftçi), 1. Baskı, TODAİE, Ankara.

Doan, P. L. (2016). *Cinsiyetlendirilmiş Alanların Tahakkümü: İkili Cinsiyet Sisteminin Ötesinden Yansımalar*, (Queer Temaşa Kitap Bölümü, Der: Leman S. Darcıoğlu), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Doğan, C. (2008). Yeni Sosyal Hareketler Ekseninde Feminizme Bakış. *Sosyoloji Notları,* Eylül-Ekim-Kasım, 29-3.

Doğan, E. T. (2015). İşgücü Piyasasında Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Ayrımcılığının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi. *Tar, Y. (Der.) Çalışma Hayatında Ayrımcılık ve Ayrımcılığa Karşı Mücadele,* Kaos GL Yayınları, İstanbul, 57-76.

Doğan, S., Uğurlu, C. T., Topçu, İ., & Yiğit, Y. (2015). Farklılıkların Yönetimi ile Öğrenen Okul Arasındaki İlişkinin Öğretmen Algılarına Göre İncelenmesi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, *16*(2).

Dondurucu, Z. B. (2018). Eşcinsellik Temelli Nefret Söylemi İçeren İletilerin Twitter'da İncelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, *5*(4), 513-534.

Donovan, J. (2007). *Feminist Teori*. (Çev. Aksu Bora- Meltem Ağduk Gevrek). 4. Baskı, İletişim Yayınevi, İstanbul.

Duman, Ö. Y. (2010). Histeriden Somatizasyona; Cinsiyetçi Ortam ve Ruh Sağlığımız, *II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi Kitabı*, 47-51.

Durakbaşa, A. (2008). Kadınların Tarihinden Dersler: Feminist Bir Sosyoloji İçin Notlar, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, *2*(4), 15-26

Durudoğan, H. (2011). Judith Butler ve Queer Etiği. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 87-98.*

Duyan, V., Gelbal, S. (2004). Lezbiyen ve geylere yönelik tutum (LGYT) ölçeği: Güvenirlik ve geçerlik çalışması. *HIV/AIDS Dergisi*, *7*(3), 106-112.

Ecevit, M. (2011). Epistemoloji. *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını*, 32-63.

Ecevit, Y. (2011). Toplumsal Cinsiyet sosyolojisine Giriş. *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını*, 2-29.

Eckert, L. (2016). *Postanarşizm, Queer ve Trans Politikaları İçin Bir Araç Olabilir mi? Veya Tam Tersi Olabilir mi?* (Queer Tahayyül Kitap Bölümü, Der: Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Edelman, L. (2011). Gelecek, Çocuk Oyunu: *Queer* Kuram, Özdeşleşmeme ve Ölüm Dürtüsü. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 322-339.*

Ekitli, G.B., & Çam, M. O. (2017). Bakım Sürecinde Zorlandığımız Alan LGBTİ'ye Yönelik Bir Gözden Geçirme. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemsireleri Dernegi*, *8*(3).

Elçi, D. Ö. (2018). Ayrımcılık, Nefret Söylemi/Suçları Ve Transfobi İle Damgalanan Trans Kadınlar Trans-Women Stamped Wıth Dıscrımınatıon, Hate Speech/Crımes And Transfobıa. *The Journal* of International Social Research, *11*(55), 533-542.

Elçik, G. (2016). *Beden, İki Nokta Üst Üste*, (Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları, Der: Feryal Saylıgil), 1. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.

Elıuz, Ü. (2011). Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak. *Electronic Turkish Studies*, *6*(3), 221-232

Eren, E. (2015). Türkiye'de Kapitalizmi Besleyen Mekanizmaların Nefret Söylemi Açısından Değerlendirilmesi. *8.Mülkiye Genç Sosyal Politikacılar Kongresi.*

Ergül, S. (2016). Acconci ve Queer Sanat? (Queer Tahayyül Kitap Bölümü, Der: Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Ersoy ÇAK, Ş. (2010). Toplumsal Cinsiyet Ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri Ve Popüler Müzik Videoları, *Yedi, DEÜ GSF Dergisi*, Sayı 4, 101-110

Ersoy, B. (2011). Her Kadın Heteroseksüel Değildir. *Cogito*, *Yapı Kredi Yayınları*. *İstanbul, 411-430.*

Ertan, C. (2010). Homofobi: İnternet Gazetelerinde Okuyucu Yorumlarındaki Eşcinsellere Yönelik Tutumlar ve Söylemler. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, *3*(2), 1-17.

Evecit, Y. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını*, 2-29.

Fine, C. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması*, (Çev. Kıvanç Tanrıyar). 1. baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Fraser, M. (2016). *Queer'i Sınıflamak Rekabet Halindeki Politikalar*, (Queer Tahayyül Kitap Bölümü, Der: Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Galeano, E. (2017). *Kadınlar*, (Çev. Süleyman Doğru), 3. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Gardiner, J. (2005). Men, masculinities, and feminist theory. In M. S. KimmelJ. Hearn & R. W. Connell *Handbook of studies on men & masculinities* (pp. 35-50). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. doi: 10.4135/9781452233833.n3

Gilbert, J. A., Stead, B. A., & Ivancevich, J. M. (1999). Diversity Management: A New Organizational Paradigm. *Journal Of Business Ethics,* 21(1), 61-76.

Göregenli, M. (2011). Heteroseksizm, Homofobi ve Nefret Suçları: Sosyal Psikolojik Yaklaşım. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 353-365.*

Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar,* 175-187.

Grosz, E. (2011). Deneysel Arzu: Queer Öznelliğini Yeniden Düşünmek. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 7-36.*

Guattari, F. (2016). *Kadın Oluş*, (Queer Temaşa Kitap Bölümü, Der: Leman S. Darcıoğlu), Sel Yayıncılık, İstanbul.

GÜLDÜ, Ö., & KART, M. E. (2009). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64*(03), 97-116.

Güler, C. (2016). Uluslararası Sendikal Harekete İlişkin Heteroseksüel-Hegemonik Bir Söylem Sorgulaması, *VIII. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu,* 185-199

Güler, C. (2017). Türkiye Sendikal Hareketi İçinde Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılıkla Mücadele Üzerine Bir Değerlendirme. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG), 17*(64)., 15-28

Güleş, H. (2012). Örgütlerde Farklılıkların Yönetimi: Okullara İlişkin Bazı Çıkarımlar. *The Journal of Academic Social Science Studies, 5*(8), 615-628.

Gültekin, M., & ŞENCAN, H. (2019). Manevi değerlerin farklılıklar yönetimi üzerindeki etkisi. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, *6*(1), 1-18.

Gümüşoğlu, F. (2014). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, *2*(4), 39-50

Güner, U. (2015). Heteroseksist Ayrımcılığın Eşcinsel, Biseksüel veTrans Yaşamlara Yansımaları. *Tar, Y. (Der.) Çalışma Hayatında Ayrımcılık ve Ayrımcılığa Karşı Mücadele, Kaos GL Yayınları, İstanbul, 23-36.*

Gürhan, A. G. N. (2010). Toplumsal Cinsiyet Ve Din. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, (4), 58-80

Gürhanel, M., & Arkonaç, S. (2013). Geylerin "Öteki" İnşası: Kadınsılık. *Psikoloji Çalışmaları/Studies in Psychology*, *33*(2), 1-14.

Gürler, C. (2010). Nefret Suçları Ve İş Hayatı. *Ankara Barosu Dergisi*, 68(1). 259-274.

Harding, S. (1995*). Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?* (Kadın Araştırmalarında Yöntem, Hazırlayan: Serpil Çakır, Necla Akgökçe), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Heper, A. (2014). Feminizm ve Hukuk. *Hukuk Kuramı*, *1*(5), 11-27.

Herek, G. M. (2009). Hate Crimes And Stigma-Related Experiences Among Sexual Minority Adults İn The United States: Prevalence Estimates From A National Probability Sample. *Journal of İnterpersonal Violence*, *24*(1), 54-74.

Hewlett, S. A., Luce, C. B. (2006). *Yetenekli Kadınları Başarı Yolunda Tutabilmek*. (İş Yaşamında Kadınlar/ Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler), Mess, İstanbul.

Hıdır, N. (2014). Queer Olmayan Bir Feminizmin İmkansızlığı Üzerine. *Kaos GL Haber,* 31 Ekim 2014.

Holmes, M. (2011). İnterseks: Tehlikeli Bir Hastalık. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 99-123.*

Işıkçı, Ö. (2015). Cinsellik ve Hukuk Üzerine Catherine A. MacKinnon'ın "Feminist Bir Devlet Devlet Kuramına Doğru" Kitabı Üzerinden Bir İnceleme. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 333-342.

İnce, M., Gül, H., Candan, H., & Çakıcı, A. B. (2015). Örgütlerde Sınırlandırıcı ya da Sürükleyici Güç Olarak Farklılıkların Yönetimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, *12*, 292-321.

Jauhar, J., & Kaur, M. (2016). Gender Diversity in Management: Women Inequality in Organizations. *Asian Research Journal of Business Management*, 4(2), 61-76.

Kahraman, S. D. (2010). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, *3*(1), 30-35.

Kalan, Ö. G. (2010). Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: Kinder Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty of Communication Journal*, *1*(38), 75-89.

Kaos GL Haber. (2018). Basın, İnterseksleri Yazmıyor: Adeta Yok Hükmünde*., (Yıldız Tar), Yayınlanma Tarihi: 26 Ekim 2018*

Kaos GL Sendikal Çalışmalar Grubu, (2018). İşçilerin Eşcinselliğini, Eşcinsellerin İşçiliğini Saklamak Zorunda Kalmayacağı Bir Çalışma Ve Sosyal Hayatı Hedefliyoruz!. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, *17*(65).

Kaos GL, (2014). LBGT'ler İçin Sendikalarda Eşitliği Çoğaltmak.

Kaos GL, Haber. "LGBT'ler İçin Sıradışı Bir Sağlık Uygulaması: Hasta Mısın Aşkım?" *Tarih: 10.09.2014.*

Kaos GL. (2018). İnterseks Hakkında Yanlış Bilinen 5 Şey.

Kaos GL. (2016). LGBT Hakları İnsan Haklarıdır. *Ayrıntı Basımevi, Ankara.*

Kapoor, S. Political Theory and Thought: Western and Indian Traditions. *EPG Pathshala, UGC-MHRD*, Erişim Tarihi: 22.04.2019.

Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *1*(1), 49-71.

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştirma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*, *1*(1), 62-80.

Kartal, F. (2016). Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram. *Amme Idaresi Dergisi*, *49*(3), 59-87.

Kayır, G. Ö. (2015). Sosyolojik Değerlendirme: Lgbt Bireyler Açısından Cinsiyet Kimlikleri Meselesi. *Eğitim Bilim Toplum*, *13*(51), 73-97.

Keil, M., Amershi, B., Holmes, S., Jablonski, H., Lüthi, E., Matoba, K., ... & von Unruh, K. (2007). Farklılıkların Yönetimi İçin Eğitim El Kitabı. *Uluslararası Farklılıkların Yönetimi Derneği.*

Kevser, M. (2019). Farklılıkların Yönetimi Kavramına Yönelik Kuramsal Bir Değerlendirme. *Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi*, *1*(2), 86-95.

Kılıçaslan, S. C., & Akkuş, P. (2017). Türkiye'de Heteropatriarkal Sistem Baskısı Altında Lgbti'lerin Sosyal Hizmet İhtiyaçları, *Eğitim Bilim Toplum*, *14*(56), 28-54.

Kimmel, M. S. (2013). Homofobi olarak erkeklik: Toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında korku, utanç ve sessizlik. (*Çev. Mehmet Bozok), Fe Dergi*, *5*(2), 92-107.

Kite, M. E., & Whitley Jr, B. E. (1996). Sex Differences In Attitudes Toward Homosexual Persons, Behaviors, And Civil Rights A Meta-Analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*(4), 336-353.

Kollontai, A. (2001). *Marksizm ve Cinsel Devrim*, (Çev. Kemal Yalım). 2. Baskı, Akyüz Yayıncılık, İstanbul.

Koyama, E. (20169. *Transfeminist Manifesto*, (Queer Tahayyül Kitap Bölümü, Der: Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Kundakcı, F. S. (2013). Heteroseksizm ve Ötekileştirme Eleştirisi. *Liberal Düşünce, 18*(71), 65-79.

Kuzu, Ş. L. (2012). Dilsel Dönemeç: Ataerkillikten 'Toplumsal Cinsiyet'e. *Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası Kadın Konferansı Bildiriler Kitabı.* 113-119.

Law, H., Sikora, J. (2018). Gender Stratification and Feminist Sociology: Why East-Central Europe Needs More Quantitative Gender Stratification Research. *Fabrica Societatis, 1(1), 207-222.*

Lindsay, E., Porter, R., and Yendt. C. (2019). Policy Paper: LGBTQ+ Students. *Toronto: Ontario Undergraduate Student Alliance*,

Lumby, J. (2009). Leaders' Orientations to Diversity: Two Cases From Education. *Leadership, 5(4), 423-446.*

Majidli, F., & Budak, G. (2018). Mobbing İle Mücadelede Farklılıkların Yönetimi Stratejileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33*(1), 129-161.

McRuer, R. (2016). AIDS, *Christoher Reeve ve Queer Sakatlık Çalışmaları*, (Queer Tahayyül Kitap Bölümü, Der: Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Memduhoğlu, H. B. (2010). *Farklılıkların Yönetimi*. Pegem Atıf İndeksi, 263-298.

Meriläinen, S., Tienari, J., Katila, S., & Benschop, Y. (2009). Diversity Management Versus Gender Equality: The Finnish case. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration, 26*(3), 230-243.

Meşe, S., & Bayraktar, O. (2020). Farklılıkların yönetimi ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19(37), 175-199.

Meşe, S., & Bayraktar, O. (2020). Farklılıkların Yönetimi Ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 19(*37*)* 175-199

Metin, A. (2011). Kimliğin toplumsal inşası ve geleneksel kadın kimliğinin aktarımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(1), 74-92.

Meyerson, D. E., Fletcher, J.K. (2006). *Cam Tavanı Parçalamak İçin Ilımlı Bir Manifesto*. (İş Yaşamında Kadınlar/ Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler), Mess, İstanbul.

Mies, M. (1995). *Feminist Araştırmalar İçin bir Metodolojiye Doğru*, (Kadın Araştırmalarında Yöntem, Hazırlayan: Serpil Çakır, Necla Akgökçe), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Moir, A., Jessel, D. (2002). *Beyin ve Cinsiyet*, (Çev. Tarık Demirkan). 1. baskı, Pencere Yayınları, İstanbul.

Moon, J., Woodland A. (2016). *"Sınırda" – Sadomazoşizm, Cinsiyetin İçine Etme ve Sınırlara Hayır Politikalarıyla İlişkileri,* (Queer Tahayyül Kitap Bölümü, Der: Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Okutan, N., & Büyüksahin-Sunal, A. (2011). Escinsellere Yönelik Tutumlar, Cinsiyetçilik Ve Romantik İlişkilerle İlgili Kalıpyargılar: Yetişkin Bağlanma Biçimleri Açısından Bir Değerlendirme. *Türk Psikoloji Yazıları, 14*(27), 69-77

Ozturk, M. B., & Tatli, A. (2016). Gender Identity Inclusion in the Workplace: Broadening Diversity Management Research and Practice Through the Case of Transgender Employees in the UK. The International Journal of Human Resource Management, 27(8), 781-802.

Ökten, Š. (2009). Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni. *Journal Of International Social Research*, *2*(8).

Öner, A. (2015). Çalışma Hayatında Toplumsal Cinsiyet ve Ayırımcılık: Beyaz Yakalı Eşcinseller. *İletişim Yayınları, İstanbul*.

Öner, A. (2015). Türkiye'de İş Yerinde Cinsel Yönelim Ayrımcılığı ve Mücadele Stratejileri. *Tar, Y. (Der.) Çalışma Hayatında Ayrımcılık ve Ayrımcılığa Karşı Mücadele, Kaos GL Yayınları, İstanbul, 77-96.*

Öner, A. (2017). Beyaz Yakalı Lezbiyen ve Gey Bireylerin İş Yerinde Karşılaştıkları Cinsel Yönelim Ayrımcılığının Etkileri. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, *17*(64).

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın Ve Eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33), 93-112

Özbay, Y., Terzi, Ş., Erkan, S., & Çankaya, Z. C. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Profesyonel Yardım Arama Tutumları, Cinsiyet Rolleri ve Kendini Saklama Düzeyleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, *1*(4), 59-71.

Özbek, Ç. (2017). Ayrımcılıkla Mücadelenin Kamusallığı: LGBT Hareket ve Örgütlülük. *Toplum Ve Demokrasi Dergisi*, *11*(24), 141-165.

Özbudun, S., Sarı, C., Demirer, T. (2007). *Küreselleşme, Kadın ve Yeni Ataerki*. Ütopya Yayınevi, Ankara.

Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İibf Dergisi*, *1*(1), 21-39.

Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalişma. *Eski § ehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(1), 323-343.

Özdemir, O. (2010). Tecavüzü, Hegemonik Erkeklik Zemininden Kavramak…. *Fe dergi*, *2*(2), 75-90.

Özdemir, Ş. (2020). Bölüm 3, Farklılıkların Yönetimi. *Örgütsel Davranış Üzerine Güncel Çalışmalar,* 68.

Özgün, E.Ş. (2013). Feminist Perspektifle Alan Araştırması Yapmak: Sunum Notları, *BÜ'de Kadın Gündemi, (Der: Pinçe, A. D. Sarıaltun, B. Sert, G.),* 24.

Özkan, B., & Gündoğdu, A. E. (2011). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler. *Electronic Turkish Studies*, *6*(3), 1133-1147.

Özkaya, M. O., Özbilgin, M., & Şengül, C. M. (2008). Türkiye'de Farklılıkların Yönetimi: Türk Ve Yabancı Ortaklı Şirket Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (19), 359-374.

Özkazanç, A. (2010). Bilim ve Toplumsal Cinsiyet. *Iı. Kadın Hekimlik Ve Kadın Sağlığı Kongresi Kitabı*, 16-23.

Özkazanç, A. (2013). Butler'ın Feminizmi: Siyasi bir Okuma için Kılavuz. *Mülkiye Dergisi*, *37*(4), 118-138.

Özkazanç, A. (2018). *Feminizm ve Queer Kuram.* 2. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.

Özkazanç, A., & Agtaş, Ö. (2018). Judith Butler'ın Nefret Söylemi Eleştirisi: Dildeki Performatif ve Yaralayıcı Dil. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri (Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, *10*, 1-12.

Özküralpli, İ. (2016). *Queer Teori,* (Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları, Der: Feryal Saylıgil), 1. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.

Özsoy, E. C. (2012). Bir Baskı İdeolojisi: Heteroseksizm. *Bülten, 8 Mart Özel Sayısı*, 8-11.

Özsöz, C. (2008). Kültürel Feminist Teori ve Feminist Teorilere Giriş. *Sosyoloji Notları, 6, 51-55.*

Öztan, E. (2016). *Feminist Araştırmalar ve Yöntem*, (Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları, Der: Feryal Saylıgil), 1. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.

Pehlivan, P. V. (2017). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(31), 497-521.

Pembe Hayat. "2018 Yılı Nefret Suçları Raporu: Basına Yansıyan Haberlerden Derleme." *(Eda Yılmaz)* Yayın *Tarihi: 01.04.2019***.** **www.pembehayat.org.**

Pérez-Solari, F. (2019). Homosexuality and Human Rights. Homosexuality and Human Rights. *Universität Bonn*

Podsiadlowski, A., Gröschke, D., Kogler, M., Springer, C., & Van Der Zee, K. (2013). Managing a Culturally Diverse Workforce: Diversity Perspectives in Organizations. *International Journal of Intercultural Relations*, *37*(2), 159-175.

Polatdemir, A. (2017). "Türkiye'deki Kadın Hareketlerinin Farklı Şehirlerde Karşılaştırılması" Araştırma Projesi Raporu III.3.A. Türkiye'deki Kadın Hareketlerini Ayrıştıran ve Birleştiren Perspektifler.

Raja, S., Stokes, J. P. (1998). Assessing Attitudes Toward Lesbians and Gay Men: The Modern Homophobia Scale. *Journal of Gay, Lesbian, and Bisexual Identity, 3/2, 113-134.*

Robertson, M. D., Light E., Garry, W., Lipworth, W. (2016). Psychiatry and the 'Gay Holocaust'– the lessons of Jill Soloway's Transparent. *Australasian Psychiatry, 24*(6), 571-574.

Savran, G. (2010). Modern Tıp ve Bilimin Kadın Bedenini Denetleme Biçimi, *II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi Kitabı*, 23-31.

Saygun, Ö. (2016). Feminizmin Öznesi Olarak LGBTİ. *Gaile Dergisi, 354.*

Saylıgil, F. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, 1. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.

Schmidt, S. W. (2009). Employee Demographics and Job Training Satisfaction: the Relationship Between Dimensions of Diversity and Satisfaction With Job Training. *Human Resource Development International*, *12*(3), 297-312.

SCIE. (2011). Implications For Lesbian, Gay, Bisexual And Transgender (LGBT) People. *www.scie.org.uk*

Seçkin, Z., Özdener, N., & Özdener, O. E. (2017), Örgütlerde Ayrımcılığa Dayalı Anlayıştan Farklılıkların Yönetimi Anlayışına Geçiş. *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Kongre Kitabı*, 40.

Selek, P. (2018). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Serdaroğlu, U. (2010). *FEMİNİST İKTİSAT'ın Bakışı (Postmodernist mi?)*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Sever, M. (2014). Queer Teori Ekseninde LGBTİ Hareketi ve Feminizm, Erişim Tarihi ve Yeri: 06.05. 2018.

Somay, B. Ayırarak Birleştirmek Mümkün müdür?, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Ve Eğitim Çalışmaları Birimi (Seçbir), www.secbir.org*,

Soysal, A., & Yalçın, Y. (2016). Örgütlerde Farklılıkların Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Müzakereci Kişilik. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(1), 27-41.

Stanley, L., Wise, S., (1995). *Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji*, (Kadın Araştırmalarında Yöntem, Hazırlayan: Serpil Çakır, Necla Akgökçe), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Stryker, S. (2016). *Trans Tarihi, Homonormativite ve Disiplinerlik*, (Queer Temaşa Kitap Bölümü, Der: Leman S. Darcıoğlu), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Sullivan, J., Moss-Racusin, C., Lopez, M., & Williams, K. (2018). Backlash against gender stereotype-violating preschool children. *PloS one*, *13*(4), e0195503.

Sürgevil, O. (2008). Farklılık Kavramına Ve Farklılıkların Yönetimine Temel Oluşturan Sosyopsikolojik Kuramlar Ve Yaklaşımlar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *11*(20), 111-124.

Sürgevil, O., & Budak, G. (2008). İşletmelerin farklılıkların yönetimi anlayışına yaklaşım tarzlarının saptanmasına yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(4), 65-96.

Şafak, G. N. (2016). .Feminizm Notları II- Farklı Yollar- İkinci Dalga, *Ayarsız Dergi, www.ayarsız.net*.

Şafak, Y. (2014). LGBT Öğrencileri Aile ve Okul Kıskacına Karşı Nasıl Korumalı. *Kaos GL, Ankara: Ayrıntı Basımevi*.

Şah, U. (2012). Eşcinselliğe, biseksüelliğe ve transseksüelliğe ilişkin tanımlamaların homofobi ve LGBT bireylerle tanışıklık düzeyi ile ilişkisi, Psikoloji Çalışmaları Dergisi, 32-2. 23-49.

Şahin, N. H., & BİLGİÇ, D. (2016). Toplumda Eşcinsellere Yönelik Tutumlar ve Lezbiyen Kadınlarda Sağlık Eşitsizliği. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(3), 216-225.

Şahin, S. (2015). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İçin LGBT Hakları El Kitabı. (Editor: Murat Köylü), Kaos GL, Ankara.

Şeker, B. (2011). İnterseksüellik ve Cinsiyetin İnşası. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları*. *İstanbul, 124-131*.

Şen, A. F., & Kök, H. Sosyal Medya Ve Feminist Aktivizm: Türkiye'deki Feminist Grupların Aktivizm Biçimleri. *Atatürk İletişim Dergisi*, (13), 73-86.

Tahaoğlu, Ç. (1994). Ayrımcılığın Yasal Dayanakları ve Eşcinsel Memurlar. *Çalışma Hayatında Ayrımcılık ve Ayrımcılığa Karşı Mücadele, Kaos GL Yayınları, İstanbul*, 97-107.

Tan, M. (1979). *Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*. 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tani, E., & Yıldız, H. Sosyal Medyada Farklılıkların Yönetimi: Bir Vaka İncelemesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(1), 1098-1113.

Tar, Y. (2013). Yoldaş Ben İbneyim. 2. Baskı, Ceylan Yayıncılık, İstanbul.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, *3*(5), 163-175

Taşlıyan, M., Çiçeklioğlu, H., & Afşar, A. (2017). Farklılıkların Yönetimi Ve Ayrımclık Algısının Üniversite Öğrencilerinin Akademik Performansları Üzerine Etkileri: Bir Alan Araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 7(2), 101-124.

Taşlıyan, M., Hırlak, B., & Çiftçi, G. E. Farklılık Yönetiminin Örgütsel Özdeşleşme Üzerine Etkisi: Akademik ve İdari Personel Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(59), 1339-1359.

Tavuz, Ş. (2012). "Yasalardaki eşitliği kısmen sağlasak da toplumsal bellekleri ve geleneksel anlayışları, kafalardaki NAMUS=KADIN denklemini bozamadık henüz…" *Bülten, 8 Mart Özel Sayısı*, 3-7.

Tekvar, S. O., & Böl, T. (2017). Türkiye'de Feminist Alternatif Medyanın İşlevselliği: Bir Alternatif Medya Örneği "Kadınların Postası" Projesinin İncelenmesi. *Insan ve Toplum Bilimleri Arastirma Dergisi*, *6*(1), 537-552.

Theodore, P., & Basow, S.A. (2000). Heterosexual Masculinity and Homophobia. *Journal of Homosexuality*, 40:2, 31-48.

Thomas Jr, R. R., Russell, J. S., & Schumacher, K. T. (2001). Beyond Race and Gender: Unleashing the Power of Your Total Work Force by Managing Diversity. *Leadership and Management in Engineering*, *1*(3), 16-16.

Toksöz, G. (2015). Kadınlar İşgücü Piyasasının Neden Dışında? Kapitalizm ve Patriarka Temelinde Bir Analiz. *Tar, Y.,(Der.) Çalışma Hayatında Ayrımcılık ve Ayrımcılığa Karşı Mücadele, Kaos GL Yayınları, İstanbul*, 37-56.

Tong, R. P. (2006). *Feminist Düşünce*, (Çev. Zafer Cirhinlioğlu), 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul.

Travelet, F. (2016). *Dünyanın Tüm İşçileri, Oynaşınız!* (Queer Tahayyül Kitap Bölümü, Der: Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Turan, N., Öztürk, A., Kaya, H., & Atabek Aştı, T. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Hemşirelik. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, *4*(1), 167-173.

Türk, H. B. (2008). Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu.

Ulusay, N. (2011). "Yeni *Queer* Sinema: Öncesi ve Sonrası," *Fe Dergi 3* (1), 1-15.

Ulusoy, D. (1999). Plastik sanatlarda toplumsal cinsiyet. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 47-73

Ügümü, P., Aydın, G. A., & Aydın, Ş. (2017). Reklamlarda Lgbti+ Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Ve Tüketim Kültürü Çerçevesinde Sunumu. *Global Media Journal: Turkish Edition*, *7*(14), 239-265.

Üzümçeker, E., & Akfırat, S. (2018). Kadın Cinayetlerine Yönelik Atıfların Cinsiyet Grubuyla Özdeşleşme, Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik ve Siyasi İdeolojilerle İlişkisi. *Psikoloji Çalışmaları/Studies in Psychology*, *38*(1), 1-32.

Warner, M. (2016). *Teori'ye "Giriş"*, (Queer Tahayyül Kitap Bölümü, Der: Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü), 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Wittig, M. (2009). Kadın Doğulmaz. *Cogito, 58, Bahar,* 193-201.

Wittig, M. (2013). *Straight Düşünce*, (Çev. Leman Sevda Darıcıoğlu, Pınar Büyüktaş), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Yalçın, M. A., & Öztürk, E. (2018). Cinsel Saldırı Suçu Mağduru Kadınlara Karşı Toplumsal Tutumlar ile Adil Dünya İnancı ve Çelişik Duygulu Cinsiyetçiliğin İlişkisi. *Turkiye Klinikleri Journal Of Forensic Medicine And Forensic Sciences*, *15*(2), 43-51.

Yalçınoğlu, N., & Önal, A. E. (2014). Eşcinsel ve Biseksüel Erkeklerin İçselleştirilmiş Homofobi Düzeyi Ve Sağlık Üzerine Etkileri/The İnternalized Homophobia Level Of The Homosexual And Bisexual Men And İts Effect On The Health. *Turkish Journal of Public Health*, *12*(2), 100-112

Yapar, Z. (2017). Feminizm Kıskacında Kadın ve Aile: Cinselliğin Diyalektiğinin Aile Üzerinden Değerlendirilmesi. KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, 3(2), 262-

Yardımcı S., Güçlü Ö. (2016). *Queer Tahayyül*, 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Yavuz, Ş. (2015). Ataerkil egemen erkeklik değerlerinin üretiminde kadınların rolü: Trabzon örneği. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, (7), 1. 116-129.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 10. baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldız, E. (2011). *Queer* ve Sessizliğin Reddi. *Cogito, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 395-410.*

Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö., & Yıldız, H. (2016). Cam Uçurum: Kadın Yöneticiler Cam Tavanı Ne Zaman Aşar? *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, *71*(4), 1119-1146.

Yılmaz, E. S. A. (2015). Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti, *Turkish Policy Quarterly*, 107-115

Yılmaz, M. (2012). Popüler Kültürde Kadın Kütüphanecilerin İmajı: Feminist Bir Yaklaşım. *Türk Kütüphaneciliği*, *26*(3), 548-563.

Yılmaz, P. Ü. (2010). Canan Şenol'un Yapıtlarından Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Okuması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi (Yedi)*, (4), 125-136.

Yılmaz, R. A. (2007). Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı: 1960-1990 Yılları Arası Milliyet Gazetesi Reklamlarına Yönelik Bir İçerik Analizi, *Selçuk İletişim, 4(4),* 143-155

Yılmaz, V. (2014). Yeni Anayasa Sürecinde LGBTİ Hakları Hareketi'nin Eşit Yurttaşlık Mücadelesi: Çoğunlukçu Demokrasiye Karşı Anayasal Demokrasi [Fight for Equal Citizenship by the LGBTI Rights Movement in the New Constitution Process: Constitutional Democracy Against Majority Democracy]. *Kaya, A. (Der.). Farklılıkların Birlikteliği*, 169-184.

Yörük, A. (2009). Feminizmler. *Sosyoloji Notları*, 7, 63-85.

Yuval-Davis, M. (2003). *Cinsiyet ve Millet*, (Çev. Ayşin Bektaş). İletişim Yayınevi, İstanbul.

EKLER

Ek 1. Soru Formu

KADINLARIN ÖTEKİLEŞTİRİLME DENEYİMLERİ ÖLÇEĞİ

1. Meslek hayatınız boyunca cinsiyetiniz dolayısıyla ne tür zorluklar yaşadınız?
2. İş arkadaşınız veya yöneticiniz tarafından ayrımcılığı ifade eden söz veya davranışlara maruz kaldınız mı?
3. Çalışma ortamında kalıplaşmış toplumsal cinsiyet yargılarının hakim olduğunu düşünüyor musunuz?

KADINLARIN FEMİNİZM DÜZEYLERİ ÖLÇEĞİ

1. Evlilikte kadın erkek ilişkisi sizce nasıl olmalıdır?
2. Kadın-erkek eşitliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
3. Sizce kadınların ve erkeklerin uyması gereken roller, kurallar var mıdır? Bunlar nelerdir?
4. Feminizm size ne ifade ediyor?
5. Kendinizi feminist olarak tanımlar mısınız? Neden?

LGBT+ BİREYLERE İLİŞKİN TUTUMLAR ÖLÇEĞİ

1. Eşcinsel bir grubun içinde olmak veya onlarla birlikte çalışmak size nasıl hissettirir?
2. Kendi cinsinizden biri size ilgi gösterirse tepkiniz ne olur?
3. Çocuğunuzun/kardeşinizin eşcinsel olduğunu öğrenseydiniz ne hissederdiniz?
4. Bir öğrenciniz okulda yaşadığı problemi size anlatıyor ve yardım istiyor. Bu sırada öğrencinizin eşcinsel olduğunu öğreniyorsunuz ve yaşadığı problem cinsel yönelimiyle ilgilidir.
   - Bu durumu sizinle paylaşması hoşunuza gider miydi?
   - Bu durumda kendisine karşı tutumunuz nasıl olacaktır?
   - Öğrencinin okul içinde cinsel yönelimini/kimliğini açıklaması sizce doğru mudur? Neden?
   - Öğrencinin yaşadığı problem sizce neyden kaynaklı olabilir?
5. Eşcinsel/biseksüel/trans bireyler size nasıl görünür?
6. Eşcinsel evliliklere bakışınız nedir?
7. Evlat edinip çocuk yetiştirmeleri hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Ek 2. Etik Kurul Belgesi

T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU

Oturum Sayısı: 2021/01
KARAR NO: 2021.01.33 **Karar Tarihi: 13.01.2021**

Akademik danışmanlığını Üniversitemiz İktisadi ve İdari Bilimler Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, Dr.Öğr.Üyesi Seyhan BİLİR GÜLER'in yaptığı Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gonca GÜNEŞ tarafından Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunda değerlendirilmek üzere gönderilen "Çalışma Yaşamında Farklılıklar Bağlamında Akademisyen Kadınların Cinsel Kimliklere Yönelik Tutumları: Feminizm Perspektifinde Nitel Bir Araştırma" başlıklı araştırma dosyası incelenmiştir. Araştırmanın; gerçekleştirilmesinde etik bilimsel standartlar açısından sakınca bulunmadığına mevcudun oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Başkan
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Prof. Dr. Rıdvan CANIM
Üye
Edebiyat Fakültesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐evet ☒hayır

Prof. Dr. Yüksel BAYRAK
Üye
Kariyer Uygulama ve Araştırma Merkezi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Üye
Devlet Konservatuvarı
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐evet ☒hayır

Prof. Dr. Cem ÇUHADAR
Üye
Eğitim Fakültesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Prof. Melihat TÜZÜN
Üye
Güzel Sanatlar Fakültesi
Araştırma ile ilişkisi ☒var ☐yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Doç. Dr. Ahmet Emre DAĞTAŞOĞLU
Üye
İlahiyat Fakültesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐evet ☒hayır

Doç. Dr. Esma MIHLAYANLAR
Üye
Mimarlık Fakültesi

Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Doç. Dr. Emre ATILGAN
Üye
Proje Koordinasyon Uyg.ve Arş.Merk.

Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐evet ☐hayır

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN
Üye
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐evet ☒hayır

Doç. Dr. Gökhan ILGAZ
Üye
Roman Dili ve Kültürü Arş.Enst.
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KILIÇ
Üye
Balkan Araştırma Enstitüsü
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır